

**Кыргыз Республикасынын
Билим берүү жана илим министрлиги**

**И. Арабаев атындагы
Кыргыз мамлекеттик университети**

**Кол жазма укугунда
Удк: 371.180.6.**

Машанова Айнур Сапарбаевна

**ЭКОНОМИКАЛЫК АДИСТИКТЕГИ СТУДЕНТТЕРДИН БИЛИМ
САПАТЫН ЖОГОРУЛАТУУДА ОКУТУУНУН ЖАҢЫ
ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН КОЛДОНУУНУН
ПЕДАГОГИКАЛЫК ШАРТТАРЫ**

13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук
даражасын изденип алуу үчүн жазылган
ДИССЕРТАЦИЯ

Илимий жетекчи:
педагогика илимдеринин доктору, профессор
Калдыбаева Айчүрөк Токтополотовна

Бишкек – 2022

МАЗМУНУ

КИРИШҮҮ	3
БИРИНЧИ ГЛАВА. ЖОЖдо СТУДЕНТТЕРДИН БИЛИМ САПАТЫН ЖОГОРУЛАТУУДА ОКУТУУНУН ЖАҢЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН КОЛДОНУУНУН ТЕОРИЯЛЫК НЕГИЗДЕРИ	
1.1. Жогорку окуу жайынын студенттеринин билим сапатын жогорулатуу маселелеринин педагогика илиминде изилдениши.....	10
1.2. ЖОЖдо кесиптик даярдоо процессинде студенттердин экономикалык билим сапатын жогорулатууда жаңы технологияларды колдонуунун өзгөчөлүктөрү.....	27
Биринчи глава боюнча корутунду	37
ЭКИНЧИ ГЛАВА. ОКУТУУНУН ЖАҢЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН КОЛДОНУУДА ӨБӨЛГӨ ТҮЗҮҮЧҮ УСУЛДАРЫ ИЗИЛДӨӨНҮН МАТЕРИАЛДАРЫ ЖАНА МЕТОДДОРУ	
2.1. Экономикалык адистиктеги студенттердин билим сапатын жогорулатууга өбөлгө түзүүчү жаңы технологияларды колдонууну изилдөө усулдары.....	40
2.2. Студенттердин экономикалык билим сапатын жогорулатуунун педагогикалык модели.....	58
2.3. Студенттердин билим сапатын жогорулатууда окутуунун жаңы технологияларын колдонуунун педагогикалык шарттары.....	77
Экинчи глава боюнча корутунду	101
ҮЧҮНЧҮ ГЛАВА. ЖОЖДУН ЭКОНОМИКА АДСТИГИНИН СТУДЕНТТЕРИНИН БИЛИМ САПАТЫН ЖОГОРУЛАТУУ БОЮНЧА ЖҮРГҮЗҮЛГӨН ЭКСПЕРИМЕНТАЛДЫК ИШТИН ЖҮРҮШҮ ЖАНА НАТЫЙЖАСЫ	
3.1. Эксперименталдык ишти уюштуруунун максаты, мазмуну жана этаптары.....	104
3.2. Эксперименталдык иштин жыйынтыгы.....	123
Үчүнчү глава боюнча корутунду	141
КОРУТУНДУ	143
ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР	146
КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАРДЫН ТИЗМЕСИ	148
ТИРКЕМЕЛЕР	

КИРИШҮҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Коомдун заманбап өнүгүү этабы жогорку окуу жайларынын студенттерин даярдоого карата коюлган талаптардын өзгөрүүсү менен мүнөздөлүп, алар Кыргыз Республикасындагы жогорку билим берүүнүн өнүгүүсү менен байланыштуу. Демек, кесиптик ишмердүүлүктүн дээрлик бардык түрлөрүнүн максатын жана мазмунун өзгөртүү менен заманбап экономисттин кесиптик-аң сезимин калыптандыруу процессинде, экономикалык даярдыктын мааниси, педагогдорду жана практиктерди барган сайын студент жаштарды экономикалык социалдаштыруу процессинин эффективдүүлүгүн жогорулатуунун оптималдуу жолдорун издөөгө көбүрөөк кайрылуусу мажбурлоодо.

Изилдөөнүн актуалдуулугу Кыргызстандагы экономиканын заманбап абалы, өндүрүштүн бардык тармактарында экономикалык жогорку компетенттүү билимдүүлүккө ээ болгон адистердин жетишсиздиги менен аныкталып турат. Кыргызстандагы билим берүүнүн сапатын башкарууну жана сапатын контролдоону өнүктүрүү, модернизациялоо программасынын жана Кыргызстандагы 2020-2030-жылдар аралыгындагы билим берүүнү өнүктүрүү концепциясынын маанилүү компоненти болуп эсептелет. Билим берүү бүгүнкү күндө социалдык жана экономикалык прогресстин негизги фактору катары каралууда. Жогорку билим берүүдө глобалдык реформаларды дүйнөлүк деңгээлде жүргүзүү – убакыттын талабы жана буйругу. Инновациялык процесстердин натыйжасы жаңы педагогикалык технологияларды түзүү жана колдонуу менен аныкталат, андыктан изилдөөнүн жүрүшүндө экономикалык адистиктеги студенттердин билим сапатын жогорулатууда окутуунун жаңы технологияларынын 5 түрүн тандап алдык: көйгөйлүү окутуу технологиясы, көп баскычтуу тренинг, изилдөө технологиясы, кызматташтыкта окутуу технологиясы, “Minor” (майнор) технологиясы.

Мамлекеттин билим берүү саясаты тактыкка ээ болуу менен маанилүү максатка – Ата мекендик экономиканын жана Эл аралык стандарттардын, анын ичинде Болон макулдашуусунун талаптарына туура келүүчү адистерди даярдоо деңгээлине кепилдик берүүгө жана билим берүүдө билим сапатын жогорулатууга багытталган.

Экономикалык билим берүү түшүнүгүн аныктоодо биз «билим берүү» түшүнүгүнүн жалпы аныктамасына негизделүү менен анын көп аспектилүү мүнөзүн эске алдык. Жүргүзүлгөн тарыхый-педагогикалык талдоо көрсөткөндөй, педагогикалык концепцияларды иштеп чыгууга системалык мамиле илгертен бери колдонулуп келген. М.И. Лукьянова [118, 9-17-бб.], Е.Э. Платова [133, 165-171-бб.], Ю.А. Рязанцева [142, 52-б.], М.Н. Скаткин, Я.Н. Турбовский [146, 62-б.] иштеп чыккан функционалдык системалар теориясы педагогикада колдонууга мүмкүндүк берди. Тарыхый-педагогикалык эмгектер тарбиялоо менен окутуунун теориясы жана практикасынын ар түрдүү тармактарына тиешелүү болгон бир топ материалдарды камтыган. Кыргызстанда тарыхый-педагогикалык изилдөөлөрдү республиканын бир катар илимпоздору Д. Айтмамбетов [5, 20-б.], Н.А. Асипова [16, 392-б.], М.Р. Балтабаев [24, 71-б.], Т.Е. Исаева [84, 395-б.], А.М. Мамытов [123, 296-б.] ж.б. жүргүзүшкөн.

Психологиялык-педагогикалык изилдөөлөрдө Э.Х. Башкаева [28, 86-92-бб.], Н.В. Кузьмина [101, 53-б.], Л.И. Анциферова [13, 6-14-бб.], И.Г. Безуглов, Г.А. Шабанов [29, 18-б.] жеке адамдын чыгармачылык ишмердүүлүгүнүн ийгилиги көбүнчө бизнеске болгон позитивдүү мамилеге көз каранды экени, ишкердик сапаттары жөндөмдүүлүктөрдүн гана эмес, ошондой эле адамдын функционалдык мүмкүнчүлүктөрүн ушул шартта гана аныктоого болору көрсөтүлгөн.

Кыргыз Республикасынын Билим берүү жөнүндө мыйзамы, коомдун экономикалык өнүгүүсүнүн жана социалдык прогрессинин факторлорунун бири катары карайт жана жаш муундарды социалдык өнүгүү муктаждыктарына ийкемдүү жооп берүүгө даярдоо жана анын жаңы рынок шарттарына

ылайыкташуу максатын аныктайт. Мына ушуга байланыштуу, экономикалык билим берүү заманбап билим берүүнүн артыкчылыктануу багыттарынын бири болуп эсептелет жана адистин жеке экономикалык маданиятын калыптандыруу – анын маанилүү максаты катары каралат деп эсептейбиз. З.Д. Искакова [85, 67-б.] рынок системасынын иштөөсүнүн негизги принциптерин жана механизмдерин, мамлекеттик экономикалык саясатты жүргүзүүнү түшүндүрүү үчүн жетиштүү көлөмдө экономикалык теориянын негиздери маселесине токтолуп, «Экономиканын өсүшү, коомдун негизги максаты жана мамлекет жүргүзгөн саясат катары, көбүнчө финансылык системанын туруктуу иштешин камсыз кылууга багытталган макро жана микро деңгээлин учурдагы финансылык саясатка көз каранды, ансыз экономикалык категорияларды объективдүү колдонуу жана чарбалык организмдин өнүгүшүн ойлоноуга мүмкүн эмес», – деген түшүндүмө берет. О.В. Архангельская [14, 204-б.], М.М. Волкова, О.В. Жадин, А.И. Петрик [54, 84-б.]. ж.б. экономикалык жана социалдык-экономикалык билимдер ар бир билимдүү адам үчүн керек деп эсептешет. Студенттерге билим берүү маселелеринин чечилишинин ар түрдүү аспектилерин С.Я. Батышевдин [26, 258-б.], В.В. Иващенкоун, А.Б.Плосковитовдун, В.Ю.Виноградовдун, С.В. Кураковдун [83, 44-45-бб.], В.А. Зерновдун [81, 190-б.], Ю.К. Бабанскийдин [21, 192-б.], И.Ф. Фильченкованын [161, 87-92-бб.] эмгектеринде каралган. Мында дээрлик бардык окумуштуулар заманбап мамлекетте, экономикалык мүнөздөгү фундаменталдык өзгөрүүлөрдү максималдуу түрдө толук эске алуу зарылдыгын белгилешет.

Теориялык изилдөөлөргө жүргүзүлгөн иликтөөлөр жана талдоолор, реалдуу жогорку окуу жайларында, адистерди даярдоонун сапаты коомдук-саясий, экономикалык, уюштуруучулук, материалдык-техникалык, психологиялык, укуктук, маалыматтык жагдайларга көз каранды деп айтууга мүмкүндүк бергендиктен биринчи кезекте педагогикалык каражаттар менен камсыздалуусу зарыл деп эсептейбиз. Алар: билим берүүнүн мазмуну, билим берүү технологиялары, окутуу методикасы, окутуучулар жамаатынын

квалификациясы, студенттердин таанып-билүү иш-аракетин уюштуруу. Изилдөөнүн теориялык мааниси, процесстин өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен педагогикалык категория катарында ЖОЖдо кесиптик билим берүү «Студенттерге экономикалык билим берүүнүн эффективдүүлүгү» деген түшүнүктүн белгилерин мазмундук-дидактикалык моделдин негизинде такталууга тийиш. Демек, коюлган маселени чечүү үчүн зарыл болгон теориялык негиздер жетишээрлик.

Талдоо бир катар **карама-каршылыктарды** аныктоого мүмкүндүк берди:

– эмгек рыногунун заманбап талаптары менен экономикалык адистиктеги студенттерин кесиптик даярдоого болгон мамилелеринин ортосундагы;

– заманбап адистерди даярдоодо студенттердин санынын өсүшү менен билим сапатынын төмөндүгүнүн ортосунда;

– билим берүүнүн стандарттарындагы талаптар менен билим берүү процессиндеги технологиялардын дал келбестиги.

– негизги компетенттүүлүккө ээ болгон экономикалык жактан сабаттуу адиске коомдун муктаждыгы менен ЖОЖдогу студенттердин бул компетенцияларды калыптандыруунун жетишсиз деңгээлинин ортосунда;

Диссертациянын илимий **проблемасы** түзүлгөн карама-каршылыктар экономикалык адистиктеги студенттердин билим сапатын жогорулатууда окутуунун жаңы технологияларын колдонуунун педагогикалык шарттарын аныктоо. Бул проблеманын маанилүүлүгү жана актуалдуулугу, анын теориялык жана практикалык жактан жетишсиз иштелип чыгышы изилдөөнүн темасын аныктоо үчүн негиз болгон:

Диссертациянын темасынын артыкчылыктануу илимий багыттары, ири илимий программалар (долбоорлор), билим берүү жана илим мекемелери жүргүзгөн негизги изилдөө иштери менен байланышы. Диссертациялык иш «Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүүнүн стратегиялык багыттарында» белгиленген милдеттер менен шартталып, И.

Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин педагогика кафедрасынын 2015-2020-жж. илимий изилдөө иштеринин тематикалык пландары менен байланышта аткарылды.

Изилдөөнүн объектиси: жогорку окуу жайындагы экономикалык адистиктеги студенттердин билим сапатын жогорулатуудагы окутуу процесси.

Изилдөөнүн предмети: экономикалык адистиктеги студенттердин билим сапатын жогорулатуунун педагогикалык шарттары.

Изилдөөнүн максаты: экономикалык адистиктердин билим берүү сапатын жогорулатууда окутуунун жаңы технологияларын колдонуунун педагогикалык шарттарын аныктоо жана эксперимент аркылуу текшерүү.

Алдыга коюлган максатка жетүү диссертацияда төмөнкүдөй **милдеттерди** чечүү менен ишке ашырылды:

1. ЖОЖдо студенттердин билим сапатын жогорулатууда окутуунун жаңы технологияларын колдонуунун теориялык изилденишин жана өзгөчөлүктөрүн системалаштыруу.

2. Студенттердин билим сапатын жогорулатуунун теориялык моделин жана педагогикалык шарттарды иштеп чыгуу.

3. Аныкталган теориялык моделдин жана педагогикалык шарттардын натыйжалуулугун эксперимент аркылуу текшерүү жана жыйынтыктоо.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы: ЖОЖдо студенттердин билим сапатын жогорулатууда окутуунун жаңы технологияларын колдонуунун теориялык негиздери аныкталды; студенттердин билим сапатын жаңы технологияларды колдонуу аркылуу жогорулатууга өбөлгө түзүүчү теориялык модель жана педагогикалык шарттар иштелип чыкты; студенттердин билим сапатынын жогорулашы эксперименталдык иш аркылуу далилденди. Теориялык жоболордун жана изилдөөнүн натыйжаларынын негизинде экономикалык профилдеги дисциплиналарды үйрөнүү процессинде, жогорку окуу жайынын студенттеринин окуу-таанып билүү ишмердигинин ыраттуулугу боюнча методикалык сунуштар иштелип чыкты. Дисциплиналар аралык жана атайын илимий изилдөө ыкмаларын бириктирген тутумдаштырылган методу

негизделген бирдиктүү таанып-билүү, калыптандыруу техникасы колдонулуп, адисти даярдоонун структуралык-логикалык схемасынын курулушу дисциплиналар аралык билим берүү формаларын логикалык айкалыштырган дисциплиналар аралык дидактикалык блоктор (ДАДБ) түзүлдү.

Алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү: студенттерге экономикалык билим берүү процессинин программалык-методикалык камсыздалышын «Бизне-пландоо», «Иновациялык менеджмент» дисциплиналары боюнча жумушчу программа, методикалык сунуштар жана практикалык сабактарда колдонулуучу усулдар иштелип чыккандыгында; Изилдөөдөгү теориялык жоболорду жана тыянактарды жогорку билим берүүнүн сапат тутумдарын түзүүдө, кадрларды даярдоонун сапатын жогорулатууга багытталган билим берүү процессине теориялык моделдерди жана технологияларды иштеп чыгууда колдонууга болот.

Диссертациядагы коргоого сунушталуучу негизги жоболор:

1. ЖОЖдо студенттердин экономикалык билим сапатын жогорулатууда окутуунун жаңы технологияларын колдонуунун аныкталган теориялык изилдениши жана системалаштырылган өзгөчөлүктөрү билим берүүнүн сапатынын педагогикалык камсыздалышынын илимий жана колдонмо негиздери анын базалык категорияларын системалаштырууну талап кылат.

2. Студенттердин билим сапатын жогорулатуунун теориялык модели студенттердин билим сапатын жаңы технологияларды колдонуу аркылуу жогорулатуунун белгиленген стандарттарга жана мыкты үлгүлөргө туура келүүчү билим берүү процессинин жана анын натыйжаларынын жогорку сапатына жетишүү үчүн уюштуруучу, дидактикалык, методикалык, илимий ресурстарын бириктирет; иштелип чыккан педагогикалык шарттар:

- студенттерге экономикалык билим берүүнүн инновациялык мүнөзү;
- экономикалык контексттеги билим берүү чөйрөсүнүн алкагында ишмердикти өнүктүрүү;
- студенттердин кесиптик даярдык деңгээлинин жекече түрдө диагностикалоону ишке ашыруу.

3. Эксперимент аркылуу далилденген жогорку окуу жайларда билим сапатын жогорулатуунун, аналитикалык позициясынын калыптануусун, прогностикалык багыттоосунун, рефлексивдик жөндөмүнүн пайда болуусунун педагогикалык камсыздалышынын эффективдүүлүгү.

Издөнүүчүнүн жеке салымы: издөнүүчү тарабынан студенттерге экономикалык билим берүү процессинин программалык-методикалык камсыздоо максатында «Мененджмент», «Бизнес-пландоо», дисциплиналары боюнча окуу-методикалык комплекстер, практикалык сабактарда колдонулуучу усулдар, методикалык сунуштар иштелип чыкты.

Изилдөөнүн натыйжалардын апробациялоо жана жайылтуу эксперименталдык иш процессинде, ошондой эле Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин жогорку билим берүү мекемелеринде жыл сайын өтүлүүчү ЖОЖдор аралык илимий-практикалык конференцияларда (2016-2018-жж.); Эл аралык Кувейт университетинде (2019-2020-жж.) баяндоо жасоо, Эл аралык университетте болуп өткөн «Кыргызстандагы билим берүүнү гумандаштыруу», ЖОЖдор аралык илимий-практикалык конференцияда доклад аркылуу баяндоо, экономикалык профилдеги кафедралардын жамааты жана жетекчилери алдында билдирүү жасоо жана жыйынтыктоо; мамлекеттик басылмаларда көйгөйлүү материалдарды жарыялоо, илимий эмгектердин жыйнактарында изилдөө материалдарын чыгаруу аркылуу ишке ашырылды.

Диссертациянын натыйжаларын басылмаларда толук чагылдыруу. Изилдөөнүн негизги жыйынтыктары ар түрдүү деңгээлдеги илимий басылмалардагы 15 макалада чагылдырылган.

Диссертациянын түзүлүшү. Диссертациялык иш киришүүдөн, үч главадан, корутундудан, колдонулган адабияттардын тизмесинен жана тиркемелерден турат. Жалпы көлөмү – 163 бет.

БИРИНЧИ ГЛАВА. ЖОЖдо СТУДЕНТТЕРДИН БИЛИМ САПАТЫН ЖОГОРУЛАТУУДА ОКУТУУНУН ЖАҢЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН КОЛДОНУУНУН ТЕОРИЯЛЫК НЕГИЗДЕРИ

1.1. Жогорку окуу жайынын студенттеринин билим сапатын жогорулатуу маселелеринин педагогика илиминде изилдениши

Билим сапаты – кандай болууга тийиш жана ал кандай максат үчүн кызмат кылуусу керек деген коомдо орун алган түшүнүктөргө билим берүү процессинде анын натыйжаларынын ылайык келүүсүнүн чен-өлчөмүн туюндуруучу интегралдык мүнөздөмө, белгилүү бир максатка жетүү жана жашоонун сапатын жакшыртуу үчүн аны колдонуунун конкреттүү шарттарында алынган билимдин актуалдуулугу.

Билим берүүнүн сапатынын негизги факторлору болуп билим берүүнүн керектөөлөрүнүн өнүгүү тенденциясын чагылдырган жана бүткүл билим берүү системасын камтыган анын максаттары жана потенциалы саналат. *Билим берүүнүн сапаты* – азыркы учурда анын социалдык натыйжалуулугун шарттоочу төмөнкү факторлорго таянып:

– ишмердиктин бул же тигил чөйрөсүндөгү руханий маданияттын жана тажрыйбанын мыкты жетишкендиктерин камтыган мазмун;

– педагог кызматкерлердин жогорку кесиптик чеберчилиги;

– жаңы педагогикалык технологиялар жана аларга ылайык келүүчү материалдык-техникалык жабдуулар;

– калктын билим алууга болгон муктаждыгынын толуктугу аркылуу, ошондой эле билимдин сапаты анын фундаменталдык мүнөзү, тереңдиги жана окуу жайын аяктагандан кийин ишке болгон талап менен *аныкталат*.

Билим берүүнүн сапатын *түшүнүүгө* мамиле төмөнкү ырааттуулукта көрсөтүлүшү мүмкүн: билим алып жүрүүчү; билим берүү; билим алуучу; билим берүү ыкмаларынын сезимталдыгы; билимдин негиздери; алынган билимге болгон талап; жаңы билимдерди алуу. Себеби коомдун

интеллектуалдык, маданий, руханий абалын түзүүчү бул билим. Ал эми билим берүүнүн мазмуну жана анын багыты билим берүү программаларын жана стандарттарын чагылдырат.

Бүгүнкү күндө билим сапатынын эң маанилүү *критерийлери*:

1. Студенттердин окуудагы жеке жетишкендиктери;
2. Окутуучулардын кесипкөйлүгү;
3. Окуу процессин уюштуруу;
4. Инновациялык ишмердүүлүк.

Азыркы илимий-техникалык революция окутуунун жаңы технологияларынын өнүгүшү менен *мүнөздөлөт*. Жаңы технологияларды окутууда колдонуунун *теориялык изилденишин* когнитивдик психологиянын таанып-билүү процесси жөнүндөгү негизги жоболору, маалымат булактарына таасир этүүчү ар кандай факторлордун өз ара байланышынын негизинде жаңы технологияларды комплекстүү иштетүүнүн моделин түзөт. Жаңы технологияларды колдонуунун теориялык негиздеринин изилденүү деңгээли илимий-методикалык адабияттардын көз караштарында биз, жаңы технологиялардын кээ бир мүнөздөмөлөрүн атайбыз:

– практикалык максаттарга жетүү үчүн техникалык ыкма;

– билим деңгээлин жогорулатуу үчүн талап кылынган ыкмалардын жыйындысы;

– адистин иш-аракетин уюштурууда жол-жоболордун жана ыкмалардын жыйындысы;

Демек, жаңы технология жаралмайынча, жеке чеберчилик үстөмдүк кылат. Индивидуалдык чеберчилик өркүндөгөн сайын «коллективдик чыгармачылык», «коллективдик чеберчилик» өсүп, өнүгүп, анын топтолгон көрүнүшү жаңы технология болуп саналат.

Жекече чеберчиликте негизделген иш-аракеттерди технологияга негизделген иш-аракеттер менен *изилдөө* жана *салыштыруу* пайдалуу. Экономикалык адистиктеги студенттердин **билим сапаты** математика, финансы, бухгалтердик эсеп, микро жана макроэкономика, социология жана башка предметтерди үйрөнүүнүн негизинде курулат. Экономикалык билим

сапатынын көйгөйлөрү жогорку окуу жайларында сандык эмес, сапаттык аспектилерге көбүрөөк байланыштуу

Педагогикалык илимий изилдөө – экономикалык билимди жогорулатуу процессин, окутуунун, тарбиялоонун жана өнүктүрүүнүн объективдүү мыйзамдарын ачууга багытталган таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн бир түрү. Билим сапатына болгон талаптардын жогорулашы илимий-техникалык прогресстин натыйжасы болуп саналып, анын шартында окуу процесси өзгөрүүсүз кала албайт.

Экономика жаатында жаңы формациянын кадрларын даярдоо милдети өзгөчө актуалдуулукка ээ болууда. Заманбап шартта жогорку билим берүүнүн сапатын жогорулатуу зарылдыгы бир катар объективдүү себептер менен байланышкан:

1. Экономикалык адистиктеги студенттердин билим сапатын жогорулатууда заманбап жогорку билим берүүнү өнүктүрүүнүн айырмалоочу өзгөчөлүгү, мамлекеттик билим берүү стандартына ылайык билим берүүнүн мазмуну жана окутуу технологиясы.

2. Билим берүү практикасы ар кандай оптималдуу окутуу системаларын долбоорлоого, эффективдүү билим берүү процесстерин иштеп чыгууга, маалыматты алуу, трансформациялоо, берүү, сактоо жана колдонуу ыкмаларын жана каражаттарын иштеп чыгууга багытталган маалыматтык жана билим берүүдө жаңы технологияларды колдонуу зарылдыгын далилдейт.

3. Жаңы экономикалык шарттар адистерди даярдоодо жаңыча мамилени талап кылат. Билим берүү парадигмасынын негизги багыты, профессордук-окутуучу курамдын, студентти окутуу жана тарбиялоо таасиринен тышкары, жеке, интеллектуалдык жана активдүүлүктү өнүктүрүүгө багытталган, ошол эле учурда өзүн-өзү тарбиялоо, өзүн өнүктүрүү жана өзүн-өзү өркүндөтүү болуп эсептелет.

Илимий адабияттарды изилдөө тарыхый-педагогикалык талдоо В.Г.Гурьянованын [47, 257-б], экономикалык билим берүү системасынын түзүлүшү жана өнүгүшү Н.И.Кузнецованын [102, 178-б], педагогика менен

экономиканын өз ара аракети билим берүүнү өнүктүрүүнүн фактору катары А.В.Манакованын [123, Эл.р] эмгектеринде каралган.

Экономикалык билим берүүнүн жалпы проблемалары атактуу экономисттердин эмгектеринде баса белгиленген А.И. Тюнин [157, 97-103-бб.]

Л.А.Курдюкова [109, 93-95-бб.]

Н.А.Асипова [15, 290-294-бб.], И.А. Алиева [7, 367-б.], И.Я. Лернер [117, 234-бб.] педагогикалык изилдөө фактыларды жана кубулуштарды, педагогика тармагындагы изилдөөлөр, билим берүү мыйзамдары, анын структурасы жана механизмдери, мазмуну, принциптери жана технологиялары жөнүндө жаңы билимдерди алууга багытталган илимий ишмердүүлүктүн процесси жана натыйжасы катары түшүндүрөт.

Адистердин кесиптик маанилүү сапаттарын изилдөө В.П. Беспалько [36, 192-б.], В.И. Боголюбов [38, 245-б.], Н.В.Кузьмина [100, 302-б.], В.Н.Борисова [42, 328-б.], В.С. Леднев [115, 224-б.], Н.Ф. Талызина [152, 221-б.], П.А. Майборода, А.И. Субетто [120, 18-б.] тарабынан жүргүзүлгөн.

Педагог-психологдор, Н.К.Дюшеева [74, 110-112-бб.], Б.М.Величковский [48, 91-б.], В.В. Давыдов [62, 544-б.], Ю.С. Брановский [44, 13-б.], Г.А. Балл [23, 116-б.], Т.Г. Философова, Т.А. Ланьшина [160, 26-32-бб.], А.Н.Леонтьев [116, 304-б.] жөндөмдөр теориясына таянып, инсандын психикалык касиеттерин кесиптик маанилүү сапаттарга кошушат. Экономикалык билим–бул иштин үч түрүнүн биримдиги:

1. Жаратылыш мыйзамдарын түшүнүүгө багытталган табият таануу.
2. Коомдун техникалык керектөөлөрүнө жооп берген, техникалык объекттерди жана системаларды түзүүнү камсыздоо.
3. Коомдун социалдык мыйзамдарын билүүгө багытталган.

Бир жагынан алганда, экономикалык ишмердүүлүк олуттуу жана практикалык болуп саналат, ал эми экинчи жагынан, ал коомдун муктаждыктарын канааттандыруу менен байланышкандыктан, жалаң социалдык мүнөзгө ээ. Тарыхый жактан экономикалык ишмердүүлүктүн өнүгүшүн карап, изилдөөчүлөр В.П. Борисенков [41, 5-14-бб.], О.И. Воленко [52, 55-б.], Ю.А. Волков, [53, 227-б.], А.И. Субетто [149, 227-б.], Н.А. Тарасов

[153, 58-б.], А.А. Макаров [122, 357-б.] өнүгүүнүн заманбап шартын, жогорку билим берүүнүн сапатын жогорулатуу зарылчылыгы бир катар объективдүү себептерге байланыштуу деп эсептешет:

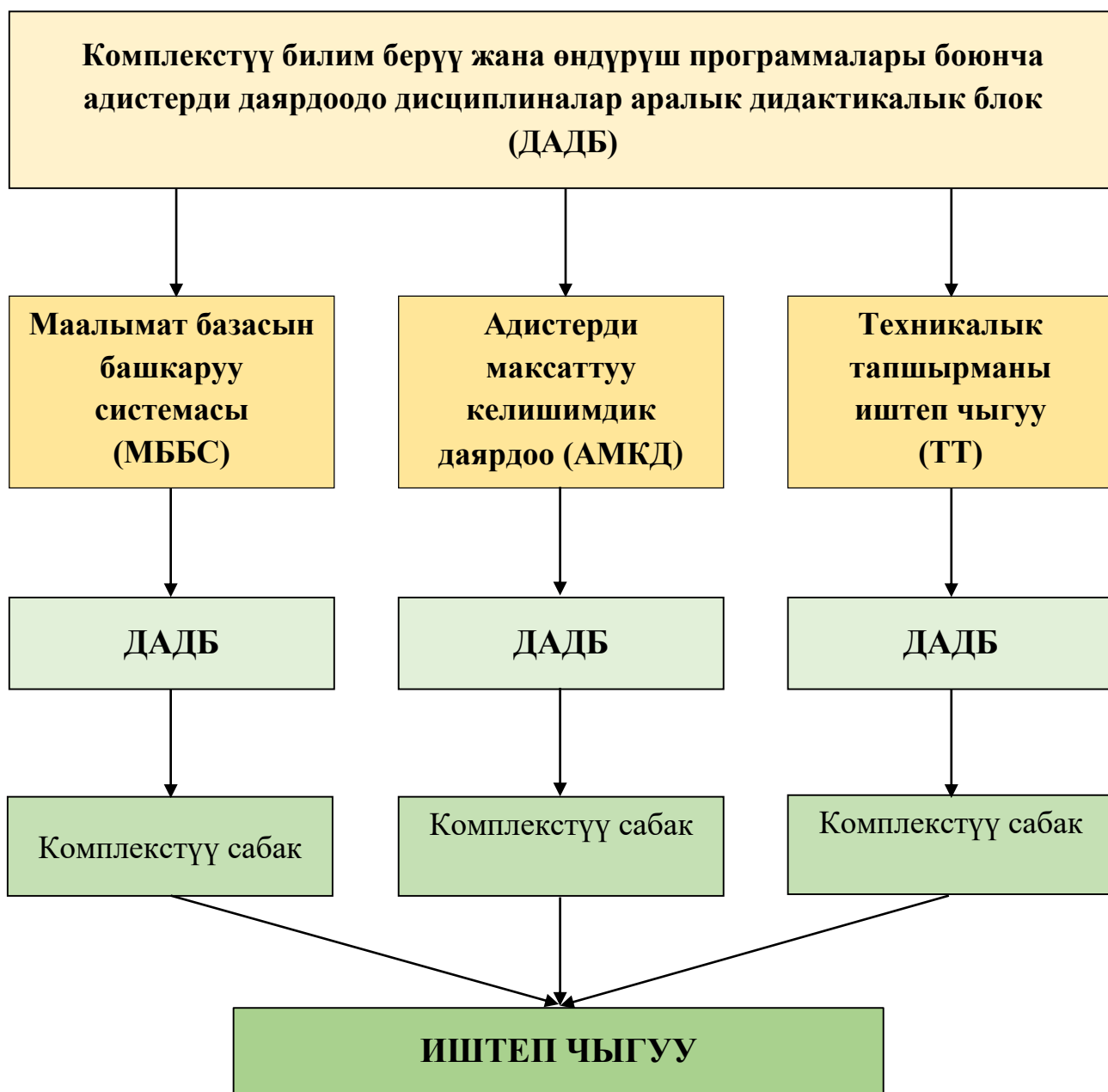
Чет элдик илимпоздордун В. Баумоль [27, 290-б.], П. Друкер [73, 44-б.], Б. Карлофф [88, 67-б.] эмгектери, инновациялык саясатты жана жаңы технологияларды уюштурууга, инновациялык ишмердүүлүктү башкарууга багытталган заманбап экономиканы калыптандыруу көйгөйлөрүнө олуттуу көңүл бурушкан.

Чет тилиндеги экономикалык жаңы сөздөрдү өздөштүрүү боюнча сунуштар, алардын саны окуу китебинин тиешелүү бөлүмү тарабынан так аныкталуусу, маанилүү болуп саналат (Д.А.Аманалиев [9, 36-39-бб.], Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева [137, 286-б], К.К. Юдахин [164], Н.А.Асипова [17, 32-35-бб]).

Алдыга коюлган милдеттерди чечүү жана баштапкы божомолдорду текшерүү үчүн жалпы илимий, дисциплиналар аралык жана атайын илимий изилдөө ыкмаларын бириктирген тутумдаш методдоруна негизделген. Дисциплина аралык иликтөөнүн базалык категориясы, билим сапатын педагогикалык жактан камсыздоо эксперименталдык иштин 1.1-схемасында келтирилген.

Жүргүзүлгөн логикалык-аналитикалык иштер структуралык-логикалык схемада чагылдырылып, билимдин мазмунунун жана формаларынын ырааттуулугун ачып берген графикалык документ, анын жардамы менен адисти даярдоонун структуралык-логикалык схемасынын курулушу дисциплиналар аралык билим берүү формаларын логикалык айкалыштырган **дисциплиналар аралык дидактикалык блок (ДАДБ)** болуп эсептелет.

ДАДБда негизги орунду жогорку окуу жайдын студенттерин, кесиптик иштин белгилүү бир түрүнө ар тараптуу даярдоону камсыз кылган негизги окуу сабактары ээлеп, бүтүрүүчүнүн профессиограммасында көрсөтүлүп, адисти даярдоонун структуралык жана логикалык схемасынын курулушу дисциплинардык жана дисциплина аралык билим берүү формаларынын логикалык айкалышы болгон дисциплина аралык дидактикалык блоктор.

1.1-схема. Адисти даярдоонун структуралык-логикалык ыраттуулугу.

Дидактикалык блокко кирген базистик жана башка окуу дисциплиналарынын мазмунунун өз ара байланышы. **Дисциплиналар аралык дидактикалык блоктордун** өз ара байланышкан мазмунун иштеп чыгууда студенттерди руханий жактан өнүктүрүү жана тарбиялоо милдеттери, жалпы гуманитардык жана социалдык-экономикалык сабактарды окуу процессинде гана чечилбей турганы эске алынды. Студенттерди руханий жактан байытуу, социалдык-маданий тараптан өсүүсү, алардын баалуулук-маанилүүлүк

багыттарын калыптандыруу процесси үзгүлтүксүз жүргүзүлүп, ошондуктан эксперименталдык иштин жүрүшүндө, бардык окуу сабактары, билим берүү сабактары менен катар, тарбия маселелери да чечилди. Калыптандыруучу эксперименттин жүрүшүндө окутуу сабактарын өткөрүүнүн уюштуруу формалары ДАДБга кирген сабактар үчүн салттуу бойдон калган: лекциялар, семинарлар, практикалар, өз алдынча иш, тесттер жана экзамендер. Ал эми жыйынтыктоочу сабактар комплекстүү татаал болду: ишкердик, уюштуруучулук-иш-аракет же кесиптик оюндар, дисциплиналар аралык семинарлар жана конференциялар, ж.б. дисциплина аралык дидактикалык блоктун мазмунун өздөштүрүүнүн сапатын текшерүү татаал контролдук тапшырмалар аркылуу жүргүзүлдү.

Билим берүүнүн сапатынын көйгөйүнүн татаал жана дисциплиналар аралык мүнөзү жөнүндө, адистерди даярдоонун сапатынын көйгөйлөрү боюнча И.Л. Чернякова [162, 190-195-бб.], А.И. Субетто [149, 62-66-бб.], И.А. Зимняя, Г.П. Савельева, В.Г. Казанович [82, 50-63-бб.], О.А.Абдулина [1, 141-б.] тарабынан сунушталган идеялардын жыйындысы педагогика менен биргеликте жаратууда адамзат таануу сабактарынын, системологиясынын, сапат илиминин жана квалиметриянын жетишкендиктерин интеграциялоого негизделген.

Структуралык-логикалык схеманы түзүү процессинде иштелип чыккан билим берүү иш-аракеттеринин мазмуну, ырааттуулугу жана уюштуруу формалары окуу программасында белгиленип, ал окуу-усулдук бирикме менен макулдашылып, билим берүү мекемесинин жетекчиси тарабынан бекитилет, заманбап шарттарда болсо жумушчу окуу программаларынын кабыл алынган классикалык түзүмү жетишсиз, анткени анда окуу сабактарынын темалары, ар бир теманын мазмуну жана окууга сунуш кылынган адабияттар гана камтылган.

Биздин изилдөөдөгү көйгөйлөр боюнча илимий-педагогикалык жана методикалык адабияттарды талдоо, ЖОЖдун кесиптик даярдоо процесстеринин алкагында студенттерди экономикалык билим берүүнүн сапатын башкаруу максаттарын, багыттарын жана шарттарын аныктоого

мүмкүндүк берген педагогика илиминде изилденген төмөнкү теориялар жана мамилелер жардам берди:

– *билим берүүнүн максатын, натыйжаларын жана сапатын аныктоого карата программалык-максаттуу мамиле* (И.С. Болджурова [37, 28-32-бб.], Ю.А. Брызгунова [45, 57-б.], Р.В.Ефремов [75, 110-112-бб.], И.В. Блауберг, В.Н. Садовский, Э.Г. Юдин [37, 12-24-бб.], О.С.Анисимов [12, 224-б.], Е.С. Венцель [49, 576-б.]);

– *билим берүү процессинин бүтүндүгү теориясы* (Б.С. Гершунский [56, 768-б.], В.В. Давыдов [63, 226-б.], Н.Д. Никандров [130, 3-13-бб.], В.Д. Шадриков [86, 176-б.], Л.И. Анициферова [6, 14-б.], А.В. Барабанщиков [25, 174-б.], С.И. Архангельский [15, 150-б.]);

– *үзгүлтүксүз кесиптик билим берүү теориясы* (В.И. Андреев [11, 240-б.], В.Н.Бурков, Д.А. Новиков [46, 157-б.], О.Л.Сергеев, Ю.Г.Татур [145, 89-93-бб.], Н.В. Бордовская [40, 21-29-бб.], Л.В. Гордин [57, 31-б.]).

Экономикалык дисциплиналарды окутуу методикасынын маанилүү чеги, билим берүү технологияларынын экономикалык өнүгүүдөгү билимдердин ролу менен өз ара байланышы болуп саналат. Окутуунун инновациялык методикасынын ажырагыс бөлүгү катары лекция, практикалык сабактар, студенттин өз алдынча иши, студенттин класстан тышкаркы иши сыяктуу өз ара байланышкан окутуу формаларындагы толуктоолор, биригүүлөр, кошуу, калыбына келтирүү, окуу курсунун дисциплиналарына да тиешелүү. Кыргызстандагы жогорку окуу жайынын студенттеринин экономикалык билиминин ар түрдүү маселелери боюнча изилдөөлөр кийин гана пайда болду (Р.Н Джапарова [67, 58-62-бб.], А.С. Уметалиев [159, 47-48-бб.], М.М. Абдулкадыров [2, 49-53-бб.]).

Кыргызстанда экономикалык билим берүүнү өнүктүрүүнү карап көрөлү. Экономикалык билим берүүнүн ар кандай маселелери боюнча жүргүзүлгөн изилдөөлөр (И.А. Алиева [8, 132-б.], В.П. Сеитов, У.Э. Максутов [143, 129-б.], Т. Бекболотов, У. Тыналиева, Л.П. Мирошниченко [32, 64-б.], П.К.Купуев [104, 31-38-бб.]).

Кыргызстандын экономикасын өнүктүрүүнүн себептери бүгүнкү күндө калктын экономикалык билиминин зарыл деңгээлин жана ишкердик көндүмдөрүн калыптандыруунун темпинин төмөндүгү менен байланышкан. Аталган кырдаал Кыргызстандагы заманбап коомдун актуалдуу маселелеринин бири болуп эсептелет, андыктан, рынок экономикасы шартында экономикалык сабаттуулук компетенцияларын калыптандырууга багытталып өсүп келе жаткан жаш муунду экономикалык жана ишкердик өңүттө даярдоо болуп эсептелет.

Кыргыз Республикасы үчүн билим берүүнүн мазмуну, маселеси, көп талаштарды туудурган көйгөйлөрдүн бири болуп эсептелет, ал окумуштуу-педагогдор жана педагогикалык коомчулук тарабынан бир нече жолу көтөрүлгөн. Бул маселени окумуштуу-педагогдор: Д.А. Аманалиев [9, 36-39-бб.], И.Б. Бекбоев [31, 5-8-бб.], М.Р. Балтабаев [24, 71-б.], А.Т. Калдыбаева [65, 56-б.], Д.Б. Бабаев [18, 77-б.], И.С. Болджурова [37, 45-б.] ж.б. изилдешкен. Л.П. Мирошниченко [30, 64-б.] билим берүүнүн мазмунун жаңылоо зарылдыгынын себептерин минтип аныктайт: «Билим берүүдөгү жаңы муктаждыктар менен окуу процессинин чектеринин ортосундагы карама-каршылык ЖОЖдогу жаңылануу процессинин эң маанилүү педагогикалык маселелеринин бирин – билим берүүнүн мазмунун жаңылоону пайда кылат».

Окумуштуу-педагог М.Р. Балтабаев [24, 71-б.] белгилегендей, «Кыргызстандын студенттеринин билимдеринин сапатын жогорулатууга биринчи кезекте алардын, ар кандай окуу дисциплиналарына ээ болгон жөндөмүн жана шыктарын өстүрүү деңгээлине ылайык окутууну дифференциялоо жолу менен жетишилиши мүмкүн». Кыргыз Республикасында бир эле мезгилде саясат, экономика жана социалдык-маданий чөйрөлөрдү камтыган татаал өзгөрүүлөр пайда болду.

Экономикалык билим берүүнүн сапатын жогорулатуу маселеси эмгек ишмердүүлүгүнүн ар түрдүү тармактарында өзгөчө мааниге ээ. Ошондуктан экономикалык өсүштүн темпи жана натыйжалуулугу бул өсүштү камсыз кылуучу кадрлардын өнүгүү деңгээли менен улам аныкталууда, бул калктын

олуттуу бөлүгүнө азыркы экономикалык билимдерге ээ болуу зарылчылыгын шарттайт. Өлкөнүн өнүгүү тенденцияларында көп нерсе студенттердин кандай билимге жана канчалык деңгээлде ээ болорунан көз каранды. Экономикалык билимдин мазмунуна да, окутуу процессине да, анын натыйжаларына да контролдук кылуу менен байланышкан маселелер актуалдуу.

Азыркы рыноктук экономикада билим берүүнүн жогорку сапаты– коомду ийгиликтүү кайра куруу процессинин орчундуу фактору болуп эсептелет. Анткени билим берүүнүн сапаты, *бир жагынан* алганда, кызмат өтөөчүлөрдүн квалификациясын, алардын адаптацияланууга жөндөмдүүлүгүн, профессионалдык жарамдуулугун, функционалдык сабаттуулугун аныктайт, мунун бардыгы коомдун материалдык базасын өнүктүрүү үчүн эң зарыл шарт, *экинчи жагынан*–билим берүүнүн сапаты жарандардын рухий ички дүйнөсүн өнүктүрүүчү жалпы адамзаттык нарктуулуктар системасын өнүктүрүүнүн негизги базасы болуп эсептелет.

Билим берүү–бир катар экономикалык, социалдык, идеологиялык жана маданий факторлор менен аныкталуучу өзүнчө архитектуралуу социалдык-экономикалык уюм. Ал составындагы өз ара бири-бирине көзкаранды элементтеринин аракеттери чыныгы жалгыз коомдук максатка баш ийүүчү система болуп эсептелет. Бул системанын бир да элементи өз алдынча аракет кыла албайт жана алардын ар бири өзүнүн бөтөнчө жолу менен сөзсүз башкаларына таасир этет. Билим берүүнүн сапаты – анын наркынын негизги критерийи жана бул сапатты керектөөчүлөр аныктайт. Ал эми анын негизги керектөөчүсү – коом. Билим берүүнүн сапаты системанын ар бир деңгээлинде (ар бир элементте) жаратылат, алгана эмес, мурунку кадамдын (элементтин) сапаты кийинкисинин алга жылышына түрткү болот.

Билим берүү системасынын сапатын башкаруу зарыл, анткени билим берүүнүн сапаты –бул түпкүлүгүндө эмгектин сапаты, ал эмгек окуу китебин жазуудабы, студенттерди окутуудабы же окуу куралдарын иштеп чыгуудабы колдонула тургандыгына көз каранды эмес.

Ошондуктан билим берүүнүн сапатын башкаруу системанын бүткүл элементине эффективдүү таасир этүүчү механизмдерди аракетке келтирүүдөгү туура жол.

Билим берүү системасынын конструкциясы, узактыгы, түрлөрү, формалары жана акыркы максатты туура коюуга көз каранды.

Билим берүүнүн сапатынын негизги маселелери В.Л. Ким жана А.Т. Калдыбаеванын [86, 236-240-бб.] «Илим жана билим берүүнүн заманбап көйгөйлөрү» эмгегинде чагылдырылган. Экономикалык жана социалдык мамилелердин системасын реформалоо мезгилинде Кыргызстан өз алдына турмуштун бардык жааттарында жаңы максаттарды коюуда. Коомдогу мамилелерди калыптандыруунун эң маанилүү ыкмаларынын бири болуп билим берүү системасы эсептелерин эске алуу менен, Билим берүү тууралуу мыйзам аны «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик саясатынын артыкчылыктуу стратегиялык багытты» катары аныктайт.

И.Б. Бекбоев, А.П. Сейтешев «Социалдык иштин теориялык жана методологиялык негиздери» аттуу тема боюнча окуу-методикалык колдонмодо, «Социалдык иш коомдук кубулуш катары, адамдардын ишмердүүлүгүнүн өзгөчө чөйрөсү катары пайда болуп, өнүгүүнүн белгилүү бир жолун басып өтүп, көпчүлүк учурларда илимий изилдөөлөрдүн объектиси болууда», – деп эсептешет [32, 103-б.].

Албетте, педагогикада жана психологияда адамдардын азыркы турмушунун көптөгөн чөйрөлөрү, процессуалдык мүнөздөмөлөрү, өзгөрүүлөрдүн формалары, механизмдери жана адам өнүгүүсүнүн кыймылдаткыч күчтөрү дагы эле жетишсиз теориялык иштелип чыккан жана эксперименталдык түрдө изилденген бойдон калууда. Жогорку билим берүү сапаты коомдогу билим берүү чөйрөсүнүн коомдук-экономикалык маанисинин маанилүү параметри болуп эсептелет. Билим берүүнүн сапаты түшүнүгү сандык өлчөмдүү экономикалык-башкаруучу категориясы катары колдонулуу менен бирге эле, ал социалдык мааниге ээ аспектилерди да камтып, билим берүү ишмердигинин, анын натыйжаларынын жалпыланган комплекстүү

мүнөздөмөсү катары каралат. Жогорку билим берүүнүн сапатынын интеграциялык жыйынтыгы жана маанилүү критерийи болуп заманбап түшүнүктө бүтүрүүчүнүн өзгөрүлүүчү шарттарда экономикалык-кесиптик жана жеке мүнөздөгү түрдүү милдеттерди эффективдүү чечүү үчүн калыптанган компетенцияларды колдонуу жөндөмдүгү эсептелет. Жогорку билим сапатынын көйгөйү тышкы, салттуу (уюштуруучулук, башкаруучулук жана негизделген-технологиялык) позициялардан, ошондой эле ички маселелерден– жеке даярдыгы жана болочок адистердин заманбап коомго ийгиликтүү аралашып, жаңы шарттарда сапаттуу иштөө мүмкүнчүлүгү менен каралат.

Изилдөө маселесин иликтөөгө алууда биз Кыргызстандагы заманбап кесиптик билим берүүнүн мүнөзүн аныктоочу бир катар методологиялык жоболорго таянууну туура көрдүк. Аталган параграфтын максаты катары изилдөө маселесинин маңызын аныктоо жана тандалган теманын кесиптик экономикалык адистиктеги студенттердин билим сапатын жогорулатууда окутуунун жаңы технологияларын колдонуунун педагогикалык шарттарын аныктоо, студенттерге билим берүүнүн эффективдүүлүгү сыяктуу педагогикалык аспекти аныктоочу түйүндүү түшүнүктөрдүн белгилерин тактоо эсептелди.

Алсак, глобалдык билим берүүнүн теориясы жана практикасы төмөнкүлөрдү билдирет:

– Ата мекендик билим берүү системасынын өз чөйрөсүндөгү глобалдашуу процесстерине, атап айтканда, Болон процессине жигердүүлүк менен кошулуусу;

– билим берүү системасын методологиялык кайра куруу, инновациялык окутууга жана кадрларды даярдоого өтүү;

– глобалдык билим берүүнүн мазмунун, жалпы жана кесиптик окутуунун бардык этаптарында ага тиешелүү идеялардын, баалуулуктардын жана маани-маңыздардын толук чагылдырылышы;

– окуу планынын алкагында кошумча билим берүү программасын киргизүү;

– жаңы маалыматтык технологияларды андан аркы өздөштүрүү, кыргыз билим берүү системасында «бүткүл дүйнөлүк желе» менен интеграциялануучу бирдиктүү билим берүү чөйрөсүн түзүү;

– билим берүү мекемелерин, биринчи кезекте, аймактын, өлкөнүн жана дүйнөнүн экономикалык, социалдык жана маданий өнүгүүсү менен тыгыз байланышкан ишкерлик тибиндеги уюмдарды трансформациялоо, бул негизде анын экономикалык билимдин түптөлүүсүнө кошкон салымынын өсүшү;

– инсандын ишкердик жашоосун бүтүндөй камтып туруучу үзгүлтүксүз билим берүү системасын түзүү, анын негизинде коомдун билиминин калыптануусуна билим берүүнүн кошкон салымы.

Мына ушуга байланыштуу, изилдөөчүлөр экономикалык билим берүүнү инсандын глобалдык билиминин компоненти катары кароого толук укуктуу, анткени, заманбап рыноктук мамилелерде коомдо ишкер байланыштарды орнотуу, ишкер темаларга аңгемелерди жүргүзүү, өз оюн жана кызыкчылыктары тууралуу так жана кыска айтуу, өз кебинде экономикалык терминдерди туура пайдалануу, түшүнүктөрдү калыптандыруу ж.б. жөндөмдөр маанилүү болуп эсептелет:

– инсандын өнүгүүсүн калыптандырууда аны окутуу жана тарбиялоо бүтүндөй процесс (ЮНЕСКО);

– студенттердин билим тутумун өздөштүрүүсү, көндүмдөрдү жана жеке жөндөмдөрүн өнүктүрүүнү камсыз кылган иш-чаралар (В.Грызлов [56, 25-28-бб.], Ш.Дж. Джусенбаев [65, 17-б.], В.В. Гуров [57, 149-152-бб.], И.В. Долгова [66, 128-б.] ,Н.Ф. Ефремова [73, 377-б.], В.А. Беликов [32, 18-б.], В.А. Зернов [81, 190-б.]).

– студенттердин илимий билимди, жөндөмдүүлүктү жана көндөмдөрдүн тутумун өздөштүрүү процесси жана натыйжасы, алардын негизинде дүйнө таанымын, руханий жана башка сапаттарын калыптандыруу, чыгармачылык күчтөрдү жана жеке жөндөмдүүлүктөрдү өнүктүрүү (В.А. Беликов [31, 141-б.], А.А. Вербицкий [48, 76-б.], Ю.К. Бабанский [21, 192-б.], В.И. Генецинский [52,

154-б.], В.В. Гусев, Т.В. Сахаров, В.И. Гусева [58, 37-43-бб.], К.Х. Делокаров [61, 237-б.].

Мындай учурда, биз экономикалык билим берүүнү «инсандын экономикалык мааниге ээ сапаттарын, экономикалык ой жүгүртүүнүн жана жүрүм-турумду калыптандыруу, социалдык-экономикалык мамилелерге кошулуусу, экономикалык билим жана жөндөмдөрдү өздөштүрүү процесси жана натыйжасы» катары **аныктайбыз**. Изилденип жаткан аныктамага карата келтирилген мамилелердин бирин да толук деп айтуудан алыспыз. Бирок билим берүү түшүнүгүн аныктоодо аларды эске алуу зарыл. Экономикалык билим берүү жалпы жана кесиптик билим берүүдөн өзгөчөлөнгөн өзгөчө нерсе деле эмес. Кесиптик жогорку окуу жайларда билим берүү процессинин мазмунун, максатын жана милдеттерин, студенттердин баалуулук багытталууларын жана рыноктук мамилелерди эске алуу менен жалпы эле билим берүү маселелерин карап чыгуу аталган түшүнүккө карата жалпы мамилени бөлүп кароого мүмкүндүк берди. Бул учурда, рынок шартында экономикалык билим берүү студентке жана жогорку окуу жайынын бүтүрүүчүсүнө коомдун экономикалык системасына интеграцияланышына мүмкүндүк берерин эске алабыз. Демек, экономикалык билим берүү кесиптик билим берүүнүн тутумдук бир бөлүгү болуп эсептелет. Билим берүү процессиндеги зарыл болгон актуалдуулук болуп инсанда экономикалык маданияттын базистик элементтерин эффективдүү калыптандыруу зарылдыгы эсептелет. Биз иштеп чыккан студенттердин билим сапатын жаңы технологияларды колдонуу аркылуу камсыздоо модели да мына ушул өнүткө багытталмакчы. Экономикалык билим берүү инсандын билиминин артыкчылыктуу багыттарынын бири болуп эсептелет. Бул учурда студенттерге билим берүүнүн максаты болуп төмөнкүлөрдү калыптандыруу зарыл:

– экономикалык билимден келип чыккан жана коомдун консолидациясына алып келген баалуулук багыттары жана мамилелери;

– инсандын ишмердүүлүгүнүн түрлөрү жана экономикалык институттар менен байланышта жүрүм-турумга багыт берүү жана ар бир адамдын кызыкчылыктарын коргоо үчүн жетиштүү компетенциялар;

– болуп өткөн окуялар, бийлик жана экономикалык агенттер тууралуу тийиштүү түрдө адекваттуу баа берүүгө мүмкүнчүлүк берген өз пикирлери жана орнотмолору.

Ошентип, бир сүйлөмдүн алкагында экономикалык билим берүү сыяктуу татаал түшүнүккө толук кандуу аныктама берүүгө мүмкүн эмес экени көрүнүп турат. Бирок, жалпылап айтканда, биз аны экономикалык мааниге ээ билимдерди берүүнү жана өздөштүрүүнү, жөндөмдөрдү жана көндүмдөрдү калыптандырууну, ошондой эле экономикалык маданияты жогору болгон инсандын сапаттарын калыптандырууну камсыздоочу билим берүү катары карай алабыз. Студенттердин билиминин өзгөчөлүктөрүн аныктоодо, биз анын жалпы эле билим берүүдөгү социалдык институт сыяктуу эле, коомдун жашоосу жана өнүгүүсү процессинде маанилүү ролду ойноорун эске алдык. Билимсиз экономикалык өнүгүүдө жетишилген деңгээлди кармап турууга, аны андан ары өнүктүрүүгө мүмкүн эмес. Бул маселе билим берүү процессинде чечилет, анын милдети болуп адамды экономиканын нормаларына жана баалуулуктарына аралаштыруу, экономикалык ой жүгүртүүнү жана ишмердик стилин калыптандыруу болуп эсептелет. Билим берүүнүн башка түрлөрүндөй эле экономикалык билим берүү коомдогу экономикалык стабилдүүлүктү жана экономикалык прогрессти камсыздоого арналган. Аны ишке ашыруу Жогорку окуу жайынын бүтүрүүчүлөрүн ар түрдүү социалдык ролдорго даярдоо, экономика менен байланышкан коомдогу белгилүү бир социалдык позицияларды ээлөөгө багытталган.

Билим берүүнүн сапатын жогорулатуу маселеси көптөн бери эле Эл аралык мүнөзгө ээ. Чет өлкөлүк изилдөөлөр Болон токтомунун жана Лиссабон концепциясынын алкагында аткарылат. Кыргызстандын Болон токтомуна кошулуусуна байланыштуу билим берүүнүн сапатынын бул нормалары ата мекендик жогорку окуу жайлар үчүн да актуалдуулугу артылып бара жатат.

1999-жылдын 19-июнунда 29 европа өлкөлөрүнүн билим берүү министрстволорунун ортосунда кол коюлган келишим. Болонья шаарында түзүлгөндүктөн «Болон келишими» - деп аталып калган. Ал жогорку билим берүү тармагында европалык кызматташтыкты өнүктүрүү жөнүндөгү 1998-ж. Сорбон келишиминин негизинде түзүлгөн. Кесиптик билим берүүнүн сапатын башкаруунун актуалдуулугу XXI кылымга мүнөздүү болгон билим берүүнүн глобалдык тенденцияларынын болушу менен да мүнөздөлөт, аны М.В. Кларин [87, 276-б.] «мега тенденциялар» деп атаган:

– билим берүүдөгү массалык көрүнүштүн өсүшү жана анын үзгүлтүксүз мүнөзгө ээ болуусу;

– индивид жана ошондой эле жалпы коом үчүн билим берүүнүн маанисинин жогору болушу;

– инсандын билимдерди, жөндөмдөрдү жана көндүмдөрдү эле эмес, таанып-билүү ишмердигинин ыкмаларын да активдүү өздөштүрүүгө багытталуусу;

– инсандын талаптарына жана муктаждыктарына карата билим берүү процессинин ыңгайлануусу;

– студенттердин инсандык сапаттарын өнүктүрүүгө багытталуу жана алардын жаратмандык мүмкүнчүлүктөрүн жана сапаттарын камсыздоо.

Билим берүүнү глобалдаштыруунун, интеграциялоонун аспектиери Кыргызстанда эле эмес, бүткүл дүйнө жүзүндө бүгүнкү күндө болуп көрбөгөндөй актуалдуулукка ээ болууда. Дүйнөлүк практикада сапат деңгээлин жана ЖОЖдордун ишинин сапатын баалоого карата ар түрдүү мамилелер колдонулуп келет: *репутациялык, натыйжалык жана жалпы*.

Репутациялык мамиле кесиптик билим берүү программаларынын жана жалпы эле окуу жайларынын деңгээлдерин баалоо үчүн эксперттик механизмдерди пайдаланат.

Натыйжалык мамиле жогорку окуу жайынын ишмердигинин сандык көрсөткүчтөрүн өлчөөгө негизделген.

Жалпы мамиле «сапатты жалпы башкаруу» принциптерине (Total Quality Management, TQM – Сапатты жалпы башкаруу) жана Стандартташтыруу боюнча Эл аралык уюмдун сапат менеджменти системасынын талаптарына (International Organization for Standardization, ISO– Стандартташтыруу боюнча Эл аралык Уюм) негизделет.

Билимдүү жарандарга болгон мамлекеттин жана коомдун муктаждыгын канааттандыруу– 2020-2040-жылдар аралыгында Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан жактырылган жана бекитилген мамлекеттик билим берүү саясатынын алдыңкы максаты болуп эсептелет. Окутуунун жыйынтыгы боюнча студенттердин жеке-кесиптик өнүгүүсүнүн динамикасы тууралуу маалыматтарды берели. *Билим берүүнүн башындагы тестирлөө* жогорку окуу жайынын студенттеринин экономикалык билимдерин, жөндөмдөрүн жана көндүмдөрүнүн деңгээли, кесиптик билим берүүнүн билим берүү стандартынын талаптарына туура келүүсүн текшерүү үчүн өткөрүлөт. Биз, «Окууга кирүүдөн мурда болгон билим сапатын диагностикалоо, билимдерин жана конкреттүү кемчиликтерин аныктоо керек, андан соң гана негизделген максаттуу багытталган окутууга киришүүгө болот» - деген П.К. Купуевдин [100, 64-71-бб.] ж.б. изилдөөчүлөрдүн пикирине кошулабыз. Чыгуунун диагностикасы жогорку окуу жайынын студенттеринин инсандык жана кесиптик өнүгүүсүнүн (потенциалынын) интегративдик деңгээлине акыркы баа берүүнү, кесиптик квалификациянын негизги компоненттеринин жана адамдын олуттуу психологиялык мүнөздөмөлөрүнүн өзгөрүшүн баалоону камсыз кылды. Бүтүрүүчүлөрдү эксперименттин аягындагы тестирлөөдө алынган маалыматтар боюнча, биз алардын ЖОЖдогу билим алуусу бүтүрүүчүлөрдүн кесиптик потенциалынын, ошондой эле жалпы эле жеке инсандык өнүгүүсүн камсыздайт деген тыянак чыгардык. Ошондой эле алардын баалуулук күтүүлөрү канааттандырылды (өзүн өнүктүрүүдө муктаждыктарды канааттандыруу, иштиктүү байланыштарга ээ болуу, билим сапатын, эрудицияны жогорулатуу). *Билим берүүнүн аягындагы тестирлөөнүн* жыйынтыгы студенттердин тигил же бул окуу программаны өздөштүрүүсүнүн

натыйжаларынын пайдалуулугунун кесиптик (экономикалык) билим сапатын баалоо мүмкүнчүлүгүн бере алат.

Окутуунун сапаты, маңызы боюнча, биринчи кезекте, процесстин катышуучуларына багытталган, анткени, кызыкдар тараптардын жана жалпы эле коомдун талаптарына жооп берүү зарылчылыгы келип чыгат.

1.2. ЖОЖдо кесиптик даярдоо процессинде студенттердин экономикалык билим сапатын жогорулатууда жаңы технологияларды колдонуунун өзгөчөлүктөрү

«Технология» термини педагогика тарабынан өндүрүш чөйрөсүнөн алынган, бирок, башка кесиптик ишмердүүлүк сыяктуу педагогикалык ишмердүүлүк өнүгүү, окутуу, үйрөтүү, тарбиялоо милдетин чечүүгө багытталган иш-аракет.

Эгерде билим берүү философиясы "Эмнеге үйрөтүш керек?" деген суроого жооп берсе, анда педагогикалык технологиялар "Кантип үйрөтүү керек?" деген суроого жооп берет. Инновациялык педагогикалык технологиялар бири-бири менен байланышкан, бири-бирине көз каранды жана ачыктык, чынчылдык, кайрымдуулук, эмпатия, өз ара жардам берүү жана ар бир студенттин жекече өзгөчөлүктөрүнө ылайык билим берүү муктаждыктарын камсыздоо сыяктуу баалуулуктарды өнүктүрүүгө багытталган белгилүү бир дидактикалык системаны түзөт.

Жаңы технологияларды колдонуудагы педагогиканын максаты, студентке коомдун экономикалык ишмердүүлүгүн экономикада жүргүзүү үчүн зарыл болгон билимдердин, көндүмдөрдүн, көндүмдөрдүн керектүү дүкөнү менен жабдып, чыныгы билимдин жогорку деңгээлин берүү, өндүрүш, бөлүштүрүү, алмашуу жана керектөө системасында өнүгө турган мамилелердин жыйындысы. Бул технологиялардын жок дегенде бир жалпы өзгөчөлүгү бар: алар студенттерди окуу процессине активдүү катышууга шыктандырат. "Ойлон жана кыл" принцибине негизделген технология билим берүү процессинин катышуучуларынын окуу процессине биргелешкен активдүү катышууга

багытталышын камсыздайт. Педагогикадагы инновациялар билим берүүнүн максаттарына, мазмунуна, ыкмаларына жана формаларына жаңы нерселерди киргизүүнү, окутуучулар менен студенттердин биргелешкен чыгармачылык ишмердүүлүгүн уюштурууну билдирет.

Билим берүү теориясында окутуучунун чыгармачылык ишмердүүлүгү жана кесиптик даярдоо процессинде инновациялык методдорду, жаңы технологияларды колдонуу актуалдаштырылууда. Анын өзгөчөлүктөрү инновациялык мамиленин зарылдыгын негиздөө жана жогорку окуу жайында экономикалык сабактарды окутууда колдонулган инновациялык технологияларды жана окутуу методдорун талдоо. Изилдөө милдеттерин ишке ашыруу заманбап басылмалардын, билим берүүдөгү инновациялык мамилелердин аспектилерин, жогорку окуу жайларда окутуу, инновациялык педагогиканын мазмунун, Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши тарабынан 2017-жылдын 16-июнунда №103 менен кабыл алынган «Илим жана мамлекеттик илимий-техникалык саясаттын негиздери жөнүндө» мыйзамын эске алуу менен эл аралык илимий-практикалык конференциялардын материалдарын талдоонун негизинде жетишилди. Изилдөөнүн алкагында өзгөчө орунду А. Дорофеевдин [68, 30-33-б.], В.И. Загвязинскийдин, Р.Атахановдун [76, 208-б.], Т.Е.Исаеванын [84, 395-б.], М.К. Кудайкуловдун, Т.А. Асановдун [95, 100-104-бб.] жоболору, К. Акматов жана А. Муратовдун эмгектери ээлейт [4, 64-72-бб.].

Педагогикалык жаңы технологияларды колдонууда заманбап инновациялык технологияларды жана методдорду колдонуу зарыл. Себеби, азыркы учурда экономикалык процесстерди изилдөө жана анализдөөдө салттуу ыкмаларды колдонуу ар дайым эле ыңгайлуу боло бербейт, анткени заманбап экономикада рынок шартында тутумдар бир сызыктуу жана тең салмактуу эмес. Студенттер үчүн эң жогорку натыйжага жетүү алардын билим берүү процессинде комплекстүү жана системалуу түрдө усулдарды колдонуу менен ишке ашат. Мындай тутумдардын элементтери өзүн-өзү уюштурууга жөндөмдүү, мүмкүнчүлүктөр сезимтал жана өзгөрүлмө болот.

Бүгүнкү күндө ар бир окутуучу окуу процессин жакшыртуунун, студенттердин кызыгуусун арттыруунун эффективдүү жолдорун издөөдө. Эгерде студент сабакта жасаган иши ал үчүн анча мааниге ээ болбосо, ал зеригип, кайдыгер болсо, анда ал өзүнүн жөндөмүн көрсөтө албайт. Практика көрсөткөндөй, педагогикалык технологияларды билүү жетишсиз, алар колдонулушу керек. Педагогикалык технологиялардын кеңири спектрин колдонуу окутуучунун билим сапатын жогорулатуудагы убактысын жемиштүү пайдаланууга жана студенттерди даярдоонун жогорку натыйжаларына жетишүүгө мүмкүндүк берет.

Окутуу технологиясынын артыкчылыктары төмөнкүлөрдөн байкалат:

- коюлган максаттын диагностикасы;
- болжолдонгон өнүмдү алуу;
- каражаттардын тутумунун болушу;
- ыкчам байланыш;
- машыгуу циклинин кайталанышы.

Педагогикалык технологияны илимий түшүнүү адамдын билиминин табияты боюнча фундаменталдык дидактикалык изилдөөлөргө таянат А.Ф. Аменд [8, 71-73-бб.], А.А. Кочербаева [91, 38-40-бб.], В.В.Краевский [93, 168-б.], О.Е. Лебедев [109, 136-б.], И.И. Калина [84, 212-б.], М.Г. Круглов, Г.М. Шишков [95, 234-б.], А.Н.Майоров [115, 439-б.];

– билим берүү процессинин бүтүндүгү – Н.М.Боровитина [41, 93-101-бб.], М. Дробышев [69, 78-85-б.], В.И.Жуков [74, 99-б.], Ф. Кумбс [98, 261-б.], М.М. Левина [108, 272-б.], Ф.Русинов, А.Журавлев, М. Кулаков [134, 102-б.].

– окутуунун конкреттүү мүнөзү – Л.Л. Любимов[113, 11-26-бб.], В. Райзберг[138, 48-56-б.], П.И. Третьяков, И.Б. Сенновский [148, 352-б.], О.Н. Мисько, М.В. Шишкин [118, 59-63-бб.], Ю.П. Похолков [129, 12-27-бб.], Н.А. Романова [131, 98-101-б.].

Г.К. Селевко заманбап жаңы технологияларды изилдөөгө олуттуу салым кошкон, ал 50гө жакын технологияны жалпылаган жана классификациялаган [137, 256-б.]. Ал, көптөгөн технологиялардын максаттары, мазмуну, ыкмалары

жана каражаттары боюнча олуттуу окшоштуктары бар деп эсептейт жана аларды төмөнкүдөй жалпыланган топторго бөлүүнү сунуштайт:

- салттуу билим берүү;
- модернизацияланган технологиялар;
- билим берүүнү өнүктүрүү технологиялары;

Бул технологияларды талдоо жана сүрөттөө когнитивдик мааниге ээ, окутуучуларды алдыңкы тажрыйбага, илимий иштеп чыгууларга багыттайт. Өнүгүп келе жаткан окутуу технологиясы "адамдан" окутуу түзүмүн билдирет, бул өзүн-өзү өнүктүрүүгө жеке кызыкчылыгын камсыз кылат. Билим берүүнү өнүктүрүүнүн технологияларынын ичинен эң прогрессивдүүсү, биздин оюбузча, Л.Г. Родионова тарабынан иштелип чыккан, адамдын өзүн-өзү өнүктүрүүнүн табигый рефлексивдүү технологиясы [132, 177-б.].

Окутуунун жаңы технологияларын *системалаштырууда негизги түшүнүктөр* катары биз, билимди, билимдин сапатын (биринчи кезекте – студенттердин кеңири маанидеги билиминин негизги мүнөздөмөлөрү катары ырааттуулугун, толуктугун жана күчтүүлүгүн, анын ичинде көндүмдөрдү, жөндөмдөрдү, компетенцияларды) көрсөтөбүз. Билимдин системалары жана моделдери, билимди көрсөтүү (маалымат), модель, билимди формалдаштыруу, билимди системалаштыруу, билимди интеграциялоо, билимди визуалдаштыруу, интеллектуалдык системалар жана технологиялар. Белгилей кетчү нерсе, жогоруда аталган түшүнүктөрдүн бардыгы жасалма интеллекттин түшүнүктөр системасына кирет жана ошол эле учурда дидактика же окуу теориясынын түшүнүктөр системасында өз ордун ээлейт.

Инновациялык процесстердин натыйжасы жаңы педагогикалык технологияларды түзүү жана колдонуу болуп эсептелет.

Окутууда колдонулуучу бул жаңы технологиялар илимий үлгү катарында берилип артыкчылыктары (*приоритет*) технологиялардын өзгүчөлүктөрүндө (*особенности*) сүрөттөлгөн.

Көйгөйлүү окутуу технологиясынын башка технологиялардан өзгөчөлүгү – студенттин жогорку өз алдынчалыгы, студенттин таанып - билүү кызыгуусун

же жеке мотивациясын калыптандыруу, студенттерде аналитикалык ой жүгүртүүнүн пайда болушу.

Көп баскычтуу тренинг башка технологиялардан өзгөчөлүгү – окутууну максималдаштыруу, жогорку кесиптик билим берүүнүн көптөгөн баскычтарынын болушун болжолдойт. Көп баскычтуу окутуу системасы биздин шарттарда студенттин билим алуу муктаждыктарын оптималдуу түрдө канааттандырууга, өндүрүштүк, коммерциялык, илимий-изилдөө жана ишмердүүлүктүн башка тармактарына ар кандай денгээлдеги адистерди даярдоого жөндөмдүү.

Окутуунун изилдөө технологиясынын башка технологиялардан өзгөчөлүгү – бул студентти курчап турган дүйнөнү өз алдынча үйрөнүүгө (билимге) болгон табигый каалоосунун негизинде түзүлгөн окууга өзгөчө мамиле. Илимий-изилдөөчү окууда студенттин кызыгуусу жана ынтымагы, анын таанып билүү активдүүлүгүнүн мотивациясы чоң мааниге ээ.

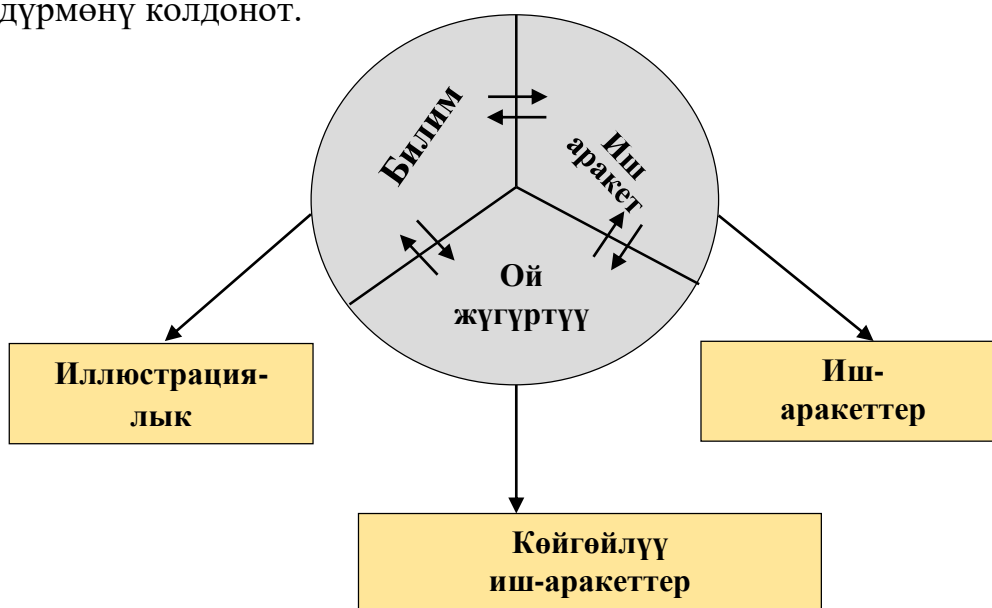
Кызматташтыкта окутуу технологиясынын башка технологиялардан өзгөчөлүгү – негизги идея биргелешип окутуу; биргелешкен билим берүү иш-чаралары; биргелешкен интеллектуалдык иш; семантикалык диалог; инсан аралык мамилелер, студенттердин ар кандай окуу кырдаалында активдүү окуу ишмердүүлүгү үчүн шарттарды түзүү болуп саналгандыгында.

“Minor” технологиясынын башка технологиялардан өзгөчөлүгү, окутуу процессинде студенттерге, өтө тездик менен өзгөрүп жаткан дүйнөдө адис катары студенттин суроо-талабын сактоого жардам бере турган көндүмдөрдүн денгээлдерин калыптандырат. Мисалы, тармактар аралык байланыш көндүмдөрү; керектөөчүлөрдүн суроо-талабы менен иштөө жөндөмдүүлүгү; жогорку белгисиздик режиминде иштөө жөндөмдүүлүгү жана тапшырма шарттарынын тез өзгөрүшү; долбоорлорду жана процесстерди башкаруу жөндөмдүүлүгү; көркөм чыгармачылык жөндөмдүүлүгү; IT чечимдерди программалоо, топ менен жана жеке адамдар менен иштөө жөндөмдүүлүгү; системалуу ойлонуу жөндөмдүүлүгү; экологиялык ой жүгүртүү, көп тилдүүлүк жана маданияттуулук сыяктуу компетенцияларды өнүктүрүүгө багытталган.

Биздин изилдөөдө, студенттердин *билим сапатынын деңгээлин, аналитикалык жөндөмүн, прогностикалык багытосун, рефлексивдик позициясынын пайда болуу деңгээлин* жогорулатуу.

Сабактын максаттарына жана милдеттерине жараша, негизинен билим берүүчү өнүгүү чөйрөсүн түзүү үчүн ЖОЖдо кесиптик даярдоо процессинде студенттердин экономикалык билим сапатын жогорулатууда жаңы технологиялардан сырткары *түшүндүрүү-иллюстрациялык жана проблемалык семинардын технологиясы* колдонулган.

Түшүндүрмө-иллюстрациялык технологиялар – окуу материалын түшүндүрүү ар кандай көрсөтмө куралдар менен коштолгон технологиялар. Адам, маалыматтын 80% дан ашыгын көрүү органдарынын жардамы менен алаары илимий жактан далилденген. Көрүү рецепторлорунун активдүүлүгүн өстүрүү менен окутуучу жаңы теманын жогорку ассимиляциясына ишене алат. Заманбап окуу интерактивдүү каражаттарды презентация, флеш-анимация, билим берүүчү фильмдер түрүндө да айкалыштырууга болот. Ар кандай түшүндүрүү – иллюстрациялык ыкмаларды сабаттуу колдонуунун натыйжасында окуу материалынын өздөштүрүлүшү жогорулайт. Бул технологиянын маңызы иллюстрацияларды, башкача айтканда, визуалдык түшүндүрмөнү колдонот.

1.1-сүрөт. Билим берүүдө окуу дисциплинасынын сапатын жогорулатуу үчүн түшүндүрмө иллюстрациялык усулду колдонуу технологиясы.

Бул, студенттердин экономика багытындагы билим деңгээлин аныктоого жана курстун изилденген бөлүмүнө болгон кызыгууну калыптандырууга мүмкүнчүлүк берет.

Негизги басым интерактивдүүлүккө – электрондук окуу китебинин студент менен өз ара аракеттенүү жөндөмүнө, анын иш-аракеттерин жана ишинин натыйжаларын талдоо, татаал окуу материалын сунуштоонун альтернативдүү варианттарын сунуштоо, башкача айтканда, кайтарым байланыш үчүн басылып чыккан окуу китептери жана алардын электрондук аналогторун Word, PDF же веб баракча форматтары сыяктуу белгилүү форматтарда берилиши, бирок окуу китептери интерактивдүү ыкманын жүзөгө ашырылышы үчүн гана мүнөздөлбөйт.

Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүүнүн чечүүчү фактору санариптештирүү процесси болуп саналат. Бүгүнкү күндө ар бир студент билим берүү процессин жеңилдетүүчү, ошол эле учурда аны сапаттуу жана натыйжалуу кылган гаджеттердин өзү менен кошо алып жүрүүсү болуп саналат.

Биздин изилдөөдөгү маселени ЖОЖдогу кесиптик даярдоо процессиндеги студенттердин экономикалык билим сапатын жаңы технологияларды колдонуу аркылуу педагогикалык жактан камсыздоо системасын иштеп чыгуу менен изилдөө ишибиздин көйгөйүн чечүүдө биз төмөнкүдөй *блокторго бөлүп карадык*:

– экономикалык билим берүүнүн сапатынын илимий-методикалык негиздери;

– билим берүүнүн сапатын башкаруунун нормативдик-укуктук негиздери;

– студенттердин экономикалык билимдерин башкаруу органдарынын ишмердигинин мүнөзү;

– билим берүү мекемелеринин өзгөчөлүктөрү (жетекчилик, окутуучулар, студенттер, программалык-методикалык камсыздоо ж.б.);

– тышкы факторлор (тышкы билим берүү чөйрөсү– жумуш берүүчүлөр, бүтүрүүчүлөр, башка билим берүүчү мекемелер ж.б.);

– сапат стандарттарынын жетишкендиктеринин технологиялары жана каражаттары, баалоо жана аткарылуусун көзөмөлдөө.

Аталган блокторду эске алуу менен ЖОЖдогу жалпы эле кесиптик билим берүү, атап айтканда билим берүү сапатын башкаруу системасы сапатты текшерүүнүн тышкы подсистемасынан (билим берүү мекемесине карата) жана эффективдүүлүктү текшерүүнүн ички, башкача айтканда, кесиптик билим берүү мекемелеринин өзүндө иштеп жаткан подсистемасынан (чакан тутум) түзүлөт.

Студенттердин билим сапатын жаңы технологияларды колдонуу аркылуу камсыздоодо маанилүү маселе катары алардын билим берүү стандарттарынын талаптарына эле эмес, түзүлүшүнө да туура келүүсү эсептелет, ал ЖОЖдун студенттеринин кесиптик даярдоо процессинин өзгөчөлүктөрү менен аныкталат.

"Билим берүү жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамына ылайык билим берүү стандарттарынын түзүмүнө ар кандай деңгээлдеги компоненттер кирет– мамлекеттик, улуттук-аймактык, муниципалдык компоненттер, ошондой эле окуу жайынын компоненттери, окутуучу жана студент. Демек, биз бул компоненттерди ЖОЖдун студенттеринин билим сапатын жаңы технологияларды колдонуу аркылуу камсыздоо моделин түзүүдө эске алуу менен көрсөтүшүбүз керек. Аталган түзүлүш билим берүү жаатында укук жана жоопкерчилик катары компетенцияларды бөлүштүрүүнү аныктайт. Билим берүү стандартынын түзүлүшүнө ылайык, анын мазмуну, демек, билим берүүнүн сапатын камсыздоонун мазмуну аныкталат. Бул учурда бардык талаптар студенттердин жана бүтүрүүчүлөрдүн дүйнөдөгү тынымсыз өзгөрүп туруучу жагдайларга эффективдүү ыңгайлашуусун камыздоого багытталган.

Мындай учурда, заманбап билим берүү процессиндеги инновациялар актуалдуу маселеге айланууда. Биздин пикирибизче, ЖОЖдун студенттерине экономикалык адистиктеги студенттердин билим сапатын жогорулатууда окутуунун жаны технологияларын колдонуу инновациянын маңызын түзөт.

Инновация– эмгекти уюштуруунун жана башкаруунун жаңы формаларын жайылтуу, жаңылык киргизүү методологиясын түшүнүү, башкача айтканда, педагогикалык инноватика түшүнүгүн педагогикалык жаңычылдыкты жаратуу, аларды баалоо жана педагогикалык коомчулукта өздөштүрүү жана да иш жүзүндө колдоно билүү тууралуу окуу катары түшүндүрүлөт. Заманбап аныктамаларда эске алынуучу инновациянын белгилери: Педагогикалык инновация (инновациялык процесстердин теориясы), Н.Р.Юсуфбекова баса белгилегендей, бул процесстердин стихиялуулугун чектөө, аларды эффективдүү башкаруу үчүн билим берүүнүн жаңылануу процесстерине, аларды теориялык жактан түшүнүүгө жана негиздөөгө кызмат кылат [165, 20-26-бб].

«Жалпысынан, инновациялык процесс деп жаңылыктарды жаратуу (пайда болуу, иштеп чыгуу), өздөштүрүү, пайдалануу, жайылтуу боюнча комплекстүү ишмердикти айтабыз». Экономикалык билим берүү процессиндеги инновациялар үчүн, биздин оюбузча, инновациянын негизги структуралык компоненттерин карап чыгуу маанилүү. Биз түзүлүштөрдү бөлүп кароого карата Л.А. Абдулхоликзода [3, 47-б.], В.Б. Моисеевдин [126, 405-б.], Т.Н. Третьякованын [156, 182-б.], Т.И. Шамованын [163, 320-б.], А.Г. Мокроносовдун, Г.В. Клименковдун, Е.В. Лобановдун [127, 268-273-б.], О.Л.Назарованын [129, 368-б.] ж.б. сунуштаган мамилесин, Кыргыз Республикасынын илимий-инновациялык өнүгүүсүнүн Концепциясын (2017-жылы 8-февралдан тарта 2022-жылга чейинки аралыкта, №79) негиз катары алдык [111].

Диссертациялык изилдөөлөр үчүн билим берүүнүн талап кылынган сапатына жетишүүнү камсыздоочу системалардын аныктоочу маанилери тууралуу идеялар олуттуу мааниге ээ болду Ш.М.Мусакожоев [128, 257-б.], Н.А. Государев [58, 47-б.], Е.Ю. Дергунова [65, 35-б.], А.Т.Калдыбаева [65, 35-б.], Р.Н. Джапарова [66, 48-б.], Д.Б.Бабаев [20, 69-б.], М.М. Поташник [134, 448-б.], П.К.Купуев [107, 87-б.]. Бул билим берүүнүн сапатынын педагогикалык колдоосун ЖОЖдун билим берүү тутумунун чакан тутуму катары кароого мүмкүндүк берди, ал өз ара байланышкан жана өз ара аракеттенүүчү

элементтерден турат, алар өз убагында, сапаттуу, толуктугу, легитимдүүлүгү жана ЖОЖдун билим берүү сапатынын бүт тутумунун иштеши жана өнүгүшү үчүн аткарылган иш-чаралар.

Азыркы шарттарда кесиптик билим берүүнүн салттуу формалары жана методдору жетишээрлик эффективдүү эмес. Окуу процессинде заманбап билим берүү технологияларын колдонуу жаңы дидактикалык милдеттерди чечүүгө мүмкүндүк берет, окутуунун сапатын жана натыйжалуулугун жогорулатат. Окуу ишин уюштуруудагы заманбап билим берүү технологиялары тексттик, үндүк, графикалык жана видеоматериалдарды жаңыча колдонууга мүмкүндүк берет жана бул чыгармачылыкка болгон кызыгууну арттырып, студенттердин таанып билүү активдүүлүгүн стимулдайт.

Маалыматтык технологияларды колдонуу төмөнкүдөй окуу процесстерин ишке ашырууга мүмкүндүк берет:

- билимдин сапатын жана дисциплинага кызыгуусун жогорулатуу;
- билим берүүнүн прикладдык багытын күчөтүү;
- студенттердин маалыматтык маданиятын калыптандыруу, студенттерди окутууда дифференцияланган мамилени ишке ашыруу мүмкүнчүлүгү, алардын жеке өзгөчөлүктөрүн эске алуу, олуттуу негизги кесиптик компетенцияларды калыптандыруу.

Заманбап билим берүү технологияларын колдонуу менен студенттердин алган кесиптик билими аларды кесиптик ишмердүүлүктө колдонууга мүмкүндүк берет, бул ар бир студенттин мүмкүнчүлүктөрүн, эмгек рыногунда анын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн толук ишке ашырууга алып келет.

Бул технологияларды менин окуу процессинде колдонуу келечектеги адистерди даярдоонун сапатын жана эффективдүүлүгүн жогорулатууга, окууга дифференцияланган мамилени ишке ашырууга мүмкүндүк берди. Заманбап билим берүү технологияларын колдонуу менен сабактар, бул окуучулардын окуп жаткан материалга болгон кызыгуусунун жогорулагандыгын, демек, окуу мотивациясынын жогорулагандыгын, студенттердин чыгармачылык жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүүнү, негизги кесиптик компетенцияларды (даярдык

өз алдынча билим алуу үчүн, коммуникативдик, когнитивдик, маанилүү иш-аракеттик).

Жаңы билим берүү технологияларын окуу процессине киргизүүдөгү өзгөчөлүктөр:

- дисциплинанын темасын так аныктоо;
- тапшырманы жана аны ишке ашыруу боюнча көрсөтмөлөрдү түзүү;
- билимди жана көндүмдөрдү баалоо критерийлерин иштеп чыгуу.

Окуу сабактарын уюштуруунун формалары:

- лекция;
- жаңы билимди өздөштүрүү;
- айкалыштырылган сабак;
- контролдук сабак;
- жалпылоо жана системалаштыруу сабагы;
- практикалык сабак;
- долбоорлор;
- ишкердик оюндар;
- чыгармачылык сабактар;
- курстарды долбоорлоо ж.б.

Биринчи глава боюнча корутунду

Билим сапаты анын фундаменталдык мүнөзү жана тереңдиги, адистин окуу жайын аяктагандан кийин ишке болгон талап менен аныкталып, ал эми *билим берүүнүн сапаты* – бул белгилүү бир максатка жетүү үчүн аны колдонуунун конкреттүү шарттары болуп саналат. *Билим берүүнүн сапаты* – коомдогу билим берүү процессинин абалын жана натыйжалуулугун, анын инсандын жарандык, турмуштук жана кесиптик компетенцияларын өнүктүрүүдө жана *калыптандырууда* коомдун (ар кандай социалдык топтордун) керектөөлөрүнө жана күтүүлөрүнө шайкеш келишин аныктоочу социалдык категория. Экономикалык адистиктеги студенттердин билим деңгээлин жогорулатуунун жолдорун издөөдө биз, изилдөөбүздүн аныктоочу

этабында студенттердин экономикалык (теориялык, практикалык жана моралдык-психологиялык) даярдыгынын деңгээлин карап чыктык жана анын ар бир компонентинин экономикалык билимди калыптандыруудагы ролун аныктадык.

Биз билим сапатын жогорулатууда экономикалык жактан маанилүү билимдерди берүүнү жана өздөштүрүүнү, шык-жөндөмдөрдү калыптандырууну, ошондой эле экономикалык маданияттын жогорку деңгээли бар инсандык сапаттарды калыптандырууну камсыз кылуучу билим берүү катары карайбыз.

Келечектеги адистердин компетенттүүлүгү, кадрларды даярдоо системасын өркүндөтүү, билим берүүнүн жаңы технологияларын иштеп чыгуу бүгүнкү күндүн негизги актуалдуу милдеттеринин бири болгондуктан биз:

– студенттердин *билимдерди* өздөштүрүү, көндүмдөрдүн жана акыл жөндөмдүүлүгүнүн, иш-аракеттеринин жыйындысын, ишенимдүү жана кесипкөй, компетенттүү маселенин абалын жана маңызын так жана түшүнүктүү чагылдырган билим деңгээлин калыптандыруу;

– экономикалык процессти башкаруу менен байланышкан жана башкаруунун предмети болгон экономисттин ички туюмунун, анын жумушунун максатын болжолдуу жыйынтык түрүндө так идеяга болгон *прогностикалык багыттоосун* калыптандыруу;

– бир катар конкреттүү көндүмдөрдөн турган экономикалык кубулуштарды талдай билүү, ар бир элементти түшүнүү, бири-бири менен байланышын, өз ара аракеттенүүсүн, экономикалык теорияда каралып жаткан кубулуштарга тиешелүү жоболорду, тыянактарды, мыйзам ченемдүүлүктөрдү табуу, үстөмдүк кылган экономикалык маселени иштеп чыгуу жана аны чечүүнүн мыкты жолдорун табуу *аналитикалык жөндөмүн калыптандыруу*;

– сырттан байкоочу позициясын ээлөө, ишмердүүлүктөн алыстоо жана уюмдун кыйынчылыктарын "сырттан" талдоо, катышуучуларды түшүнүү жана баалоо, алардын ишмердүүлүгүн чыгармачылык менен жөнгө салуу жана жаңыларын моделдөө жөндөмү; кыйынчылыктардын себебин издөөгө

мүмкүндүк берген *рефлексивдик позициясынын пайда болуу* деңгээлдерин калыптандыруу жана жогорулатуу максатында көйгөйлүү окутуу технологиясы, көп баскычтуу тренинг, изилдөө технологиясы, кызматташтыкта окутуу технологиясы, “Minor” (майнор) технологияарын колдондук.

Колдонулуп жаткан технологияларды талдоонун негизинде биз экономикалык билим берүүнүн натыйжалуулугун аны ишке ашыруунун, талап кылынган натыйжаларга жетишүүнү камсыз кылуунун деңгээлдеринин бири катары аныктайбыз. Алдыга коюлган максатка жетүүдө студенттердин экономикалык билиминин эффективдүүлүгүн камсыздоо, эгер экономикалык билим берүүнүн эффективдүүлүгүн педагогикалык камсыздоонун мазмундук-дидактикалык моделинин алкагында ишке ашырыла турган болсо, алардын ЖОЖдогу кесиптик даярдык процессинин эффективдүүлүгүн жогорулатуунун стимул берүүчү фактору болуп эсептелери тууралуу сунуш киргиздик. Экономикалык билим берүүнүн эффективдүүлүгүн педагогикалык камсыздоо, биздин пикирибизче, биринчи кезекте, зарыл болгон жана жетиштүү педагогикалык шарттардын комплексин ишке ашыруу аркылуу жүзөгө ашырылат. Үстөмдүк кылган мамилелерди талдоонун негизинде, биз экономикалык билим берүүнүн эффективдүүлүгүн керектүү натыйжаларга жетишүүнү камсыз кылып, аны ишке ашыруунун деңгээлдеринин бири катары аныктайбыз. Биздин изилдөөнүн аспектиси экономикалык билим берүүнүн сапатын жогорулатуу жөнүндө айтылат.

ЭКИНЧИ ГЛАВА. ОКУТУУНУН ЖАҢЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН КОЛДОНУУДА ӨБӨЛГӨ ТҮЗҮҮЧҮ УСУЛДАРЫ, ИЗИЛДӨӨНҮН МАТЕРИАЛДАРЫ ЖАНА МЕТОДДОРУ

2.1. Экономикалык адистиктеги студенттердин билим сапатын жогорулатууга өбөлгө түзүүчү жаңы технологияларды колдонууну изилдөө усулдары

Билим берүү процесстериндеги педагогикалык ишмердүүлүктүн конкреттүү усулдарынын ыкмаларын, тактикаларын баяндоодо *изилдөөнүн объектиси* катарында жогорку окуу жайындагы экономикалык адистиктеги студенттердин билим сапатын жогорулатуудагы окутуу процесси, ал эми *изилдөөнүн предмети* катарында экономикалык адистиктеги студенттердин билим сапатын жогорулатуунун педагогикалык шарттарын аныктоону туура деп эсептедик.

Биздин изилдөө ишибиздин объекти жана предметине жараша, теориялык жана эмпирикалык усулдардын комплекси колдонулду. Изилдөөбүз үчүн эң керектүү ыкмаларды мүнөздөп көрөлү.

Анкетирлөө – жазуу жүзүндөгү сурамжылоо жемиштүү, документалдуу, маалыматты алуу жана иштетүү мүмкүнчүлүгүнө жараша ийкемдүү. Анкета ыкмасы – психологиялык вербалдык-коммуникациялык метод, мында респонденттен маалымат чогултуу каражаты катары атайын түзүлгөн суроолордун тизмеси – анкета колдонулат. Бул ыкманын өзгөчөлүгүн анын анонимдүүлүгү деп атоого болот (респонденттин өздүгү жазылбайт, анын жооптору гана жазылат). Респонденттердин саны боюнча бир канча түргө бөлүнөт: жеке суроо, топтук анкета, аудитордук суроо, массалык сурамжылоо

Биздин изилдөөбүздө *топтук анкетирлөө* колдонду.

Интернеттен онлайн сурамжылоонун жыйынтыгына анкетанын татаалдыгы жана этикасы кирет. Бир катар сайттар онлайн сурамжылоо түзүүгө жана маалыматтарды чогултууга акысыз мүмкүнчүлүк берет. Биздин учурда, изилдөөбүздүн үчүнчү текшерүүчү этабы мамлекеттеги карантиндик абалга

туш келгендигине байланыштуу кээ бир ыкмалар онлайн аркылуу жүргүзүлүп, *аныктоочу экспериментте* 400гө жакын студентке анкета таркатылды. Изилдөөбүз үчүн негизги бөлүк, анкетанын эң маанилүү, маалымат берүүчү бөлүгү болуп саналды, анткени белгилүү бир тыянактарды түзүү үчүн негиз катары кызмат кылды. Анкетирлөө шарттуу түрдө *үч компонентке бөлүндү: биринчи*, байланыш суроолору түзүлдү, алар жөнөкөй формулировкаланды б.а анкеталардын негизги максаты респондентти кызыктыруу, аны көйгөйгө кошуу, анкетаны толтуруунун техникасын сынап көрүү мүмкүнчүлүгү. Суроолор акырындык менен экономикалык багыттагы суроолор менен татаалдашат. Суроолордун *экинчи* тобу негизги - эң татаал суроолордон турушу. Бул суроолордун мазмуну изилдөөнүн максатына жана милдеттерине туура келет жана изилденип жаткан экономикалык билим сапатын жогорулатуу проблемасы боюнча негизги маалыматты берет. Анкетанын негизги бөлүгү *үчүнчү* жыйынтыктоочу суроолор менен аяктайт. Бардык суроолор логикалык жактан өз ара байланышта болгондуктан жана кароо үчүн тема акырындык менен кыскартылгандыктан, мурунку суроолордун кийинки суроолорго өз ара таасири бар, бул жалпы картинаны бара-бара бурмалайт. Бул учурда студенттин логикалык ой жүгүртүүсү калыптанат.

Салыштыруу ыкмасы - педагогикалык изилдөөнүн методу катары кеңири таралган ыкмалардын бири. Бул ыкманын маңызы шарттарды изилдөөдөгү окшоштуктарды жана айырмачылыктарды аныктоодо, факторлордун, инсандык сапаттарды окутууга, тарбиялоого жана өнүктүрүүгө каражаттардын таасиринде, шык-жөндөмдөрдү жана билимдерди калыптандырууда, билимди өздөштүрүүдөн туюнат. Салыштыруунун натыйжасында эки же андан көп нерселерге мүнөздүү болгон жалпылык аныкталат. Салыштыруу ыкмасынын натыйжалуулугу төмөнкү эрежелердин сакталышына көз каранды:

– салыштыруу сандык жана сапаттык көрсөткүчтөрдүн негизинде жүргүзүлүшү керек;

– салыштыруу үчүн, салыштырылуучу гана баалуулуктар колдонулушу керек.

Эксперименталдык тайпалардын 58 студенттери *Ой жүгүртүү жана логика* үчүн иштелип чыккан тест менен (1-тиркемеде) өз алдынча изденип иштөөлөрү эң жогорку даражада болду, алар проблеманы чечүүнүн планын өздөрү түзүштү, өздөрү гипотеза коюшуп, анын тууралыгын өздөрү текшерипти, зарыл болгон байкоолорду, эсептөөлөрдү, тажрыйбаларды, фактыларды, топтоону, салыштырууларды, классификациялоону, жалпылоону, тиешелүү корутундуларды өздөрү жасашты, б.а., мында проблеманы чыгаруунун бардык этабын студенттер өздөрү иштешти, студенттерге берилүүчү тапшырмалардын формалары ар түрлүү: кыска убакыттуу же бүткүл сабакка эсептелинген, экономикалык жактан изилдөөлөргө катышышты. Изилдөө методу логикалык ой-жүгүртүүнү камсыз кылды; чыгармачылык эмгектенүүнүн белгилерин калыптандырды; чыгармачылык менен эмгектенүүгө кызыктырды жана муктаж кылды; терең сезимдүүлүк менен кабылданган, эң керектүү жана билгичтик менен пайдаланылуучу билимдерди берди. Изилдөө методу менен аткарылуучу тапшырмаларды иштөөдө студенттер бир эле эмес, бир нече предметтер боюнча алган билимдеринин комплексин пайдаланууга аргасыз болушат, демек, билимдерди пайдалана билүүнүн практикалык ыкмаларына машыгышат. Натыйжада алардын билими өздөрүнүн ишенимине айланат, дүйнөгө илимий көз карашы калыптанат. Демек, студенттерде *коммуникативдик компетенттүүлүктүн* негизи болгон жалпы маданиятты жана кесиптик ишмердүүлүктөгү спецификалык көрүнүштөрүн синтездөөчү интегралдык сапатты, жаңы коомдук түзүлүштөрдө адекваттуу көндүмдөрдү калыптандыруу, баарлашууда маданий нормаларды жана чектөөлөрдү билүү, каада-салттарды, баарлашуу жаатындагы этикетти билүү, адептүүлүк жана кесиптин алкагында туюнтулган коммуникативдик каражаттардагы багыттары калыптанат.

Байкоо жүргүзүү усулу илимий изилдөөнүн негизги ыкмаларынын бири болуп педагогикалык изилдөөлөрдү максаттуу, пландуу жана системалуу

кабыл алат. Байкоо, контролдоо субъекттерине контролдук объекттердин абалы жөнүндө маанилүү маалыматтарды берет, алар маанилүү жана кечиктирилгис чечимдерди кабыл алуу үчүн негиз болуп калат. Байкоо жүргүзүүнүн негизги функциясы катары биз, изилдөөнүн байкоо объектиси болгон эксперименталдык тайпалардын студенттери менен түздөн-түз жана кайтарым байланышынын (обратная связь) шартында изилденип жаткан процесс жөнүндө маалыматты тандап алуу менен *позициялык көрсөткүчтүн критерийи* боюнча баа берилди. *Позициялык көрсөткүчтүн критерийи* экономисттин экономикалык багытталган ишине мотивациялык жана баалуулук мамилеси жана аны ишке ашыруу менен студенттерге билим сапатынын натыйжалуулугун көзөмөлдөө, билим берүү стандарттарынын талаптарына ылайыктуулугун аныктоого мүмкүндүк берди. «Экономика жана Менеджмент» факультетинде билим сапатынын көйгөйлөрүн изилдөө, натыйжаларын талдоо максатында «*Окуу жайдагы студенттердин, университеттин академиялык окуу сапатына канааттануу деңгээлин аныктоо*» - деген темада студенттердин окуу сабактарынын сапатына жана алардын таанып-билүү жөндөмдөрүн жана суроо-талаптарын жүзөгө ашыруу боюнча байкоо жүргүзүлдү. Байкоо ыкмасынын алсыз жактары да бар: байкоонун бардык катышуучулары тарабынан бул белгилерди колдонууга карата талаптардын бирдей эместиги.

Белгиленген изилдөөнүн максаты:

1. Университеттин сабактарынын сапатына студенттердин канааттануу деңгээлин талдоо үчүн байкоо жүргүзүү.
2. Окуу процессинин сапатын андан ары өркүндөтүү боюнча чараларды аныктоо.

Изилдөө планына ылайык, ар кандай курстардын студенттерин атайын иштелип чыккан анкета боюнча маектешүү, сурамжылоо жүргүзүлдү. Анкета жабык жана ачык суроолор түрүндө түзүлүп, студенттер эң жакшы көргөн жоопту тандап, өздөрү жоопту өз алдынча түзүштү. Сурамжылоого жалпысынан эксперименталдык тайпалардан 81 студент катышкан.

Сурамжылоонун жүрүшүндө 2268 жооп алынды. Жоопторду талдоо төмөнкү натыйжаларды берди.

Студенттер лекциянын сапатына канааттанабы же жокпу деген суроого, студенттердин 7%ы гана лекциянын деңгээли толугу менен канааттандырарлык деп жооп берди.

Белгилүү академиялык дисциплиналардын арасында студенттер толугу менен канааттанган сабактар, алардын ичинен – философия, кылмыш-жаза укугу, жазык процесси, англис тили (юридикалык факультет), информатика ж.б. Ошол эле учурда, студенттерди сурамжылоо учурунда билим берүү дисциплиналарынын ичинен студенттер канааттанбаган дисциплиналар аныкталган. Мисалы, экономика факультетинде – БЖД (32%), социология (23%), информатика (26%), экология (19%).

Бирок, дисциплиналар аралык изилдөө социалдык өнүгүүнүн эволюциялык мүнөзүн эске алуу менен коомдук илимдердин предмет чектерин толуктоого жана кеңейтүүгө мүмкүндүк берет. Көп тармактуу изилдөө программаларынын ийгилиги көбүнчө илимий жана университеттик билим берүүнүн интеграциясынан көз каранды. Башка коомдук илимдердин теориялары менен методдорун колдонуу реалдуу экономикада татаал процесстерди жакшыраак түшүнүүгө шарт түзөт.

Студенттердин жарымынан көбү университетте окуу алар үчүн кыйын эмес жана сессия учурунда гана кыйын деп эсептешет. (85% респонденттер). Бул көрсөткүч боюнча эң жогорку жыйынтык Экономика факультетинде – 95%. Ошол эле учурда, университеттин 95% студенттери окуу процессинде алардын таанып-билүү жөндөмдүүлүктөрүн толук ишке ашыра албай жатышкандыгын белгилешти. Студенттердин жарымы аларды негизинен 39% ы гана жарым-жартылай түшүнүшөт. Биздин оюбузча, бул ыкма биздин учурда эң жемиштүү болуп саналат, анткени ал экономикалык билим берүү процессинде студенттерге билим сапатынын эффективдүүлүгүн камсыз кылууну бир деңгээлден экинчи деңгээлге өтүү катары кароого мүмкүндүк берет, бир кыйла татаал жана сапаттык жактан башкача.

Жыйынтыктары:

1. Жалпысынан, окуу процессин уюштуруунун сапаты студенттердин талаптарына жооп берет.

2. Лекциялардын сапатын жогорулатуу үчүн бир катар чараларды көрүү керек. Лекциянын, семинарлардын жана практикалык сабактардын методологиясын изилдөө максатында студенттер тарабынан терс көрсөткүчтөр коюлган, академиялык дисциплиналардын окутуучуларынын окуу сабактарына катышуу.

Баарлашуу – эки тараптуу, же көп тараптуу байланыш формасы катары эки маектештин ортосунда эки багытта же бир эле учурда бир нече багытта, бир нече маектештин катышуусу менен жүрдү. Бул суроо-жооп ыкмасынын технологиясын студенттердин жаңы билимдерди кабыл алуу, үйрөнгөн материалды бекемдөө жана кайталоо процессинде алысты көрө билүүсү, баамдуулугунун активдүүлүгүн стимулдаштыруу үчүн колдонуу менен *маанилүү-иш аракеттик көрсөткүчтүн критерийи* менен бааланды. *Маанилүү-иш аракеттик көрсөткүчтүн критерийи* – конструктивдүү практикалык аракеттерди пландаштыруу жөндөмү, экономикалык маалыматты өз алдынча издөөгө жана колдонууга үйрөтүүчү өнүгүү жөндөмдөрү;

Баарлашуу ыкмасынын максаттары:

1. Жалпы билим берүү процессинин деңгээлин талдоо, атап айтканда, ЭКУнун аталган факультеттеринен маалыматтарды алуу учун;

2. Университеттин жагымдуулугун жогорулатуу жана жаштардын билим алууга кызыгуусун жогорулатуу максатында окуу, усулдук жана тарбиялык ишти өркүндөтүү багыттарын табуу.

Студенттерге берилген анкетада 30 суроо түзүлүп, алардын ар биринде жооптордун варианттары камтылган (30 суроого 233 жооп варианты сунушталган). Ошентип, 6990 жооптун варианттары иштелип чыккан.

Жеке маалыматтарды иштеп чыгуу методологиясы, берилген суроолорго жоопторду сандык эсептөө жана университетте (факультеттерде) окуу процессинин жалпы абалын аныктоо үчүн ар бир суроо боюнча чогултулган

сандык маалыматтарды талдоодон, аны уюштурууда жана башкарууда алсыз байланыштарды аныктоо жана окуу процессин өркүндөтүү ошондой эле окуу жайдын кадыр-баркын көтөрүү үчүн университеттин жетекчилигинин, бөлүмдөрүнүн жана декандарынын ишинин багыттарын аныктоо.

Жоопторду талдоо төмөнкү натыйжаларды берди: "Бухгалтердик эсеп, талдоо жана аудит" факультети. 42 студентке суроолордун бланкалары таркатылды таратылды. Студенттердин 89%ы университеттин жалпы билим берүү абалын “жакшыруу тенденциясы менен канааттандырарлык” деп баалашты. Студенттердин 92%ы Кыргызстанда бюджеттен тышкары билим берүүдөгү эң орчундуу көйгөйлөр катарында жумушка орношуу маселеси экендигин баса белгилешти, ошондой эле окуу акысынын төлөмүнүн жогорку деңгээли – 50%ы белгиленди.

Респонденттердин жеке инсандык сапаттары окуу мезгилинде кандайча өзгөрдү деген суроого жооп бергенде, 92% студент, алардын жалпы маданиятынын жогорулагандыгын, бир адистикти өздөштүрүүнү каалагандыктарын – 83% жана өз алдынча билим алууга 76,5% ээ экендигин белгилешти. Ошол эле учурда, респонденттердин 50% психикалык жана физикалык ден-соолугунда, ошондой эле рухий-адеп-ахлактык мүнөздө жана коомдук иш-аракеттеринде өзгөрүүлөрдүн жоктугун белгилешти. Билим берүүнүн негизги артыкчылыктарынын бири катары өзүн-өзү өркүндөтүүнүн зарылдыгын 42,5% колдоп, калган артыкчылыктар жөнүндө пикирлер болжол менен бирдей бөлүштүрүлгөн. Студенттердин 50% окууга оң позициясын аныктоочу негизги фактор "Мамлекеттик диплом алуу мүмкүнчүлүгү", ал эми башка факторлор "профессордук-окутуучулук курам менен кызыктуу байланышуу мүмкүнчүлүгү" деп аталды – 42,5%. Ошол эле учурда, “Сабактын салттуу түрлөрү” жетиштүү колдоо алган жок, респонденттердин 17% гана аны белгилешти. Окуу процессиндеги инновацияны аныктоочу негизги өзгөчөлүктөргө ылайык, факультеттин студенттери “сабактардын салттуу эмес түрлөрүн пайдалануу” жана “инновациялык усулдар менен сабактардын белгиленген түрлөрүн өткөрүү” деп белгилешет – 50%. "Илимий изилдөө

программаларына кеңири катышуу" сыяктуу инновацияларга студенттер көңүл бурушкан жок (17% үчүн).

Студенттер инновациянын деңгээлин "жогорку" жана "жоктон көрө жогору" деп баалашты – 76,5%. Респонденттердин 92% инновациялык технологиялар билим берүүнүн сапатын жогорулатууга "салым кошот" же "салым кошпосо да оң таасир берет" деп эсептешет.

Анкетада “Окуу сабактарынын негизги түрлөрүнүн натыйжалуулугу кандай?” деген суроо берилген.

Студенттер «эң натыйжалуу» жана «натыйжалуу болбосо да жоктон көрө жогору» деп сабактардын мындай түрлөрүн белгилешти: бизнес оюндары, лекциялар, практикалык сабактар, курстук жана дипломдук иштер, оозеки экзамендер жана тесттер. Алардын ичинен ой жүгүртүү үчүн тест, логикалык тест, кунт коюу, эс-тутум тести.

Студенттер аз натыйжалуу сабактарга конференцияларды, реферат жазууну жана эмнегедир жазуу экзамендерин белгилешти. Студенттерди окуу жайдын окуу жана материалдык базасы толук кандуу эч кимди канааттандырбайт, бирок, басымдуу көпчүлүк бөлүгү (92%) “андай эмес” деген тыянака келишет.

Студенттердин ой-пикирин алуу максатында, факультеттин бүтүрүүчүлөрү канчалык деңгээлде билим запасы бекем жана кошумча билим алуунун кажети барбы, окуу жайдын билим берүү процесси талаптарга жооп береби? – деген суроо пайда болду. Башкача айтканда студенттердин 83%, бүтүрүүчү 4 жыл аралыгында алган билими, «Окуу жай билим берүүдөгү жогорку билимдин талаптарына жооп берет», – деп жооп беришкен, бирок респонденттердин бири да «толук кандуу жооп берет», – деп жооп берген эмес.

Бүтүрүүчүлөрдүн пикири боюнча, билим сапатын жана уюштурулушун өркүндөтө турган чаралар кандай экендиги бизди кызыктырды. Студенттердин басымдуу көпчүлүгү (90%) окуу процессин окуу куралдары менен жабдууну жакшыртуу жана аудиториялык иш-чаралардын санын көбөйтүү керек деп эсептешет.

Позитивдүү оң фактыны алып карай турган болсок, 42 респонденттин ичинен 39, университет жөнүндө көз карашы «ошол бойдон» же «жакшы жагына өзгөргөнү» менен байланыштыруу керек. Анын ичинен «начар жагына өзгөргөнү» жөнүндө эки гана сөз айтылды жана бирөөсүнө жооп берүү кыйында турду. Студенттердин 83% университетте даярдалган адистиктердин тизмеси өлкөнүн жашоосунун ар тараптуу талаптарына «толук жооп берет», – деп эсептешет. Тынымсыз, убактылуу же мезгил-мезгили менен иштеген респонденттердин жалпы санынан 37 студент (60%), жана иштебеген 3 адам. Сурамжылангандардын ичинен 18 эркек, 24 аял.

Экономика жана Менеджмент факультети. Факультеттин көпчүлүк бүтүрүүчүлөрү билим берүүнү канааттандырарлык деп эсептешет (82%) жана эки гана адам (6.4%) университетте билим берүүнүн абалын канааттандырарлык эмес деп эсептешет. Окуу жайдын бүтүрүүчүлөрү бюджеттен тышкаркы университеттердеги билим берүүнүн эң орчундуу көйгөйлөрүнүн бири, «жогорку окуу акысы» (73%) жана дагы эле болсо «жумушка орношуу көйгөйлөрү» (55%) менен байланыштырышты. Калган эки факультеттен айырмаланып, бүтүрүүчүлөрдүн экономисттери (46%) университетте тарбиялык иштерин уюштуруучулуна канааттанбаганын билдиришти.

Окутуунун жүрүшүндө студенттердин жеке сапаттарынын өзгөрүү тенденцияларын талдоо көрсөткөндөй, алардын көпчүлүгү адистикти өздөштүрүүгө болгон каалоосу (91%), өз алдынча билим алууга умтулуусу (82%), жалпы маданиятты (73%), бирок физикалык, психикалык саламаттыгы жана руханий-адеп-ахлактык көрүнүшү өзгөргөн жок (85%). Демек, ЖОЖдун иши биринчи кезекте, студенттердин психикалык жана физикалык ден-соолугунун жалпы деңгээлин жогорулатууга жана алардын руханий-адеп-ахлактык келбетин жогорулатууга багытталышы керек деп эсептейбиз.

Ошондой эле, кызыктуусу факультеттин студенттери билим алуунун мүмкүн болгон артыкчылыктарына эч кандай маани беришкен жок. Биз, бардык артыкчылыктарды келтирген 3-4 суроого жооптор болжол менен бирдей

бөлүштүрүлүп, «инсандык жөндөмдүүлүктөрдү өнүктүрүү» жана «курчап турган дүйнөгө багыт алуу жөндөмү» тарабына белгилүү бир чек менен каралды. Башка эки факультеттерде болгон сыяктуу эле, окууга оң маанайды аныктоочу негизги факторлор «мугалим менен кызыктуу пикир алышуу мүмкүнчүлүгү» жана «мамлекеттик диплом алуу мүмкүнчүлүгү», – деп аныкталган (*соответственно* тиешелүүлүгүнө жараша 72 жана 64%).

Студенттер окуу жайдагы билим берүү процессиндеги негизги өзгөчөлүк, аныктоочу инновация «сабактардын салттуу эмес түрлөрүн пайдалануу» же “новатордук ыкмалардын белгиленген түрлөрүн жүргүзүү (64%), – деп эсептешет жана респонденттердин ою боюнча билим сапатын жогорулатууга өбөлгө түзөт. Бүтүрүүчүлөр диплом жана семестрдик документтерди, ошондой эле бизнес оюндарын, оозеки экзамендерди жана тесттерди сабактын эң натыйжалуу түрү деп эсептешет. Лекция жана практика (55%) жана жазуу экзамендери натыйжалуураак.

Факультеттин студенттери окуу жана материалдык базанын абалы жөнүндө оң пикирлерин билдиришти (42 респонденттин ичинен 19), бирок «алдыңкы билимге» анча ишенимдүү эмес пикирлерин билдиришти жана 4 жыл аралыгында билимдин бекем запасы жетиштүү болот деп эсептешет. Респонденттердин 82%ы белгилешкенине караганда факультеттин жетекчилигин ойлондуруучу нерсе биринчи кезекте «профессорлук-окутуучулук курамы менен студенттердин ортосунда ишенимдүү мамилелерди орнотуу» андан кийин гана «сабак сааттарынын санынын көбөйүшү», «сабактардын графигин жакшыртуу» ж.б. Ошого карабастан, 42 студенттин 18и окуу учурунда окуу жайга болгон мамилеси жакшы жакка өзгөргөнүн белгилешти.

Студенттердин дээрлик баары бир добуштан (42 ичинен 40) университетте адистиктердин тизмеси шарттарга туура келгендигин белгилешти жана бир гана студент жооп берүүнү кыйын деп эсептеди. Респонденттердин жалпы санынан 40 студент туруктуу, убактылуу же мезгил-

мезгили менен иштешет, алардын ичинен 16 бүтүрүүчү окуган адистигине жакын. Суралгандардын жалпы саны 22 эркек, 20 аял.

Колдонулган ыкманын *жыйынтыгы*: талдоонун негизинде бир нече себептер боюнча акыркы тыянак чыгаруу мүмкүн эмес экендигин белгилей кетүү керек: респонденттердин саны аз; сурамжылоого бардык факультеттердин студенттеринин толук эмес катышуусу, анкеталык суроолорду түзүүдө чыгымдардын болушу.

Ошону менен бирге эле, окуу жана тарбиялоо процессин уюштуруу жөнүндө кандайдыр бир түшүнүккө ээ болушкан, анын ичинде окуу жайда окуп жаткан жана алардын баалоосунан бошотулган бүтүрүүчүлөрдүн, жоопторторунан белгилүү бир тыянак чыгара алабыз жана аларга тийиштүү жооп берүү менен келечектеги ишибизде билим берүү процессин өркүндөтүүгө жардам бере турган тенденцияларды көрө алабыз.

1. Жалпысынан, окуу процессин уюштуруу биздин студенттерди канааттандырат. Алардын баалоосу боюнча сабактары заманбап технологияларды колдонуу менен жетишерлик жогорку когнитивдик жана усулдук деңгээлде өткөрүлүп, көпчүлүк бүтүрүүчүлөр үчүн кийинки 4 жылга кесиптик иш үчүн жетиштүү болгон билим деңгээлинин «бекем запасы» түзүлөт.

2. Респонденттердин басымдуу көпчүлүгү курстук иш, тезис, ар кандай тажрыйбалар жана практикалык сабактар сыяктуу иштин түрлөрү билим алууга жана жаңы окуу программаларын иштеп чыгууда керектүү көндүмдөрдү иштеп чыгууга чоң натыйжа берет деп эсептегендиктен, курстук документтердин санына жана ГОСТтун талаптарын так сактоо керек. ГОСТко ылайык практикалык программалар «Адисти даярдоонун негизги билим берүү программасынын» ажырагыс бөлүгү болуп саналат.

3. Эгерде окуу жайы бүтүрүүчүлөрдү жумушка орноштурууга көмөктөшүү сыяктуу көйгөйлөрдү чече алса, окуу жайдын аброю бир кыйла жогорулайт.

4. Сурамжылоо көрсөткөндөй, 57 респонденттин ичинен 13 гана студент «изилдөө көндүмдөрүн алуу мүмкүнчүлүгүн» окууга оң маанайды аныктоочу фактор катары белгилешкен. Ошондуктан студенттер менен илимий ишти олуттуу жөнгө салуу керек деген пикирдебиз. Бул багыттагы ишти күчөтүү бир катар көйгөйлөрдү чечүүгө, анын ичинде окутуу үчүн кадрларды тандоо маселесин чечүүгө жардам берет.

5. Студенттердин ою боюнча, окуу процессинин сапатын жогорулатууга көмөктөшүүчү иш-чаралардын бири «окуу процессин окуу куралдары менен жабдуу». Респонденттердин 71% муну колдошкон. Демек, студенттердин окуу жана материалдык базасын көбөйтүү боюнча аракеттери азырынча канааттандырарлык эмес, жана бизди ушул багыттагы ишти активдештирүүгө түрткү берет.

Баарлашуунун схемасы

<i>Эки тараптуу суроо-жооп технологиясы менен баарлашуу</i>							
<i>Эксперименталдык М-1, Э-1 тайпалары</i>				<i>Эксперименталдык Э-2, Э-3 тайпалары</i>			
<i>Жаңы билимдерди кабыл алуусу</i>		<i>Үйрөнгөн материалдарды бекемдөө, кайталоо</i>		<i>Алысты көрө билүүсү, баамдуулугунун активдүүлүгү</i>		<i>ой жүгүртүү, логикалык, кунт коюу, эс-тутум.</i>	
<i>конструктивдүүлүгү</i>	<i>компетенстүүлүгү</i>	<i>кесипкөйлүгү</i>	<i>Экономикалык кубулуштарды талдай билүүсү</i>	<i>мыйзам ченемдүүлүктөрдү табуу</i>	<i>акыл жөндөмдүүлүгү</i>	<i>сырттан байкоочу позициясын ээлөө,</i>	<i>кыйынчылык тарын "сырттан" талдоо,</i>

Сурамжылоо боюнча суроолор

Анкета формасында студенттер эки суроого жооп жазышат. Суроонун жообу, сунушталган жооптордун вариантын колдонуу менен сунуш кылуу керек. Жооптордун бланкы:

Зарыл болгон предметтер	Себеби	Кызыктуу предметтер	Себеби

«Зарыл болгон предметтер» деген суроого жооптордун варианттары:

- бул теманы билүү өлкөнүн экономикасын өнүктүрүү үчүн зарыл.
- бул илим тез дүркүрөп өнүгүп жатат жана адам жашоосунда чоң ролду ойнойт.
- бул предмет ЖОЖго кирүү үчүн пайдалуу жанан келечектеги кесиби үчүн керек болот.
- бул предмет жашоодо пайдалуу болгон көндүмдөрдү калыптандырат.
- бул сабак жашоону кандайча түшүнүүгө үйрөтөт.
- бул предмет ата-энем үчүн маанилүү деп эсептелинет.
- бул предмет интеллектуалдык жөндөмдөрдү калыптандырат, адамдын кругозорун, ой-көрөнгөсүн кеңейтет.

Тестирилөө – көзөмөлгө алынган шарттарда жүргүзүлүүчү жана педагогикалык процесстин изилденген учурларын объективдүү баалоого мүмкүндүк берүүчү предметтердин ар бири үчүн максаттуу жана бирдей сынак катары биздин изилдөөдө ар тараптуу жана кеңири колдонулду. Дүйнө таанымын түшүнүү үчүн адам, *когнитивдик* жөндөмдүүлүктөрүн - кабылдоо, курчап турган чындык жөнүндө маалыматты талдоо, көңүл буруу, эс тутум жана сүйлөө жөндөмүн колдонот. Демек, *когнитивдик көрсөткүчтүн критерийи* эксперименталдык иштердин жүрүшүндө 57 студенттерге профессионалдык ишмердүүлүк үчүн экономикалык билимдин баалуулугун жана зарылдыгын билүүнү; экономиканын теориялык билимди; экономиканын атайын бөлүмдөрүн билүү (макроэкономика жана микроэкономика); экономикалык технологиянын элементтерин билүүнү; экономикалык билимди жогорулатуу максатында окуу дисциплиналары үчүн компьютердик тестирилөө программаларын иштеп чыктык. Педагогикалык процесстин практикасында эксперименталдык тайпаларга компьютердик тесттик контролдоо тапшырмалары эң активдүү колдонулду. Мындай тесттердин артыкчылыгы атайын аудиториялардагы компьютерлерге орнотулуп, студенттер окутуучунун түздөн-түз катышуусуз, анын ичинде үйдөгү компьютерден бир эле учурда студенттердин билимин көзөмөлдөөгө мүмкүндүк берген. Студенттер болсо

өздөрүнө ыңгайлуу убакта, окуу дисциплинанын айрым бөлүмдөрү боюнча же даярдалган тесттерди алганына жараша бүтүндөй дисциплиналар боюнча тестирилөөдөн өтүшкөн. Тестирилөөнүн жыйынтыгы автоматтык түрдө атайын журналга киргизилген.

Тестке киргизилген тапшырмалар берилген суроолордун формасы боюнча да, кыйынчылык даражасы боюнча да айырмаланат.

Экономикалык адистиктеги студенттердин билим сапатын жаңы технологияларды колдонуу аркылуу жогорулатууга өбөлгө түзүүчү усулдарынын бири– практикалык сабактарда колдонулуучу «**5 кутуча**» **усулу болду (2.1-сүрөт)**.

Усулдун маңызы: студенттер өз алдынча финансылык максат коет, чыгымдардын түрлөрүн аныкташат, бюджетти пландашат.

– финансылык максаттарды коюу– финансылык пландоодо, максат так болуусу зарыл. Финансылык максаттарды ишке ашыруу мөөнөтү боюнча бөлүнөт;

– чыгымдардын түрлөрү– күнүмдүк (жашоого болгон), пландалган, стратегиялык;

– бюджетти аныктоо– мамлекеттик бюджет, ишкана бюджети, үй-бүлө бюджети, жеке бюджет.

Бюджетти түзүүдөгү негизги шарт: *киреше = чыгыша*. Эксперименталдык иштин жүрүшүндө эксперименталдык тайпага жеке бюджетти алдын ала пландоону жана киреше, чыгашаларды % түрүндө көрсөтүүгө тапшырма берилди.

Киреше – чыгышыны колдонгон адамдар үч категорияга бөлүнөт:

1. *Биринчи категория* – тапкан кирешесинен аз коротушат.
2. *Экинчи категория* – канча акча тапса, ошончо коротушат.
3. *Үчүнчү категория* – тапканынан алда канча көп коротушат.

Ошондуктан, ар бир адам биринчи кезекте жеке бюджетти алдын ала пландоону, киреше жана чыгашаны эсептөөнү билүүсү зарыл экендигин студенттердин аң-сезимине жеткирүү.

Кирешелер

60%

20%

10%

5%

5%

Кезектеги чыгымдар

Пенсия-лык топтоолор

Узак мөөнөттү сатып алуулар

Такай эмес, үзгүлтүктүү чыгымдар

Көңүл ачуу

Чыгымдардын түрлөрү

Күнүмдүк:
Тамак-аш, бензин, батир төлөмдөрү.

Пландалган:
Кийим-кечек, тиричилик техникалары

Стратегиялык:
Турак-жай, ири сатып алуулар

2.1-сүрөт. Практикалык сабактарда колдонулуучу 5 кутуча усулу.

Изилдөөнүн жүрүшүндө акча тартыштыгынын психологиялык себептери, студенттердин аң-сезиминде сиңип калган 4 жаңылыштык аныкталды:

1. Чоң акчаны оор күч менен тынбай иштеп гана табууга болот.

2. Ак эмгегин менен чоң ачка табуу өтө кыйын.

3. Көбүнчө акча көйгөйлөрүн тышкы себептерин издешет: начар мамлекеттик саясат, жаман ийгилик.

4. Акча бардык баалуулуктардын ченеми.

Адегенде, ушул ката-жаңылыштыктар кайдан келип чыккандыгы изилденди. Психологиялык изилдөөлөрдүн ар түрдүүлүгүн эске алганда, илим сыяктуу эле акча маанилүү учурду адаштырат. Акча психологиясы чындыгында начар өнүккөн көйгөй. Дүйнөнүн түзүлүшүнүн ар кандай түшүнүктөрү эки ача жоопту сунуштайт. Маркстын доктринасы боюнча – бул дүйнөдө бардыгын баалап, сатып алууга болот. Бул саясий экономия менен байланышкан прагматикалык кыскартуу менен акылсыздыкка жана боштукка алып келет. Башка экстремал карама-каршы мамиледе көрүнүп турагандай эч кандай акчага сатып ала албаган түбөлүк баалуулуктар бар.

Финансалык травма: чоң акчанын пайда болушу адамдардын психологиясына кандай таасир этет? UBS (УБС) инвестициялык банкы жана Pricewaterhouse Coopers (Прайсуотерхаус Купер) консалтинг компаниясы эки жыл катары менен дүйнөлүк байлык боюнча сурамжылоо жүргүзүшкөн. Алар өз ишинде дүйнөнүн 14 ири базарындагы 2 миллиард 997 миллион долларлык миллиардерлердин капиталынын көлөмүнө таянышат, бул “хайнеттердин” жалпы абалынын 80% ын түзөт. “Хайнет”– финансылык кызмат көрсөтүү индустриясынын айрым сегменттери тарабынан инвестициялык активдери, акциялары жана облигациялары белгилүү бир суммадан ашкан адамдарга карата колдонулган термин. Мындан тышкары, изилдөөнүн жүрүшүндө UBS жана PwC эксперттери миллиардерлердин 20дан ашык жеке финансылык кеңешчилери менен интервью жүргүзүшкөн, ошондой эле 30га жакын миллиардерлердин мураскорлору менен маектешкен. Бул адамдардын көбү миң жылдык муундан (20-кылымдын аягында төрөлгөн адамдар), алар байлыгын ата-энесинен артык көрүшөт.

Акча адамдын моралдык сапаттарына кандай таасир этет, Би-Би-Синин “Келечек” серепчиси бул табылгалар канчалык чындыкка жакын экенин иликтейт. Алардын акыркы изилдөөлөрүнүн айрымдары көрсөткөндөй, адам канчалык бай болсо, ошончолук сараң жана намыссыз боло баштайт деп эсептешет. Азыркы муундун жаштарында жаңылыш түшүнүктөр, туура эмес психологиялык мамилелер кездешет. Бул изилдөөлөрдүн жана жүйөөлөрдүн канчалык деңгээлде маанилүү экендигин карап чыгып, жаңылыш түшүнүктөрдөн, туура эмес психологиялык мамилелерден кантип арылууга боло тургандыгы жөнүндө студенттерге сунуштар берилди.

Изилдөөнүн биринчи аныктоочу этапында максаттуу педагогикалык аракеттерге чейин изилденген маселенин абалы жөнүндө түшүнүк алуу үчүн эксперименттин жүрүшүндө, ЖОЖдо студенттердин билим сапатын жогорулатууда окутуунун жаңы технологияларын колдонуунун иштелип чыккан концепциясын, билимдин жана көндүмдөрдүн кесилиши же студенттердин жеке сапаттарынын болушун жүзөгө ашыруу менен кесиптик даярдоо процессинин бир бөлүгү катары студенттердин экономикалык билимине жана жогорку билим берүү мекемелеринин студенттеринин билиминин сапатынын көрсөткүчтөрүн аныктоого карата ар тараптуу анализ жүргүзүлдү. Педагогикалык комплексин аныктоо жана аларды ишке ашыруунун негизги методикаларын аныктоо эсептелди.

Изилдөөнүн экинчи калыптандыруучу этабында кесиптик билим берүү процессинде студенттерге экономикалык билим сапатынын жогорулашынын натыйжалуулугу үчүн педагогикалык шарттардын комплексин эксперименталдык жол менен текшерүү, максаттуу педагогикалык аракеттер практикалык иштин жүрүшүндө жаңы тарбиялык жана инсандык сапаттарды курууга да багытталган.

ЖОЖдо билим берүүнүн сапатын камсыздоо боюнча иштердин баштапкы чеги болуп студенттердин билиминин сапаты, алардын таанып билүү кызыкчылыгы, алектенүүлөрү жана тандап алган кесибин ийгиликтүү өздөштүрүү жөндөмдүүлүгү эсептелет. ЖОЖдогу окуу-тарбиялык процесс, *бир*

жагынан, студентти типтүү билим берүү программаларында каралгандан көбүрөөк билүү укугун чектебейт, токтотпойт, *экинчи жагынан*, студенттерди тынымсыз ийгиликсиздикке түртүүчү реалдуу эмес талаптарды да койбойт. Бул студенттердин так аныкталган жалпы жана атайын жөндөмдүүлүктөрүнүн, алган билимдеринин деңгээлинин жана сапатынын негизинде жекече багытталган окутуу процессин уюштуруу зарылдыгын шарттады.

Сапат жаатында маселелерди эффективдүү чечүүнүн талашсыз маанилүү шарты болуп окутуу процессинин материалдык-техникалык камсыздалышы эсептелет. Бирок, ошентсе да, билим берүүнүн сапатынын көрсөткүчтөрүнө таасир этүүчү башка факторлор да такталышы зарыл. Билим берүүнүн сапатын жогорулатууга багытталган конкреттүү тапшырмаларды түзүү үчүн жогорку билим берүүнүн сапатына таасир этүүчү факторлордун системасын карап чыгуу, тапшырманын негизги түзүлүшүн бөлүп кароо зарыл деп эсептейбиз.

Экономиканын, илимдин жана техниканын тездик менен өнүгүүсү билимдердин ошончолук тездик менен жаңылануусуна алып келүүсү, адистер билим алып жаткан мезгил аралыгында билимдердин кайсы бир бөлүгү өз актуалдуулугун жоготуп коет. Заманбап адис, биринчи кезекте, зарыл болгон учурда тийиштү билимдерди алганды билиш керек. Демек, студенттердин билим балуу процессинде керек боло турган бардык маалыматтарга карата жолунун ачык болушу – заманбап билим берүүнүн сапатынын кепилдиги. Адистерди даярдоо эффективдүүлүгү билимдерди берүү сапаты менен катар эле аларды өздөштүрүүнү көзөмөлгө алууга жараша болуу менен билим берүү процессинин бардык этаптарын башкарууга карата жалпы мамилелерге да көз каранды. Жогорку билим заманбап системанын эң маанилүү милдети– бул келечектеги ишинде кесиптик көйгөйлөрдү эффективдүү чече алган адистерди даярдоо. Жогорку билим берүү системасындагы артыкчылыктуу милдет– билимдин фундаменталдык мүнөзүнө негизделген билим берүүнүн жогорку сапатын камсыз кылуу инсандын, коомдун жана мамлекеттин

муктаждыктарына ылайык студенттердин керектүү компетенттүүлүгүн өнүктүрүү.

2.2. Студенттердин экономикалык билим сапатын жогорулатуунун педагогикалык модели

Модель – бул реалдуулуктун кандайдыр бир формасындагы абстракттуу көрүнүшү. Мисалы математикалык, физикалык, символикалык, графикалык же сүрөттөөчү, реалдуулуктун айрым аспектилерин чагылдырууга арналган жана изилденип жаткан суроолорго жооп алууга мүмкүндүк берет. Моделдөө ар кандай мааниге ээ болгон божомолдорду камтыйт. Бул учурда моделдерге карата төмөнкү талаптар аткарылышы керек:

1. Адекваттуулук – башкача айтканда, моделдин баштапкы реалдуу системага дал келүүсү жана биринчи кезекте эң маанилүү сапаттарды, байланыштарды жана өзгөчөлүктөрдү эске алуу;

2. Тактык – башкача айтканда, моделдөө процессинде алынган натыйжалардын алдын ала аныкталган, эңсеген нерселер менен дал келүү даражасы;

3. Универсалдуулук – башкача айтканда, бир же бир нече иштөө режиминде бир типтеги системалардын анализине моделдин колдонулушу.

Студенттердин экономикалык билим сапатын жогорулатуунун педагогикалык шарттарын аныктоодо бул процесстин моделин иштеп чыгуу зарыл. Аталган параграфта кесиптик даярдоо процессинде биз ЖОЖдун экономикалык адистиктеги студенттердин билим сапатын жогорулатуунун натыйжалуулугун, педагогикалык камсыздоого моделдөөнү ишке ашыруу максатын алдыга койдук. Жалпылап айтканда, моделдөөдө таанып - билүүнүн теориялык жана эксперименталдык бардык усулдары колдонулат.

Модель түшүнүгүн аныктоодо биз төмөнкү жоболорго таяндык:

– модель, көпчүлүк учурда, оригиналдын системасынын айрым касиеттерин чагылдырган объектилердин жана белгилердин системасы катары каралат;

– модель түп нуска түзүмүн жөнөкөйлөтүп, маанилүү эмес нерселерден алыстатат;

– ал эксперименттин түздөн-түз натыйжасы эмес, көрүнүштөрдүн чагылдырылышы, практикалык тажрыйбага жасалган абстракттуу сереп катары кызмат кылат.

П.И. Кондаковдун маалымдамасында, изилденүүчү объекттин элементтеринин ортосундагы карым-катышты, мамилелерди, анын түзүлүшүн, касиеттерин кичирейтилген, жөнөкөйлөтүлгөн түрдө чагылдырып туруучу жана бизди кызыктырган объект тууралуу маалыматты алуу процессин белгилөөчү кандайдыр бир объекттин же алардын системасынын сүрөтү [94,362-б.].

Натыйжада, модель түшүнүгүн илимде жалпы кабыл алынган аспектиден карай турган болсок, бул – изилденүүчү предметтин көрсөтмөлүү-логикалык көрүнүшү.

Адабияттарды, анын ичинде диссертациялык изилдөөлөрдү иликтөө, билим берүү практикасын анализдөө бардык билим берүү процессин моделдөөнүн төмөнкүдөй негизги багыттарын атоого мүмкүндүк берди:

- билим берүү системалары (анын ичинде инновациялык);
- билим берүүнү башкаруу;
- билим берүүнүн түрлөрү (жалпы, кесиптик);
- билим берүүнүн мазмуну; окуучу инсан, бүтүрүүчү, окутуучу;
- билим берүүнүн методикасы жана технологиялары.

Биздин учурда, моделдөө экономикалык билим берүүнүн эффективдүүлүгүн педагогикалык камсыздоонун мазмундук аспектилерин так аныктоого мүмкүндүк берет. Экономикалык билим сапатын жогорулатуунун моделин иштеп чыгуу билим берүү процессинин компоненттерин бөлүштүрүүнү жана алардын ортосундагы мамилелерди камтыйт. Бул компоненттерге төмөнкүлөр кирет:

- билим берүү процессинин максаты жана милдеттери;
- студенттердин жана окутуучулардын ишмердиги;

- студенттер өздөштүрүүгө тийиш болгон билим берүүнүн мазмуну;
- билим берүүчү мекемелерде студенттин, бүтүрүүчүнүн жана окутуучунун инсандык сапаты.

Көпчүлүк учурда, моделдин баштапкы, система түзүүчү компоненти болуп билим берүүнүн максаты же максаттуу системасы эсептелет. Максат – бул пландаштырылган натыйжанын идеалы. Билим берүүнүн максатын аныктоо, билим берүү процессинин максаттарынын системасын куруу социалдык-экономикалык кырдаалга жараша болот. Коомдун жана билим берүүнүн өнүгүшүндөгү ар бир жаңы кырдаал жаңы максатты жана аны жаңы чечүүнү талап кылат. Студенттердин жана окутуучулардын ишмердиги билим берүүчү мекеменин профили менен аныкталат. Мисалы, кесиптик профили, бул учурда иш-аракет жеке адамдын кесиптик даярдыгы. Аталган өзгөчөлүк ЖОЖдордо билим берүү процессинин моделинин мазмунун аныктайт.

Билим берүүнүн сапатын жогорулатуунун эксперименталдык моделин иштеп чыгуу эксперименталдык текшерүүнү уюштурууда жана анын жүрүшүндө алынган натыйжаларды жалпы эле окуу-тарбиялык процеске алып чыгууга мүмкүнчүлүк берет, анткени модель кандайдыр бир деңгээлде, анын маңыздуу жактарын чагылдырат жана жөнөкөйлөтөт. Ошону менен бирге эле моделдин мүнөздөмөлөрү объекттин өзүнө караганда жеңил кабыл алынат.

Билим берүүнүн сапатын педагогикалык камсыздоо системасынын модели белгиленген стандарттарга жана мыкты үлгүлөргө туура келүүчү билим берүү процессинин жана анын натыйжаларынын жогорку сапатына жетишүү үчүн уюштуруучу, дидактикалык, методикалык, илимий, кадр ресурстарын бириктирет жана интеграциялайт. Ал адистерди даярдоо сапатына таасир этүүчү көп түрдүү факторлорду жана шарттарды эске алат.

Билим сапатынын педагогикалык камсыздалышынын моделин түзүүдө базалык идея катары ЖОЖдун окуу-тарбиялык процессине системдүү жана процесстик мамилелердин, ошондой эле бул процесстин активдүү субъектилери болгон адистерди даярдоого карата инсандык-багыттуу, жеке-

чыгармачыл мамилени жана анда өзүнүн жеке турмуштук максаттарын жана аракеттерин жайылтуу эсепке алынды.

Демек, биринчи кезекте окутуудагы ийгиликтерди жана жетишилген натыйжаларды объективдүү баалоого төмөнкүлөр кирет:

- окуу-тарбиялык процессте студенттердин жеке-кайталангыс инсандык өзгөчөлүктөрүн эске алуу;

- билим берүүнүн максатын жана мазмунун оптималдуу аныктоо;

- сабаттуу профессордук-окутуучу курамды тандоо;

- жайгаштыруу жана квалификациясын жогорулатуу;

- окутуунун каражаттарын өнүктүрүү;

- окуу куралдарын өркүндөтүү, студенттер жана студенттик тайпалар менен жекече жана дифференцияланган окуу менен заманбап технологияларды пайдалануу, окутуунун жетишилген натыйжаларын объективдүү баалоо;

- финансылык сабаттуулук, финансы продуктылары жана камсыздоо жөнүндөгү негизги түшүнүктөр менен тааныштыруу;

- бизнес-пландоо, өздүк жеке бюджет жана үй-бүлөлүк бюджет түзүүгө үйрөтүү жолу менен бизнес-пландоо аспектилерин караштыруу;

- лидерлик жана коммуникативдүү жөндөмдөр, зыянсыздык чегин жана чыгымдардын акталышын талдоо, тобокелдиктерди башкаруу жолу менен уюштуруу формаларын талдоо жана маркетинг изилдөөнү билдирет;

- стратегиялык ой жүгүртүү жана натыйжалуу байланыш түзүү жөндөмдөрүнө ээ болууга көмөктөшүү;

Компоненттердин иштешинин жана өнүгүшүнүн деңгээлдерин аныктоо жана көрсөтүү моделдөөдөгү эң кыйынчылык туудурган маселе болуп эсептелет. Студенттерге билим берүү процессин (анын ичинде экономикалык билим берүү) моделдөөнүн деңгээлдерин белгилөөнүн варианттарынын бири Л.М. Кустов тарабынан сунушталган [108, 207-б.].

Кесиптик даярдоо процесси инсандын эмпирикалык деңгээлден нормативдик, методикалык жана теориялык деңгээлге өтүүсүн камсыздайт. Бул

учурда кесиптик даярдоо процессинде студенттердин экономикалык билиминин модели ишке ашыруунун төмөнкүдөй деңгээлдерине жол берет:

Теориялык даярдык студенттин үйрөнүп жаткан кесиби боюнча теориялык билимдерге ээ болуусун камсыздайт - кесипке негизделген илимдин өзөгү, кесиптик багытталуунун түшүнүктөрү жана категориялары.

Методикалык даярдык студенттин тандап алган кесиптин усулдарын, методикаларын жана технологияларын, кесиптик жөндөмдөрүн жана көндүмдөрүн үйрөнүүсүн билдирет.

Практикалык даярдык, биздин пикирибизче, кесипке ээ болуунун эң башкы этабын билдирет, анткени, бул этапта алгачкы ирет алган кесиптик билимдерин, жөндөмдөрүн жана көндүмдөрүн реалдуу өндүрүш шартында колдонуу ишке ашырылат.

Рефлексивдүү даярдык студенттерде тандап алган кесибинин тууралыгы, жеке сапаттарынын талап кылынган кесиптик сапаттарга дал келүүсү жөнүндө бир бүтүн түшүнүктүн калыптануусун камсыздайт. Даярдоонун бул этабында студенттердин кесиптик өсүшүнүн келечектери тууралуу так түшүнүктөр калыптана баштайт.

О.В. Долженконун [70, 297-б.] пикири боюнча, максаттык багыттары жана аларды камсыздоочу дидактикалык моделдери боюнча айырмаланып туруучу кесиптик ишмердиктин өнүгүүсүнүн беш вариантын, же беш шарттуу этабын бөлүп кароого болот.

Биринчи вариант – муундан муунга берилген иштин бир эле эталондук формасы, бир эле билим системасы өндүрүлөт. Билимге жана көндүмгө ээ болуу окуу формасында, аларды өндүрүү процессине түздөн - түз катыштыруу менен ишке ашырылат. Демек, биринчи вариант – бул ишмердүүлүктүн натыйжаларынын өндүрүмдүүлүгүнүн этабы (рецептуралык билим).

Экинчи вариант – адис иштеп жатканда бир нече жолу жаңылануусу мүмкүн болгон өндүрүштүн жаңы каражаттарын жаратуу. Бул этапта илимий билимдердин жана жөндөмдөрдүн вариативдик системасын калыптандырууга багытталган даярдоонун жаңы дидактикалык модели түзүлөт. Окуу

ишмердигинин жетектөөчү формасы катары лекция эсептелет, ал практикалык сабаткар менен бекемделет. Демек, экинчи вариант – бул илим баскычынын этабы болуп эсептелет.

Үчүнчү вариант – өндүрүштүн техникалык кайра курулушу адистин билимдерин тынымсыз толуктоо жана жаңылоо зарылдыгы менен бет келүүчү ишмердигинин системасын жана кайра куруу мүмкүнчүлүгүн билдирет. Кесиптик ишмердиктин өзгөрүлүүшү шарттарга карай ыңгайлашуусу ийгиликтүү эмгектин өбөлгөсү болмокчу. Бул учурда, ишмердиктин системасын калыптандыруу жана аны өнүктүрүү логикасы биринчи планга чыкмакчы. Окуу ишмердигинин система түзүүчү жөндөмдүүлүгү болуп окуу иштеринин салттуу формалары: лекциялар, практикалык жана семинардык сабактар, практика менен бекемделүүчү окутуунун активдүү усулдары (мисалы, ыкмалар, ишкер оюндар) эсептелет.

Төртүнчү жана бешинчи варианттар – ийгиликтүү кесиптик ишмердүүлүктүн өбөлгөсү, көп варианттуу технологияларды иштеп чыгууга багыт болуп, социалдык маанилүү максаттарды эске алуу менен кесиптик ишмердүүлүктү кайра куруу мүмкүнчүлүгү. Окутуунун негизги формасы болуп окутуунун активдүү формалары саналат, бирок өткөн учурда алар кесиптик-ишмердик оюндар болсо, эми уюштуруучулук – ишмердик оюндары, алардын негизги айырмачылыгы, ишмердүүлүктүн мүнөзү тышкы эмес, инсандын өзүн-өзү аныктоосунун эркиндиги менен байланышкан.

Билим берүү процесстерин моделдөө үчүн актуалдуу болуп кырдаалдык мамиле эсептелет.

Кырдаалдык мамиле – универсалдуу эффективдүү модель жок экендигин жана болбой тургандыгын тастыктоого мүмкүндүк берет, анткени, ар бир объектинин өзүнүн аткарган функциялары, билим берүү баскычтарында өзүнүн түзүлүшү, өзүнүн окуу-тарбиялык процессти уюштуруусу жана анын мазмуну, өз келбети, өз адаттары, руху болгондуктан, өзүнүн моделиинин болушу да оптималдуу болмокчу (М.М. Поташник, А.В. Лоренсов [135, 64-б.]).

Программалык-максаттык мамиле – системдик мамилени конкреттештирет. Программалык-максаттык мамиледе эң жогорку акыркы натыйжаларга багытталган максаттарды жана милдеттерди коюу жөндөмдүүлүгү (В.А. Сластенин [148, 260-б.]). Бул мамиле башкаруу теориясында кеңири колдонулат, анткени ал эффективдүүлүк маселеси менен байланышкан. Программалык-максаттык мамиленин негизинде билим берүү процессинин моделинин иштешинин жана өнүгүшүнүн максаттык программалары түзүлүшү мүмкүн.

Процессуалдык мамиле – билим берүүнү ишке ашырууда моделди түзүү, калыптануусу, иштеши жана өнүгүү программасын ишке ашырууда байкалат. Андан тышкары, өнүгүүнүн этаптары, алардын максаттары жана милдеттери, ошондой эле кесиптик ишмердүүлүктүн мазмуну жана аны жүзөгө ашыруу технологиясы аныкталган. Моделди иштеп чыгууда, ошондой эле, объективдүү түрдө пайда болуучу жана чечүүнү талап кылуучу көйгөйлөрдү аныктоо жана аларды чечүү менен байланышкан көйгөйлүү-багытталган мамиле да олуттуу мааниге ээ. Бул негизде ишмердиктин максаты, милдеттери, ошондой эле анын алгоритмин иштеп чыгуу жүзөгө ашырылат.

Моделдөөдөгү ишмердүүлүк мамиле – ишмердиктин негизги түрлөрүн аныктайт. Ал ишмердиктин түрлөрүнө алгоритмдик, эвристикалык жана чыгармачыл деңгээлдерде ээ болуусун камсыздоону өз ичине камтыйт. Моделдин компоненттеринин иштөөсүнүн, өнүгүүсүнүн натыйжалуулугу анын натыйжа критерийлерин жана көрсөткүчтөрүн так аныктоо менен да камсыздалат. Башкача айтканда, критерийлик мамиле зарыл. Аталган мамилени ишке ашырылуу зарылдыгы теориянын ишмердик максатынын диагностикасы менен түшүндүрүлөт (В.С. Лазарев [112], П.И. Третьяков [147] ж.б.).

Жалпысынан, комплекстүү мамиленин актуалдуулугун таануу зарыл. Моделдөө маселелерин чечүүдө мындан башка да мамилелер бар. Тактап айтканда, инсанга багытталган, баалуулукка багытталган, маданий, синергетикалык. Билим берүү процессинин моделин иштеп чыгуунун маанилүү аспектиси болуп аны куруунун принциптерин аныктоо эсептелет. Биз

принциптердин комплексин аткаруу зарыл деп эсептейбиз. Бул төмөндөгү принциптер:

- моделдин система катары бүтүндүгү;
- билим берүүдө алдыга коюлган максаттарга жетүү үчүн конкреттүү чөйрөнүн моделин берүү;
- моделде чагылдырылган билим берүүчү түзүмдөрдүн бир тилке эместиги жана ишке ашырылуучу процесстерге түздөн-түз таасирин тийгизүүчү факторлордун жана шарттардын артыкчылыктуулугу;
- билим берүү процесси студент-инсанга жана анын таануучулук жөндөмдүүлүктөрүнө ыңгайлашуусу;
- жалпы билимдердин жана жөндөмдөрдүн кадыптануусу үчүн оптималдуу шарттарды түзүүчү окуу маалыматынын потенциалдуулугу;
- моделди ишке ашыруунун натыйжалуулугу.

Илимий адабияттарды иликтөөгө алуу кандай гана модель болбосун, анын ичинде экономикалык билим сапатын жогорулатуунун эффективдүүлүгүн камсыз кылуу моделдерин иштеп чыгуунун үч негизги этабын айырмалоого мүмкүндүк берет. Теориялык анализдин негизинде студенттердин экономикалык билиминин эффективдүүлүгүн камсыздоонун моделин долбоорлоо үчүн негиз катары кызмат кылган корутундулар жасалды алар төмөнкү тыянактар:

1. Модель изилденүүчү объектинин учурдагы абалын – студенттердин экономикалык билим сапатынын натыйжалуулугун иликтөөнүн негизинде түзүлөт.

2. Моделдөө изилденүүчү объектиге карата негизги багыттарды аныктоочу методологиялык мамилелерге таянуусу зарыл.

Моделдөөдө төмөнкүлөр эске алынат:

- изилдөөнүн максатын (экономикалык билим сапатын жогорулатууда педагогикалык камсыздоо) жана ага жакындыктын деңгээлин так аныктоо;
- моделдин түзүлүшү так аныкталуучу жана эффективдүү ишке ашырылуучу компоненттердин санын камтышы керек;

- модель ыңгайланган болушу керек;
- практикада моделди ишке ашыруу объектисин өнүктүрүүгө өбөлгө түзүүчү педагогикалык шарттардын комплекси болушу керек.

Студенттердин экономикалык билим сапатын жогорулатуунун эффективдүүлүгүн камсыздоо процессинде ЖОЖдун илимий-өндүрүштүк бирикмелер, тажрыйбалык жана эксперименталдык ишканалар, биргелешкен ишканалар, академиялык институттар, илимий-изилдөө ишканалар тармактары, кичине жана орто бизнес фирмалары, илимий продукцияларды өндүрүүчү инновациялык түзүлүштөр, чет элдик фирмалардын Кыргызстандагы филиалдары ж.б менен түзүлгөн келишиминин негизинде ишке ашырылуучу экономика, техника жана технология жаатында **адистерди максаттуу келишимдик даярдоо (АМКД)** актуалдуу. Андыктан, студенттердин экономикалык билим сапатынын эффективдүүлүгүн камсыздоочу моделди иштеп чыгууда, биз адистерди кесиптик даярдоону уюштурууга карата аталган жаңы технологиялык мамилени эске алдык. Ошондой эле адистерди максаттуу келишимдик даярдоо (АМКД) моделдеринин спектрин эске алдык.

Экономикалык адистиктеги студенттердин билим сапатын жогорулатууну, дисциплиналар аралык жана атайын илимий изилдөө ыкмаларын бириктирген, тутумдаштырылган методу менен негизделген бирдиктүү таанып-билүү, калыптандыруу технологиясы колдонулуп, адисти даярдоонун структуралык-логикалык схемасынын курулушу билим берүү формаларын логикалык айкалыштырган **дисциплиналар аралык дидактикалык блоктордо көрсөтүлөт (ДАДБ)**.

Комплекстүү билим берүү жана өндүрүш программалары боюнча даярдоо— жогорку окуу жайлары менен ишканалардын (уюмдардын) байланышында өнүгүүлөргө жетишүүнү билдирет. Ал, *бир жагынан*, студенттерди даярдоону максималдуу жекелештирүүгө (индивидуализация) жана анын ар тараптуулугуна, *экинчи жагынан* – жаш адистин конкреттүү өндүрүшкө карата толугу менен ылайыкташуусу багытталган (2.1-схема).

Комплекистүү билим берүү– өндүрүштүк программалар, типтүү академиялык программалардан төмөнкүдөй белгилери боюнча айырмаланып турат:

– параллелдик схема боюнча (ишкананын каражаттарынын – программанын базасынын эсебинен) студент квалификацияны ыйгаруу менен жок эле дегенде бир адистикти өздөштүрөт;

– өндүрүштүк практика интегралдык программага кирбейт, анткени, белгилүү мезгил аралыгында, же студент үзгүлтүксүз окуусун өндүрүштүк ишмердик менен айкалыштырат;

– каралып жаткан түрдүн интеграцияланган программасын өздөштүрүү мөөнөтү, эреже катары, бир семестрде нормативдик (типтүү программалар аркылуу) ишке ашат;

– билим берүү процессинде, өзгөчө атайын сабактарды жана адистештирүү дисциплиналарын өздөштүрүү мезгилинде биргелешкен долбоорлоочулар;

– интеграцияланган программанын базалык ишканасынын кызматкерлеринин ролу чоң.

Аталган программа биздин эксперименттин жүрүшүндө базалык болуу менен бирге эле төмөнкүдөй өзгөчөлүктөргө ээ:

– курстук долбоорлордун, дипломдук долбоорлордун (иштердин) темалары бүтүрүүчү кафедралар менен макулдашуунун негизинде базалык ишканалар тарабынан иштелип чыгат жана каралып жаткан молдель боюнча **адистерди максаттуу келишимдик даярдоо** тууралуу тараптардын келишими менен тастыкталат;

– студенттердин семестрлик кезектеги (аралык) аттестациясынын жыйынтыктары, студенттердин билим берүүчү-өндүрүштүк ишмердигин өнүктүрүү багыттарын аныктоо максатында келишимдин тараптары менен талкууга алынат;

– программанын студенттеринин жыйынтыктоочу мамлекеттик квалификациялык аттестациясы комплекстүү дисциплиналар аралык экзаменди өткөрүүнү өзүнө камтыйт.

Интеграцияланган билим берүүчү-өндүрүштүк программаны калыптандыруу жана ишке ашыруу төмөнкүлөрдү карайт:

– ЖОЖдун дарегине – АМКД (*адистерди максаттуу келишимдик даярдоо*) боюнча божомолдонгон өнөктөшкө карата ишкананын ТТ (*техникалык тапшырманы*) иштеп чыгуу;

– ТТ окуу башкармалыгы (бөлүм), бүтүрүүчү кафедра жана ректорат тарабынан карап чыгуу, андан кийин гана заказчиктин (талапкердин) сунушу менен макулдугу (макул эместиги) тууралуу чечим кабыл алынат;

– ЖОЖ менен кардар-ишкана ортосундагы адистерди максаттуу келишимдик даярдоо (АМКД) тууралуу эки тараптуу келишимди иштеп чыгуу, келишимди түзүү жана ага кол коюу;

– интеграцияланган билим берүүчү-өндүрүштүк программаны биргелешип иштеп чыгуу;

– адистерди максаттуу келишимдик даярдоо (АМКД) программасын ЖОЖдун окумуштуулар кеңешинде жана ишкананын илимий-техникалык кеңешинде (же директорлор кеңешинде) карап чыгуу жана бекитүү;

– адистерди максаттуу келишимдик даярдоо (АМКД) программасын ресурстук камсыздоо планын иштеп чыгуу жана эки тараптуу бекитүү (материалдык, кадрдык, методикалык, маалыматтык);

– адистерди максаттуу келишимдик даярдоо (АМКД) интеграцияланган билим берүүчү-өндүрүштүк программасынын практикалык ишке ашырылышы;

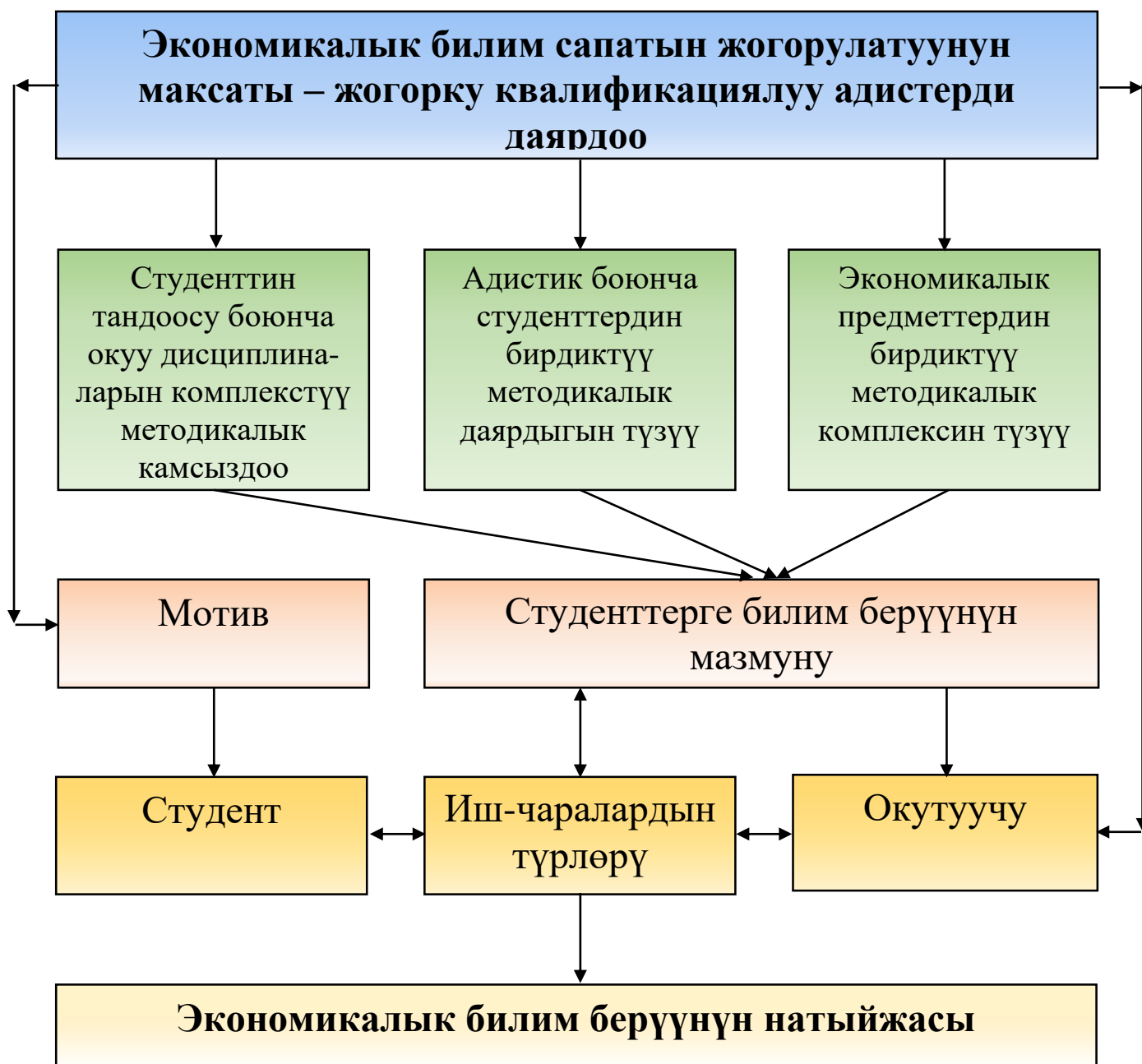
– бүтүрүүчүлөрдүн жыйынтыктоочу мамлекеттик квалификациялык аттестациясы;

– адисти талапкердин ишканасына (бүтүрүүчүлөрдү) ишке орноштуруу.

Диссертациялык изилдөөлөрдүн жүрүшүндө, иштелип чыккан билим берүүнүн сапатын жогорулатууда педагогикалык жактан камсыздоо моделинде комплекстүү методикалык өз ара байланышкан үч милдети чечилди:

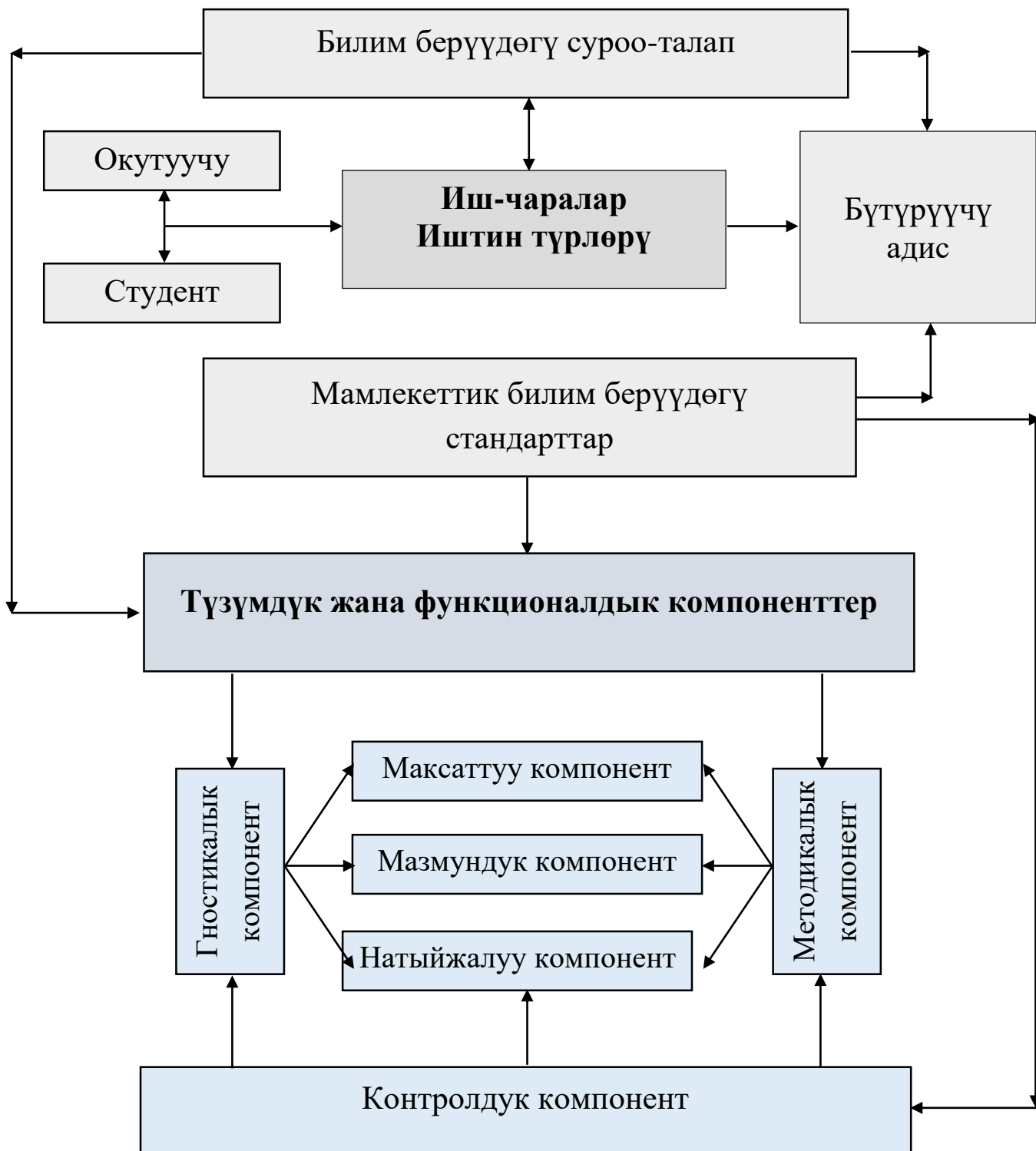
биринчиден – студенттин тандоосу боюнча окуу дисциплиналарын комплекстүү методикалык камсыздоо, *экинчиден* – адистик боюнча студенттердин бирдиктүү методикалык даярдыгын түзүү, *үчүнчүдөн* – экономикалык предметтердин бирдиктүү методикалык комплексин түзүү.

Өзүнчө билим берүүнү комплекстүү методикалык камсыздоого берилген дисциплиналар мамлекеттик, аймактык, муниципалдык же тармактык талаптын (заказдын) негизиндеги интеграцияланган программа. Бул типтеги адистерди максаттуу келишимдик даярдоо (АМКД) программалары Кыргыз Республикасынын өкмөтү, аймактык жана муниципалдык бийлик, тармактык жана ведомстволук жетекчи органдар тарабынан демилгеленет жана конкурстук негизде уюштурулат. Студенттердин контингентин калыптандыруу конкурстук тандоонун негизинде жана студенттердин жумушка орношууга болгон кызыкчылыгын эске алуу менен ишке ашырылат. Мамлекеттик, аймактык, муниципалдык же тармактык талаптардын негизинде адистерди максаттуу келишимдик даярдоодо (АМКД) интеграцияланган программалар төмөнкүдөй белгилери боюнча мүнөздөлөт:

2.1-схема. Экономикалык билим берүүдө натыйжалуулукту камсыз кылуу процессинин структурасы.

Студенттерине экономикалык билим сапатын жогорулатууда педагогикалык колдоо модели өз ара байланышкан *компоненттерди камтыйт*: гностикалык компонент; методикалык компонент; максаттуу компонент; мазмундук компонент; натыйжалуу компонент; контролдук компонент.

2.2-схема. Экономикалык билим берүүнүн натыйжалуулугун камсыздоонун компоненттери.

Мында мазмун-дидактикалык моделди иштеп чыгууну жана ишке киргизүүнү экономикалык билим берүүнүн эффективдүүлүгүн жогорулатуунун зарыл педагогикалык шарты катары каралат. Моделде биз компоненттердин эки тобун карадык:

1. Түзүмдүк – билим берүү тартиби, максаттуу, мазмундук, натыйжалуу компоненттер.

2. Функционалдык – гностикалык, методикалык, контролдук компоненттер.

Бул ыкманын жетиштүүлүгү үч педагогикалык шарт менен камсыз кылынат:

- студенттердин экономикалык билиминин инновациялык мүнөзү;
- билим берүү чөйрөсүнүн экономикалык контекстинин алкагында иш - чараларды жүзөгө ашыруу;
- студенттердин кесиптик даярдык деңгээлинин инсандык багытталган диагностикасын ишке ашыруу.

Студенттердге билим берүүдөгү, илимий жана жаңы технологиялардын ишмердигинин интеграцияланган программасы, адистерди максаттуу келишимдик даярдоо программасы (АМКД), илимий-өндүрүштүк бирикмелерди, илимий изилдөө тармактарын (ИИТ), технопарктерди жана башка инновациялык түзүлүштөрдү кадрлар менен камсыздоого багытталган. ЖОЖдун студенттеринин экономикалык билимдин сапатын жогорулатуу максатында окуу дисциплиналарын ар тараптуу методикалык камсыздоо моделин иштеп чыгууда конкреттүү билим берүүчү түзүмдү баалоо, билим берүү кызматынын жыйынтыктоочу натыйжасы болуп эсептелген, анын бүтүрүүчү адистеринин даярдык деңгээлине жараша эле эмес, ошондой эле бул түзүмдүн билим берүүчү процессине баа берүүнүн негизинде да жүргүзүлүшү керек. Базалык элементтер студенттердин экономикалык билим сапатын жогорулатууну камсыздоо моделинин мазмундук шилтемеси камтылды. Экономикалык билимдин мазмунун көрсөтүүнүн негизги формасы катары изилдөөдө, биз креативдик тутумга ээ болгон экономикалык циклдеги дисциплиналар боюнча окуу-методикалык комплекстерди аныктадык.

Моделдин текшерүүчү компонентинин өзгөчөлүгү болуп экономикалык билимдин максатынын жана натыйжаларынын дал келүүсү, экономикалык билим берүүдө жетишилген деңгээлдердин жана билим берүү стандарттарынын

талаптарынын катышын аныктоо болуп эсептелет. Моделдин текшерүүчү компонентинде камтылган негизги усулдар болуп байкоо жүргүзүү, чыгармачыл иштерге анализ жүргүзүү, эксперттик баалоо, аңгемелешүүлөр, математикалык статистика усулдары эсептелди. Моделдин аталган компонентин ишке ашыруу студенттердин билимдеринин, жөндөмдөрүнүн жана көндүмдөрүнүн, анын ичинде экономикалык дисциплиналар боюнча да, рейтингдик системасы тууралуу жобого ылайык ишке ашырылды. Сунушталган бардык компоненттердин мазмунун иштеп чыгууда төмөнкүдөй жоболор эске алынды:

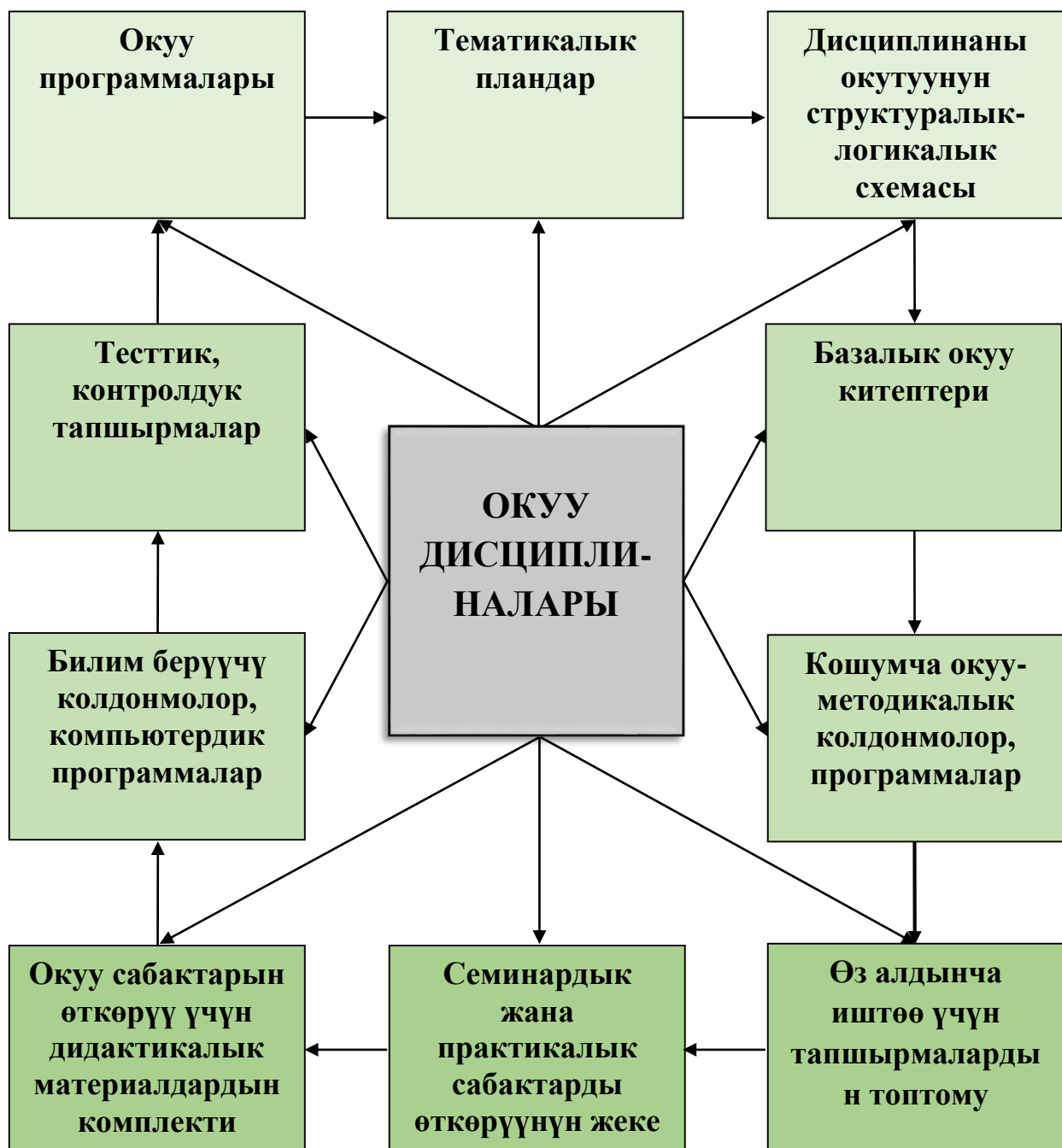
1. Экономикалык билим сапатын жогорулатууда жаңы технологияларды колдонуу маселелеринин жана анын чечилиштеринин негизинде ишмердик маселелер, биздин учурда бул окуу ишмердиги маселелери болуп саналат.

2. Ишмердик процессинде студенттер өзүнүн сапаттарын гана көргөзбөстөн, аларды калыптандырышат.

3. Студенттердин экономикалык билимин камсыздоону экономикалык билимдер, жөндөмдөр жана инсандын жеке сапаттарын калыптандыруу аркылуу ишке ашырууга болот.

Студенттердин экономикалык билим сапатын жогорулатуу эффективдүүлүгүн камсыздоо процессинин түзүлүшү схема түрүндө берилди. (2.3-схема).

Кесиптик даярдоо процессинде студенттердин экономикалык билимдин натыйжасын дипломдук иштер, гранттар, курстук иштер, рефераттар, эсептик-графикалык иштер, бизнес-пландар, электрондук түрүндөгү лекциялардын курсу боюнча блок-схемалар («Финансы менеджменти») ж.б. түрүндө көрүүгө болот.

2.3-схема. Окуу дисциплинасын ар тараптуу методикалык камсыздоо процесси.

Аталган схема башкаруу моделинин деңгээлине чейин иштеп чыгууда төмөнкүдөй талаптарга ылайык тактоолорго муктаж болду:

- ЖОЖдун студенттеринин экономикалык билимдин кесиптик багытталуусу;
- экономикалык билим берүү процессинде студенттердин активдүүлүгү;

– камсыздоочу ишмердиктин максатынын жана мотивдеринин жакындашуусу;

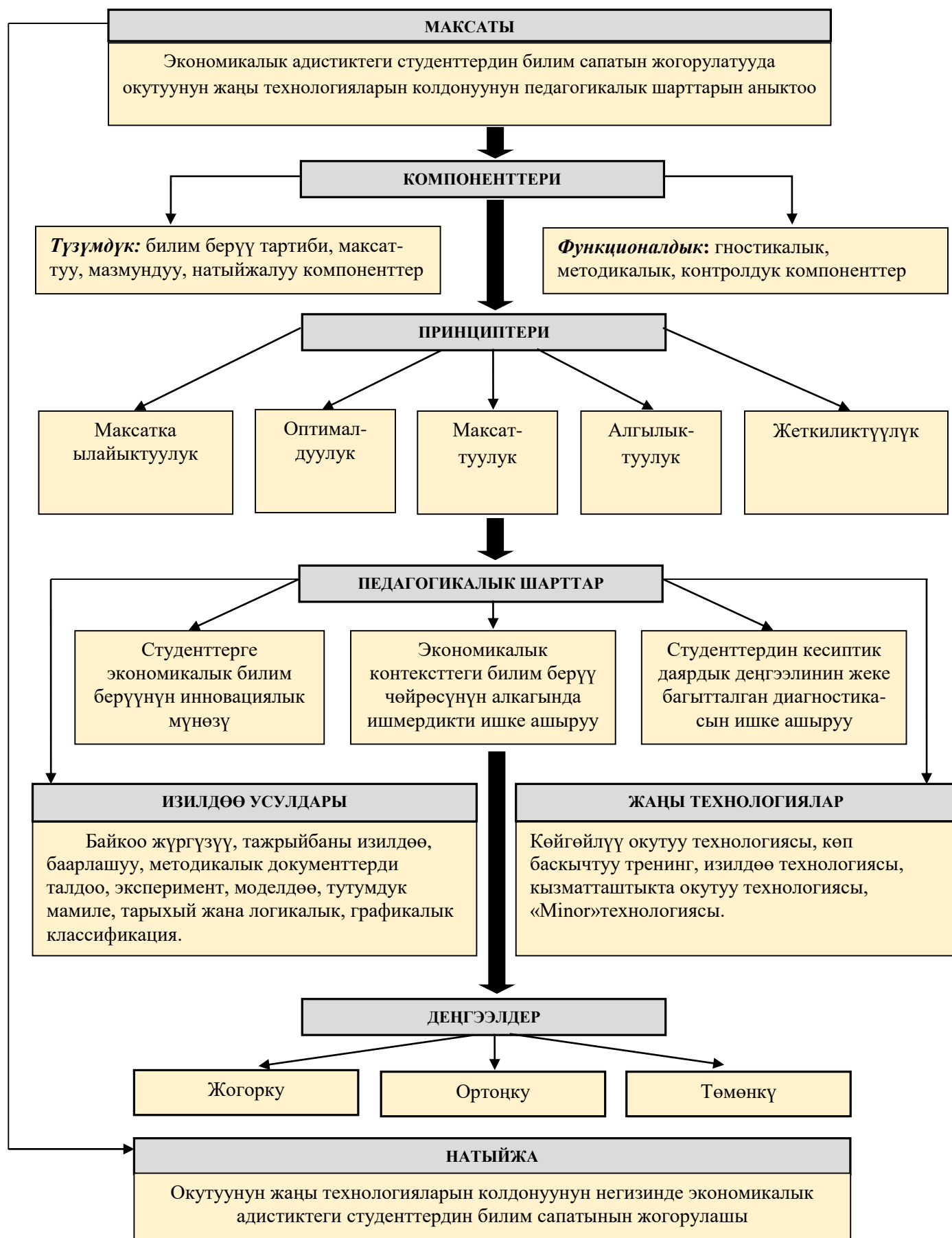
– экономикалык билим берүү процессинин компоненттеринин ортосундагы байланышты чыңдоо;

– экономикалык билимдин натыйжалары анын максатына жана милдеттерине дал келүүсү.

Аталган моделдин система түзүүчү компоненттери катары биз билим берүүчү талаптарды (заказдарды) эсептедик, аны алып жүрүүчүлөр катары өнөр жай ишканалары, соода-сатык ишканалары, тейлөө чөйрөсүндөгү ишканалар, студенттер, ата-энелер эсептелет. Анын аткарылышын белгилүү шарттарды түзмөйүнчө камсыздоо мүмкүн эмес.

Экономикалык билим берүүдө билимдин сапатын жогорулатуунун эффективдүүлүгүн педагогикалык жактан камсыздоо, биринчи кезекте, инновацияларды киргизүүнү, модулдарды иштеп чыгууну жана кесиптик окутуу процессинде студенттерге экономикалык билим берүүнүн контексттик мүнөзүн камсыз кылууну камтыйт. Эксперименттин натыйжасында, биз жогорку окуу жайларынын студенттерине экономикалык билим берүүнүн эффективдүүлүгүн педагогикалык жактан колдоо моделин теориялык жактан иштеп чыктык. Билим берүү жаатында, моделдөө анын маанилүү белгилерин бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берди. Дал ушул негизде ар кандай билим берүү процессинин эффективдүүлүгүн камсыз кылууга болот.

Коомдун экономикалык өнүгүүсүнүн жалпы маселелери, студенттин экономикалык билимдин милдеттери, билим берүү стандарттарынын талаптарынын мазмунунун негизинде аныкталат. Экономикалык билим берүүнүн максаты катары, биз экономикалык эмес адистиктеги студенттер үчүн экономикалык маданияттын базалык элементтерин калыптандырууну жана өнүктүрүүнү аныктады. Ал эми экономикалык адистиктеги студенттер үчүн кесипкөй-экономисттин сапаттарынын комплексин, билимдерин, жөндөмдөрүн калыптандыруу жана өнүктүрүүнү максат кылып алдык.

2.2-сүрөт. Окутуунун жаңы технологияларын колдонуунун негизинде экономикалык адистиктеги студенттердин билим сапатынын жогорулашынын модели.

- жалпы интеллекттин жогорку деңгээли;
- креативдүүлүк, маселелерди чечүүдө чыгармачыл, стандарттык эмес мамилелер;
- эмоционалдык туруктуулук;
- жетишкендиктердин жогорку мотивациясы, жетишкендиктердеги муктаждыктын жогорку деңгээли;
- индивидуализм жана башка сапаттар.

Белгилей кетчү нерсе, бул сапаттарды калыптандыруу активдүү ишмердиктин, билимдерди, жөндөмдөрдү жана көндүмдөрдү өздөштүрүүгө тийиш болгон мазмундук компоненттердин негизинде жүзөгө ашырылат.

2.2. Студенттердин билим сапатын жогорулатууда окутуунун жаңы технологияларын колдонуунун педагогикалык шарттары

«Педагогикалык шарттар» деген түшүнүк педагогика илиминдеги негизги түшүнүктөрдөн болуп эсептелинип, алдыга коюлган милдетти чечүүгө жардам бере турган окутуунун мазмуну менен уюштуруу түрлөрүнүн объективдүү мүмкүндүктөрү жана аларды иш жүзүнө ашыруунун материалдык мүмкүндүктөрүнүн жыйынтыгы. Педагогикалык шарттардын маңызы көптөгөн окумуштуулардын эмгектеринде каралат. Мисалы, Ю.К. Бабанский [21] педагогикалык шарттарды «Билим берүү процессинин компоненттери мүмкүн болушунча мыкты өз ара аракеттенүү менен берилген окутуучунун натыйжалуу окутууга, окуу процессине жетекчилик кылууга жана студенттердин ийгиликтүү окушуна шарт түзгөн чөйрө», – деп аныктайт. Педагогикалык шарттар окутуу менен тарбиялоонун максат-милдеттерин, мазмунун, усулдары менен уюштуруу түрлөрүн карайт. Бул маселелерди чечүү көп жагынан окуу процессин башкаруу системасын оптималдаштыруудан көз каранды, анын артыкчылыктуу багыты болочок экономисттерди даярдоонун сапатын камсыз кылууга тийиш.

Биздин изилдөөбүздүн аныктоочу этабында жүргүзүлгөн экспериментте жалпысынан студенттердин экономикалык билимдерди өздөштүрүү деңгээлинин төмөндүгү, ошого жараша окутуунун сапатынын жетишсиздиги, теманы түшүнүүдөгү көйгөйлөр, кызыкчылыктарынын өзгөрүүсү, тандалган максаттан көңүл калуусу, өзүнүн ийгилигинен шектенүүсү, кээ-бир студенттин таанып-билүүнүн зарылдыгын колдой турган ресурсун жок кылган стресс абалы, окуу жайга болгон окуу төлөмдөрү (контракт), студенттерде энтузиазмдын жотугугу аныкталып, студенттердин билимге болгон кызыгуусун арттыруу максатында **окутуунун жаңы технологияларынын 5 түрүн тандап алдык:** Окутууда колдонулуучу бул жаңы технологиялар илимий үлгү катарында берилип артыкчылыктары (*приоритет*) технологиялардын өзгүчөлүктөрүндө (*особенности*) сүрөттөлгөн.

1. Көйгөйлүү окутуу технологиясы. Бүгүнкү күндө көйгөйлүү окутуу, окутуучунун жетекчилиги астында көйгөйлүү кырдаалдарды түзүүнү жана аларды чечүү үчүн студенттердин активдүү өз алдынча ишмердүүлүгүн камтыган тренингдерди уюштуруу катары түшүндүрүлөт, анын натыйжасында чыгармачыл чеберчилик калыптанат. Кесиптик билим, көндүм, жөндөм жана ой жүгүртүү жөндөмүн өнүктүрүү.

Көйгөйлүү технологиянын максаты – билим, көндүм, чеберчилик жөндөмүнө ээ болуу, өз алдынча ишмердүүлүк усулдарын өздөштүрүү, таанып-билүү жана чыгармачылык жөндөмдөрдү өнүктүрүү дегенди билдирет.

Көйгөйлүү окутуу мотивациянын өзгөчө түрүн түзүүгө негизделген:

– көйгөйлүү, демек, ал материалдык дидактикалык мазмунун адекваттуу курууну талап кылат, ал проблемалуу кырдаалдардын чынжыры катары берилиши керек.

– көйгөйлүү ыкмалар, көйгөйлүү кырдаалдарды түзүүгө, билимдин актуалдашуусун, талдоону, белгилүү бир фактылардын артындагы кубулушту, мыйзамды көрө билүүнү талап кылган татаал маселелерди издөө жана чечүүдөн турган студенттердин активдүү таанып-билүү ишмердүүлүгүнө негизделген ыкмалар.

Көйгөйлүү окутуунун заманбап теориясында кырдаалдын эки түрү бөлүнөт: *психологиялык жана педагогикалык*. *Биринчиси* студенттердин ишмердүүлүгүнө тиешелүү, *экинчиси* окуу процессинин уюштурулушун билдирет. Психологиялык көйгөйлүү кырдаалдын түзүлүшү жалаң индивидуалдуу. Өтө оор да, өтө жеңил да эмес, таанып-билүү тапшырмасы студенттер үчүн көйгөйлүү кырдаалды жаратпайт. Демек, педагогикалык көйгөйлүү кырдаал билим берүү объектисинин жаңылыгын, маанилүүлүгүн, көркөмдүгүн жана башка айырмалоочу сапаттарын баса белгилеп, активдештирүүчү аракеттердин, окутуучунун суроолорунун жардамы менен түзүлөт. Көйгөйлүү кырдаалдар окуу процессинин бардык этаптарында түзүлүшү мүмкүн: түшүндүрүү, бекемдөө (закрепление), контролдоо учурунда.

Эксперименталдык тайпадагы студенттердин ишмердүүлүгүнө мотивациялык оң көз карашты калыптандырууга, окуу-методикалык жактан колдоо көрсөтүүгө, студенттердин өз алдынча иштөөсүнө биз, жетекчилик жана контролдоо системасын уюштурууга багыттадык. Бул өңүттө студенттердин аналитикалык жөндөмү жогорку деңгээлге өзгөргөнү, таанып билүү активдүүлүгүнүн жогорку деңгээлин камсыз кылды. Ошентип, көйгөйлүү окутуу технологиясы жана аны студенттерге экономикалык билим сапатын эффективдүүлүгүн жогорулатууга багыттоо, экономикалык билим берүүнүн натыйжалуулугун жогорулатуунун бир катар негизги проблемаларын чечүүчү окуу процессин алдын ала долбоорлоо маселеси биз үчүн маанилүү болгон.

Көйгөйлүү окутуу технологиясынын башка технологиялардан өзгөчөлүгү – студенттин жогорку өз алдынчалыгы, студенттин таанып - билүү кызыгуусун же жеке мотивациясын калыптандыруу, студенттерде аналитикалык ой жүгүртүүнүн пайда болушу. Биздин изилдөөдө, студенттердин аналитикалык жөндөмүнүн деңгээлин жогорулатууга максат коюлгандыктан ушул технологияны тандап алдык.

2. Көп баскычтуу тренинг (*Тренинг анг. тилинен "окутуу, тарбиялоо"*).

Бул окутуу технологиясы студенттердин алдында турган проблемалуу жагдайларда чыгармачылык менен чечүүнүн тынымсыз өсүшүнүн принциби. Башкача айтканда, кичи тайпалык жана жекече иштөө шарттарында окутуу

продуктивдүү ой жүгүртүүнү өнүктүрүүгө багытталат. Себеби, көп баскычтуу тренинг – студенттердин таанып-билүү мүмкүнчүлүктөрүн өнүктүрүүгө окутуучунун ийкемдүү реакциясына ылайык аудитория ичиндеги окутуунун салттуу эмес ыкмаларынын жыйындысы. Окуу ийгилигинин ар кандай деңгээлдеги окуу топторуна сунушталган тапшырмалар репродуктивдүү мүнөздөгү милдеттерге негизделет, аларды жогорулатуу менен биз студенттердин ой жүгүртүүсүнүн жогорку өндүрүмдүүлүгүнө ээ болобуз. Ошол эле учурда окутуучу көйгөйлүү милдеттерди түзүүгө жана чечүүгө, керектүү маалыматты оперативдүү табууга үйрөтүү. Бул технологиянын окуу процессиндеги уюштуруу шарттары:

– окутуучу билим берүү процессин диагностикалык негизде уюштуруусу, башкача айтканда, ал студенттердин экономика сабагына болгон кызыгуусун жана шыктуулугун гана билбестен, ар бир конкреттүү студентке кандай жалпы билимдеңгээлин жана эмнеге жөндөмдүүлүгү басымдуулук кылаарын да билүүсү;

– мүмкүн болушунча, экономика предметинин темаларына тектеш жана башка окуу дисциплиналары менен байланыштырып, билимди толуктоосу, студенттердин кругозорун кеңейтүүсү;

– окутууда студенттердин чыгармачылык ишин стимулдаштыруучу эң ийгиликтүү ыкмалар: кызыгуу кырдаалды берүү, стандарттуу эмес тапшырмаларды чечүү, ийгилик жагдайларын түзүү, студенттердин оригиналдуулугу менен интеллектуалдык канааттануусун сезе турган кырдаалдарды түзүү.

Бул технология боюнча студенттердин билимди өздөштүрүүсүнүн жана ийгилигинин эксперименталдык деңгээлдери боюнча тайпаларга бөлүнөт.

1-тайпа чыгармачылык деңгээли (1-деңгээл) – ар тараптуу жөндөмдүүлүктөргө ээ, тез иштеген, иштөө жөндөмдүүлүгү жогору, салыштыруу, критикалык талдоо жөндөмдөрүн эркин өздөштүргөн, чечим кабыл алууда өз алдынча болгон студенттер (мындай студенттер “5ке” үйрөнүшөт).

2-тайпа – билимди өздөштүрүүнүн чыгармачылык деңгээли (2-деңгээл). Ой жүгүртүүсү оригиналдуу, сөз байлыгы көп, сүйлөө маданияты бар, жалпылаштырылган ыкмалардын ар кандай түрлөрү бар, өз алдынча иштөө процессинде билимге ээ боло алышат, анализ жана синтез технологиясын жетишсиз билишет. Аларда билим сапаты кыйла жогору, бирок ал өзүн-өзү башкара албагандыктан туруктуу эмес (алар “4” жана “5” дегенге окушат).

3-тайпа билимди өздөштүрүүнүн продуктивдүү деңгээли (3-деңгээл). Бул студенттер «4» деген баада окушат, чыгармачыл инсандыгын өстүрүүчү акыл-эс аракеттери, бекем билими жана бекем көндүмдөрү бар. Тапшырмалардын бардык түрлөрүн аткаруу процесси аң-сезимдүү мүнөзгө ээ. Мындай студент материалды берүүгө чыгармачылык менен мамиле кылат, маалыматтын чоң көлөмүн системалаштыруунун негизинде оптималдуу чечимдерди тандоону билет; кубулуштардын өнүгүшүндөгү айрым себептерди, натыйжаларды, ошондой эле себептик байланыштарын өз алдынча бөлүп алууга аракет кылат жана бул процесстердин негизинде мыйзам ченемдүүлүктү бөлүп көрсөтүүгө, жыйынтык чыгарууга аракеттенет.

4-тайпа – билимди өздөштүрүүнүн репродуктивдүү деңгээли (4-деңгээл). Ал негизги нерсени бөлүп алууга, жалпылоого, салыштырууга, далилдөөгө умтулат, бирок акылдуулук аракеттердин системасына ээ эмес. Жөнөкөй тыянактарды жасоону билет. Материалды өздөштүрүүдө жаңылык киргизбестен, окуу китебинде кандай көлөмдө жана кандай тартипте сүрөттөлсө, ошол эле тартипте ишке ашырат. Тапшырмалар алгач көчүрүү жана кайра чыгаруу деңгээлинде аткарылып, материалды бекемдөө процессинде бамдоосун, тапкычтыгын көрсөтөт, бирок фактыларга карата өзүнүн мамилесин көрсөтүүнү билбейт («3» деген баага үйрөнөт).

Көп баскычтуу тренинг башка технологиялардан өзгөчөлүгү – окутууну максималдаштыруу, жогорку кесиптик билим берүүнүн көптөгөн баскычтарынын болушун болжолдойт. Көп баскычтуу окутуу системасы биздин шарттарда студенттин билим алуу муктаждыктарын оптималдуу түрдө канааттандырууга, өндүрүштүк, коммерциялык, илимий-изилдөө жана ишмердүүлүктүн башка тармактарына ар кандай деңгээлдеги адистерди

даярдоого жөндөмдүү. Биздин изилдөөдө, студенттердин прогностикалык багыттосунун деңгээлин жогорулатууга максат коюлгандыктан ушул технологияны тандап алдык.

3. Изилдөө технологиясы. “Изилдөө” сөзүнүн этимологиясы “изден” бир нерсени алуучу көрсөткүчтү камтыйт, б.а. кыйыр белгилер, туш келди нерселер аркылуу белгилүү бир тартипте калыбына келтирүү. Демек, бул жерде студенттин салыштыруу, фактыларды талдоо жана жагдайды болжолдоо жөндөмдүүлүгү түшүнүгү бар, б.а. изилдөөчү үчүн зарыл болгон негизги көндүмдөрдүн түшүнүгү. Студенттин изилдөө иштеринде чечүүчү ыкма болуп, булактардын курамы эмес, анын негизинде жасалып жаткан иш саналат. Студенттин изилдөө иштеринин маңызы –баштапкы булактардын маалыматтарын салыштыруу, аларды чыгармачыл талдоо жана анын негизинде чыгарылган жаңы тыянактар. Жалпысынан, студенттердин изилдөө ишмердүүлүгү изилдөө маселесинин буга чейин белгисиз болгон изилдөө проблемасынын студенттер тарабынан чечилиши менен байланышкан. Изилдөө ыкмасынын алкагында окутуу, студенттердин түз тажрыйбасына, анын издөө процессинде кеңейишине, изилдөө ишмердүүлүгүнө, дүйнөнүн активдүү өнүгүшүнө негизделет. Студенттердин окуу жана изилдөөчүлүк иш-аракети – бул илимий иштерге мүнөздүү болгон негизги этаптардын бар экенин болжолдогон, чыгармачыл, изилдөө маселесин студенттердин чечими менен байланышкан окуу ишин уюштуруунун бир түрлөрү:

көйгөйдү билдирүү; бул маселе боюнча адабияттар менен таанышуу; изилдөө методологиясын өздөштүрүү; өздүк материалды чогултуу; талдоо; жалпылоо; тыянактар.

Таанып-билүү жана изилдөө компетенциясын өнүктүрүүнүн эффективдүү куралы – бул чыгармачылык активдүүлүк. Студенттин “аракет кылуусуна” белгилүү бир себептер керек. Сабакта студент маселени чечүү үчүн элементтерди бириктирүү жөндөмүн көрсөтө турган көйгөйлүү кырдаалдарды түзүү керек.

Окутуу технологиясынын изилдөө ыкмасын колдонуунун натыйжасында студенттер кээ бир инсандык сапаттарга ээ болушат, мисалы:

– өзгөрүлүүчү жашоо шарттарына ийкемдүү көнүү, керектүү билимдерди өз алдынча алуу, көйгөйлөрдү чечүү үчүн аны практикада чеберчилик менен колдонуу;

– өз алдынча, сын көз менен ойлонууга, реалдуу дүйнөдө пайда болгон кыйынчылыктарды көрүүгө жана аларды рационалдуу түрдө жеңүүнүн жолдорун издөөгө үйрөнүү;

– маалымат менен сабаттуу иштөө;

– коммуникативдүү, ар кандай социалдык топтордо байланышта болуу, чыр-чатактуу кырдаалдарды алдын алуу жана бирге чыгууну билүү;

– өздөрүнүн адеп-ахлагын, акылын, маданий деңгээлин өнүктүрүү боюнча өз алдынча иштөөсү.

Эксперименталдык тайпадагы студенттердин алган билимдерин кеңейтүү, бекемдөө жана тереңдетүү; жаңы билимдерди активдүү өздөштүрүү; коюлган маселелерди чечүүгө чыгармачылык мамилени өнүктүрүү; студенттин индивидуалдуулугунун көрүнүшү; кырдаалдык маселелерди чечүүдө практикалык көндүмдөрдү калыптандыруу биз колдонгон жаңы технологиянын негизги максаты болду. Бул өнүктө студенттердин аналитикалык жөндөмү жогорку деңгээлге өзгөргөнү байкалган.

Окутуунун изилдөө технологиясынын башка технологиялардан өзгөчөлүгү – бул студентти курчап турган дүйнөнү өз алдынча үйрөнүүгө (билимге) болгон табигый каалоосунун негизинде түзүлгөн окууга өзгөчө мамиле. Илимий-изилдөөчү окууда студенттин кызыгуусу жана ынтымагы, анын таанып билүү активдүүлүгүнүн мотивациясы чоң мааниге ээ. Биздин изилдөөдө, студенттердин рефлексивдик ой жүгүртүүсүнүн деңгээлин жогорулатууга максат коюлгандыктан ушул технологияны тандап алдык.

4. Кызматташтыкта окутуу технологиясы. Биргелешип-кызматташтыкта окутуп-үйрөтүү дүйнөлүк педагогикада салттуу методдорго эң ийгиликтүү альтернатива катары каралат. Кызматташтык педагогикасы-бул принциптерге негизделген студенттерге багытталган окутуунун технологияларынын бири, мисалы:

- тайпанын мүчөлөрүнүн өз ара көз карандылыгы;
- тайпанын ар бир мүчөсүнүн жеке ийгилиги жана тайпанын ийгилиги үчүн студенттин жеке жоопкерчилиги;
- тайпадагы биргелешкен билим берүү жана таанып билүү ишмердүүлүгү;
- тайпанын ишине жалпы баа берүү.

Биргелешип-кызматташтыкта окутуу ыкмасынын 3 варианты бар.

1-вариант (командалык машыгуу). Бул версияда “тайпалык максаттарга” жана бүтүндөй тайпанын ийгилигине өзгөчө көңүл бурулат, тайпанын ар бир мүчөсүнүн өз алдынча иштөөсүнүн натыйжасында тема боюнча изилдене турган маселе, ошол эле тайпанын башка мүчөлөрү менен тынымсыз өз ара аракеттенүүдө жетишилет. Андыктан, ар бир студенттин милдети – бир нерсени чогуу жасоо эмес, команданын ар бир мүчөсү керектүү билимге ээ болуп, керектүү көндүмдөрдүн калыптанышы жана ошол эле учурда бүт команда ар бир студент эмнеге жетишкенин билет. Бардык тайпа билим берүү маалыматын ар бир мүчөсүнүн өздөштүрүүсүнө кызыкдар, анткени команданын ийгилиги ар биринин салымына, ошондой эле тайпанын алдына коюлган маселени биргелешип чечүүгө байланыштуу.

Бул вариант үч негизги принципти камтыйт:

- “Сыйлыктар”. Команда бир дем берүүчү, шыктандыруучу, айырмалоо белгиси, мактоо же биргелешкен ишмердүүлүктү баалоонун башка түрлөрү, баарына бир упай катары баа алат. Бул үчүн бүт тайпага сунушталган бир тапшырманы аткаруу зарыл;
- ар бир студенттин жеке жоопкерчилиги бүт тайпанын ийгилиги же ийгиликсиздиги анын ар бир мүчөсүнүн ийгилигине же ийгиликсиздигине көз каранды экенин билдирет. Бул команданын бардык мүчөлөрүн бири -биринин ишмердүүлүгүн ээрчүүгө үндөйт жана бүт команда материалды өздөштүрүүдө жана түшүнүүдө досуна жардамга келүүгө үндөйт, ошондуктан ар бир студент, окутуучу тайпанын сыртында ар бир студентке өзүнчө сунуштаган тесттин бардык түрүнө даяр экенин сезет;

– ийгиликке жетүү үчүн ар бир студентке бирдей мүмкүнчүлүктөр, өзүнүн мурунку жыйынтыктарын жакшыртуу менен тапкан тобуна упай алып келерин билдирет. Бул алдыңкы, орто жана артта калган студенттерге өз командасы үчүн упай топтоого бирдей мүмкүнчүлүк берет. Мурунку сурамжылоонун же тесттин жыйынтыктарын жакшыртууга аракет кылып, кайсы деңгээлдеги студент болбосун, өз командасына бирдей упай алып келе алат, бул студентти өзүн команданын толук мүчөсү катары сезүүгө жана жеке мүмкүнчүлүгүн жогору көтөрүүгө болгон каалоону стимулдаштырат.

Окутуунун 2-варианты “Эксперт” кызматташтыгында. Студенттер бөлүнгөн окуу материалынын үстүндө иштөө үчүн 4-6 адамдан турган тайпаларга бөлүнүшөт. Тайпанын ар бир мүчөсү өз бөлүгүндө берилген суроо боюнча материал табат. Ошол эле суроону окуп жаткан, бирок ар кандай башка тайпалардагы студент-эксперттер катары таанышып, маалыматары менен алмашышат. Бул “эксперттик жолугушуу” деп аталат. Андан кийин алар өз тайпаларына кайтып келишет жана үйрөнгөн жаңы нерселерин тайпанын башка мүчөлөрүнө үйрөтүшөт. Алар, өз кезегинде, тапшырманын бир бөлүгү жөнүндө отчет беришет. Бардык фрагменттердин материалын өздөштүрүүнүн жана үйрөнүүнүн бирден-бир жолу командалаштарды кунт коюп угуу жана дептерге жазып алуу болгондуктан, окутуучудан кошумча күч талап кылынбайт. Студенттер өздөрүнүн командасына берилген тапшырманы ак ниеттүүлүк менен аткарууга кызыгышат, анткени бул алардын акыркы баасына таасир этиши мүмкүн. Ар бир студент жана бүтүндөй команда, тема боюнча отчет берет. Акыркы этапта окутуучу команданын каалаган студентинен өтүлгөн тема боюнча каалаган суроосуна жооп берүүсүн сурана алат. Циклдин аягында бардык студенттер жеке текшерүү баракчасынан өтүшөт жана бааланат. Студенттердин жыйынтыктары чыгарылат. Эң жогорку упайга жетишкен команда сыйланат.

Окутуунун 3-варианты “Бирге үйрөнөбүз” кызматташтыгында. Тайпа окшош эмес болуп (даярдык деңгээлине жараша) 3-5 адамдан турган тайпаларга бөлүнөт. Ар бир тайпа, ар түрдүү чакан бөлүнгөн тапшырманы алат, бул бүтүндөй группа иштеп жаткан чоң тема. Жеке жана жалпысынан бардык

тайпанын биргелешкен ишинин натыйжасында бардык материалды өздөштүрүүгө жетишилет. Бул жерде негизги принцип – бүт команда үчүн сыйлыктар, жеке мамиле, бирдей мүмкүнчүлүктөр. Тайпа ар бир студенттин жетишкендиктерине жараша сыйлыктарды алат. Окутуучу тайпаларды толтурууга (ар бир мүчөнүн жеке жана психологиялык өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен) жана ар бир конкреттүү тайпага тапшырмаларды иштеп чыгууга жооптуу. Тайпанын ичинде студенттер жалпы тапшырманы аткарууда алардын ар биринин ролун өз алдынча аныкташат (демек, ар бир студенттин, өзүнүн бөлүгү, өзүнүн чакан тапшырмасы бар): Окутуучу тарабынан, студенттердин тапшырмаларды туура аткарышын көзөмөлдөө, жалпы тапшырманы чечүүдө тайпанын ар бир мүчөсүнүн активдүүлүгүн, ошондой эле тайпанын ичиндеги баарлашуу маданияты көзөмөлгө алынат. Окутуучу студенттердин тобунун академиялык тапшырмасынын ийгилигин гана эмес, ошондой эле алардын бири-бири менен баарлашуу мүнөзүн, бири-бирине керектүү жардам көрсөтүү ыкмасын да көзөмөлдөйт. Жетишкен ийгиликтер, *бир жагынан*, тайпалык жана жамааттык иштин натыйжасына таасир этет, *экинчи жагынан*, алар тайпанын башка мүчөлөрүнүн, бүтүндөй команданын ишинин жыйынтыктарын өзүнө сиңирип алат, анткени ар бир студент алганын өз алдынча да, жамааттык түрдө да колдонот, бирок кийинки этапта жыйынтыктарды чыгарууда, аларды талкуулоодо жана жалпы чечимди чыгарууда, же кийинки жаңы тапшырманы аткарууда, студенттер алган жана иштетилген билимди бүт тайпанын аракети менен колдонушат.

Окутууну уюштурууну кызматташуу менен ишке ашыруу жана колдонуу үчүн, ар бир студентти активдүү таанып-билүү ишмердүүлүгүнө тартуу, ошондой эле баарлашуу маданиятын үйрөтүүгө көңүл буруу үчүн, алдыга коюлган максатка акырындык жана сабырдуулук менен кадам шилтеп, студенттерге үйрөтүү зарыл:

– тайпаларда командалык иш олуттуу жана жоопкерчиликтүү иш экенин толук түшүнүү;

– кандайдыр бир өнөктөш же өнөктөштөр менен тайпада өз ара аракеттенүү;

- активдүү иштөө, берилген тапшырмага олуттуу мамиле кылуу;
- өнөктөштөр менен сылык жана жумшак баарлашуу;
- жеке ийгиликтери үчүн гана эмес, ошондой эле өнөктөштөрүнүн, жалпы группанын ийгиликтери үчүн жоопкерчиликти сезүү.

Кызматташтыкта окутуу технологиясынын башка техтологиялардан өзгөчөлүгү – негизги идея биргелешип окутуу; биргелешкен билим берүү иш-чаралары; биргелешкен интеллектуалдык иш; семантикалык диалог; инсан аралык мамилелер, студенттердин ар кандай окуу кырдаалында активдүү окуу ишмердүүлүгү үчүн шарттарды түзүү болуп саналгандыгында болду. Биздин изилдөөдө, студенттердин билим сапатынын деңгээлин жогорулатууга максат коюлгандыктан ушул технологияны тандап алдык.

5. “Minor” (майнор)технологиясы. Азыркы коомдо адамдын кесиптик ишмердиги программалык продуктылар жана маалыматтык технологиялар менен тыгыз байланышта, анткени алар адистин ишин ыңгайлуу, тез жана мүмкүн болушунча эффективдүү кылат. Бүгүнкү күндө ар бир кесиптик иш программалык-аппараттык чөйрөнүн негизинде жүзөгө ашырылат. Кесиптик ишмердүүлүктө заманбап маалыматтык технологиялар канчалык көп колдонулса, эмгек процесси ошончолук натыйжалуу жана жемиштүү болот. Бүгүнкү күндө экономисттердин, менеджерлердин, бухгалтерлердин, агенттердин жана башка адистердин иш-аракеттери автоматташтырылган. Автоматташтырылган процесстер кесиптик ишмердүүлүктү так жана тез жүргүзүүгө мүмкүндүк берет. **“Minor” технологиясынын** алкагында студенттерди окутуунун натыйжасында болочоктогу экономисттин керектүү маалыматты жана эмгек ишмердүүлүгүнүн маалыматтарын натыйжалуу жана эффективдүү иштеп чыгууга, бөлүштүрүүгө жана сактоого мүмкүндүк берет, айрым иш процесстерин автоматташтыруу аркылуу кызматкердин функцияларын жеңилдетүүгө жардам берет. Ошондой эле студенттердин сандык маалыматты иштеп чыгууну автоматташтыруунун негизги ыкмаларын өздөштүрүүнү, аны графикалык түрдө берүүсү, Интернет аркылуу кесиптик ишмердүүлүктүн натыйжаларын жайылтууда колдонуу, экономикалык

маалыматтарды талдоо ыкмаларын жана каражаттарын өздөштүрүү; маалыматтарды иштеп чыгуу чөйрөсүндө заманбап маалыматтык технологияларды изилдөө; MS Excel электрондук таблицаларында эсептешүү операцияларын изилдөө; маалыматтарды иштеп чыгуу, жалпылоо жана талдоо боюнча иштерди аткаруу жөндөмдөрү калыптанат. Эксперименталдык тайпадагы студенттер үчүн биз, өз алдынча иштөөнүн түрлөрүн кенири колдондук: практикалык, семинарларга даярдоо; сурамжылоого даярдоо, коллективде иштөө; тестирлөөгө даярдоо, аудиториялык контролдоо иштери; үй тесттери жана тапшырмалар; рефераттарды, докладдарды, дилбаяндарды жазуу; бизнес-оюнга даярдоо жана анын жыйынтыктарын каттоо; курстук иш; практикалык отчет жазуу; Бул өңүттөн алганда студенттердин аналитикалык ой-жүгүртүү жөндөмүнүн, прогностиклык багыттоосу, рефлексивдик позициясынын жогорку деңгээлге өзгөргөнү байкалган.

“Minor” технологиясынын башка технологиялардан өзгөчөлүгү, окутуу процессинде студенттерге, өтө тездик менен өзгөрүп жаткан дүйнөдө адис катары студенттин суроо-талабын сактоого жардам бере турган көндүмдөрдүн деңгээлдерин калыптандырат. Мисалы, тармактар аралык байланыш көндүмдөрү; керектөөчүлөрдүн суроо-талабы менен иштөө жөндөмдүүлүгү; жогорку белгисиздик режиминде иштөө жөндөмдүүлүгү жана тапшырма шарттарынын тез өзгөрүшү; долбоорлорду жана процесстерди башкаруу жөндөмдүүлүгү; көркөм чыгармачылык жөндөмдүүлүгү; IT чечимдерди программалоо, топ менен жана жеке адамдар менен иштөө жөндөмдүүлүгү; системалуу ойлонуу жөндөмдүүлүгү; экологиялык ой жүгүртүү, көп тилдүүлүк жана маданияттуулук сыяктуу компетенцияларды өнүктүрүүгө багытталган. Биздин изилдөөдө, студенттердин *билим сапатынын деңгээлин, аналитикалык жөндөмүн, прогностикалык багыттосун, рефлексивдик позициясынын пайда болуу деңгээлин* жогорулатууга максат коюлгандыктан ушул технологияны тандап алдык.

Белгиленген окутуунун жаңы технологияларын колдонууда педагогикалык шарттарды иштеп чыгуу зарылчылыгы келип чыкты. Жүргүзүлгөн изилдөөлөр көтөрүлгөн проблеманын актуалдуулугун, ошондой

эле учурдагы кырдаалды ондоо үчүн кандайдыр бир чараларды көрүү зарылдыгын ачык көрсөтүп тургандыгын *көрсөттү*. Биз, экономикалык билим сапатын жогорулатууда окутуунун жаңы технологияларын колдонууда педагогикалык шарттарын *сунуштайбыз*. Мындай иш-чараларды иштеп чыгуу практикалык негизге ээ болушу үчүн экономикалык билим сапатын, окутуунун сапатынын азыркы абалын жакшыртуу боюнча демилгелердин мүмкүн болуучу перспективалары жөнүндө окутуучулардын өздөрүнүн пикирин билүү максатка ылайыктуу болду. Буга байланыштуу аларга тиешелүү суроо берилди, тилекке каршы, сурамжылоого катышкандардын жарымы гана 52%ы өз вариантын сунуштоо менен жооп беришти. Экинчи жарымы 48%ы пассивдүүлүгүн көрсөткөн.

Экономикалык билим сапатын жогорулатууда окутуунун жаңы технологияларын колдонуунун педагогикалык шарттарын иштеп чыгууда жана колдонууда төмөнкү принциптер аныкталып ишке ашырылат:

– *максатка ылайыктуулук* – педагогикалык шарттарды иштеп чыгуу максатка ылайыктуу болушу, башкача айтканда, муктаждыкты канааттандыруу мүмкүнчүлүгү;

– *оптималдуулук* – билим берүү системасында колдонулганда, билимдин сапаты жогору болгон каражаттардын жана ресурстардын оптималдуу чыгымдалышын камсыз кылуучу мындай ченемдерди, эрежелерди жана талаптарды иштеп чыгуу жана кабыл алуу;

– *максаттуулук* – педагогикалык шарттардын бөлүмдөрү билим берүү предметтеринин белгилүү бир тобуна тиешелүү болушу;

– *алгылыктуулук* – билим берүүнүн бардык кызыкдар субъекттеринин алдын ала макулдугун камсыз кылуу;

– *жеткиликтүүлүк* – илим сапатын жогорулатууга багытталган билим берүү субъекттерине эрежелердин, ченемдердин, талаптардын жеткиликтүүлүгү.

Жогорку окуу жайлардын студенттерине экономикалык билим берүү сапатынын эффективдүүлүгүн камсыз кылууда жаңы технологияларды колдонуунун алгоритми төмөнкүлөрдү камтыйт:

- педагогикалык шарттын эффективдүүлүгүн калыптандыруу;
- экономикалык билим сапатынын жетишилген деңгээлин стандарт менен салыштыруу жана анын негизинде эффективдүүлүккө баа берүү;
- жыйынтыктарды талдоо жана белгиленген чектөөлөрдү четтетүү үчүн тарбиялык иш -аракеттерди оңдоо.

Көрүнүп тургандай, бул учурда билим берүүнү башкаруу системасынын эффективдүүлүгү адистерди даярдоонун сапатынын стандарты жөнүндөгү ойлордун негизинде бааланат. Студенттерге экономикалык билим берүүнүн эффективдүүлүгүн камсыз кылуу студенттерге да, окутуучуларга да мүнөздүү болгон ой жүгүртүү ыкмасы болууга тийиш. Бул жагынан алганда, педагогикалык шарттардын натыйжалуулугун системдештирүүнү түзүүгө жана сактоого багытталган механизмдердин жана технологиялардын жыйындысы катары түшүнүлөт. Бүтүндөй педагогикалык процессти ишке ашырууда пайда болгон шарттар биздин изилдөөнүн предмети, башкача айтканда көйгөйдү чечүүгө багытталган педагогикалык шарттар.

Бул факторлорго ылайык биз, жогорку окуу жайлардын студенттерине экономикалык билим сапатын жогорулатууда окутуунун жаңы технологияларын колдонууга позитивдүү таасир этүүчү төмөнкү педагогикалык шарттары аныкталды: Бул педагогикалык шарттарга кененирээк маалымат берели.

1. Студенттерге экономикалык билим берүүнүн инновациялык мүнөзү. Коомдогу акыркы өзгөрүүлөр, дүйнөлүк экономиканын ааламдашуу шартында менталитет жана тереңирээк ой жүгүртүү жаңы талаптарды коюуда. Жаңы муунга билим берүү стандарттарын колдонуу менен байланышкан кесиптик билим берүү уюмдарындагы заманбап билим берүү системасы студенттердин жеке өнүгүүсүнө, өз оюн ишке ашырууга жана өзүн өзү

өнүктүрүүгө шарттарды түзүүгө, окуу процессинде ийгиликтерге жетүүгө багытталып, окутуучудан толугу менен жаңы багытты колдонууну талап кылат.

Инновациялык методдор студенттердин чыгармачылыгын жана өз алдынчалыгын өнүктүрүү менен билим сапатын жогорулатууга багытталды. Билим берүүдө инновациялык методдорду колдонуунун натыйжасы— студенттерде билим берүү процессинин жана окуу ишмердүүлүгүнүн жыйындысы жөнүндөгү түшүнүктүн калыптанышы. Билим берүүдө инновациялык технологияларды колдонуунун мүнөзү, студенттерге инсандык багытталган мамилени ишке ашырууга мүмкүндүк берип, билим берүүнүн жеке жана бөлүп окутууну камсыз кылат.

Билим берүүдө жаңы технологияларды колдонуу коомдун активдүү жардамы менен ишке ашырылган мамлекеттин масштабдуу программасы катары түшүндүрүлөт. Бул кесиптик билим берүү мекемелеринде билим берүүнүн жаңы сапатына жетишүүгө алып келиши керек, ал биринчи кезекте өлкөнүн азыркы жашоосунун учурдагы жана келечекти муктаждыктарына шайкештиги менен аныкталат. Экономикалык билимге болгон кызыгууну өнүктүрүү жана үйрөнгөн материалды кайталоо, жалпылоо жана системалаштыруу максатында жаңы технологиялар колдонулат. Ишкердик оюндардагы таанып билүү жана өз алдынча иш алып баруучу сапаттардын айкалышынан улам алар популярдуу болуп, студенттердин кызыгуусун жаратат. Окутуучу студенттерге лекцияларда жана кошумча материалды үйрөнүүдө алынган теориялык билимдерди колдонуп, туура чечимди өз алдынча табууга жана аны аргументтер менен далилдөөгө мүмкүнчүлүк берет.

XXI-кылымдын көндүмдөрүнүн негизги өзгөчөлүктөрүнүн бири окутуучулар менен студенттердин кызматташуусу. Окутуучу-студент кызматташтыгы, анын алкагында инновациялык, эффективдүү идеялардын жемиштүү биргелешкен алмашуусу, жыйынтыгында методдордун жана ыкмалардын эффектин күчөтүп окутуу практикасында колдонулат.

Заманбап дүйнөдө негизги орунду инновациялык процесстер ээлейт, муну жаңы нерселерди жаратуу процесси катары гана эмес, педагогикалык коом тарабынан кабыл алуу жана түшүнүү менен аларды практикада колдонуу.

2. Экономикалык контексттеги билим берүү чөйрөсүнүн алкагында ишмердүүлүктү ишке ашыруу. Билим берүү процессинде заманбап билим берүү технологияларын колдонуу менен маалыматтык, чагылдыруучу, экономикалык контексттеги окуу жана студенттердин ой-жүгүртүү активдүүлүгүн жогорулатууга багытталган тренингдерди өткөрүү үчүн мультимедиялык программалардын спектрин кеңейтүү, окуу сессиялары үчүн компьютердик программалык камсыздоо банкын түзүү ишмердиги менен ишке ашыруу. Негизги экономикалык контексттеги билим берүү программаларын иштеп чыгууга багытталган иш-чаралардын комплексин ишке ашыруу, студенттер менен тренинг сессиясынын жүрүшүндө өнүгүүчү чөйрөнү түзүү, студенттердин өз алдынча таанып билүү ишмердүүлүгүн ишке ашыруу, даярдыктын жогорулашы студенттердин билим сапатынын жогорулашына өбөлгө түзөт.

Студенттердин ишмердүүлүгүнүн ар кандай чөйрөсүнө жаңы технологияларды заманбап түрдө киргизүү алардын билим берүү мекемелеринде активдүү колдонулушун болжолдойт. Кесиптик билим берүү долбоорундагы экономикалык контекст өзүнөн өзү башталбайт, мамлекеттик башкаруунун приоритеттүү объектилеринин биринин деңгээлинде каралат. Окутуу сөзсүз түрдө келечектеги кесиптик ишмердүүлүктүн контекстинде жүргүзүлөт, качан, кандайдыр бир көйгөй чечилсе, келечектеги кесиптин бир тарабы чагылдырылат. Экономикалык адистиктеги билим берүүнүн максаты, программа менен иштөө ыкмаларын өздөштүрүү менен гана чектелбестен, тандалган программаны колдонуу менен кесиптик маселелерди чечүүнү үйрөтүү:

– окутуу системалуу жана бирдиктүү маалымат моделине таянат, мисалы, ишкананын маалымат агымынын чагылышы болгон документтерди башкаруу системасы;

– окутуу башка окуу дисциплиналары менен тыгыз кызматташтыкта жүргүзүлөт;

– окутуу интенсивдүү, студенттерге багытталган жана негизинен студенттердин өз алдынча иштери үчүн иштелип чыккан;

– окутуу үчүн кесипкөй программалык камсыздоону тандоодо, учурда программалардын популярдуулугу, ошондой эле программалык камсыздоонун маалыматтык технологиянын заманбап өнүгүү деңгээлине жана келечекте мүмкүн болгон өнүгүү тенденцияларына шайкештиги эске алынат.

Изилдөөнүн багыты, көңүл бурган предметибиздин контекстинде, тиешелүү маселе боюнча биздин илимий позициябызды түшүндүрүү үчүн эң баалуу болуп саналат.

3. Студенттердин кесиптик даярдыгынын деңгээлин жекече түрдө диагностикалоону ишке ашыруу. Негизинен, кеп эффективдүүлүктүн көрсөткүчтөрү жана критерийлери тууралуу жүрүп жатат. Билим берүүнүн сапатын камсыздоо кесиптик жогорку билим берүүнүн мониторингин диагностикалоо процессин комплекстүү ишке ашырууну билдирет. Биз бул түшүнүктөрдүн төмөнкү аныктамаларына таяндык:

“Диагностика” – бул каралып жаткан объектинин же көрүнүштүн абалын жана бул абалдын себептерин аныктоо үчүн (бул сапатты жогорулатууга өбөлгө түзүүчү же тоскоолдук жаратуучу факторлорду аныктоо аркылуу), бул абалга таасир этүүчү потенциалдуу мүмкүнчүлүктөрдү аныктоо үчүн, ошондой эле бул себептерди аныктоого багытталган башкаруучу чечимдерди жана негизделген педагогикалык аракеттерди кабыл алуу максатында тандалып алынган параметрлер боюнча четтетилүүнүн алдын алуу үчүн пайдалуу сапаттарды, мүнөздөмөлөрдү жана белгилерди аныктоо, изилдөө жана баалоо.

“Мониторинг” параметрлерди текшерүү үчүн тандалып алынган маанилердин белгилүү бир методикасы боюнча көзөмөлгө алуу аркылуу текшерилүүчү процеске карата уюштурулган байкоо жүргүзүү жана аларды алдын ала аныкталган (нормалар же шкалалар түрүндө) жеткиликтүү (алгылыктуу) маанилер менен салыштыруу аркылуу аныкталат. Изилдөө көрсөткөндөй, жогорку билим берүү системасына мониторингди киргизүүнүн татаал көйгөйү – бул студенттердин билиминин жана тарбиялоосунун акыркы жыйынтыктарында чагылдырылган билим сапатын аныктоо инструменттеринин мазмуну жана иштелип чыгышы.

Бул учурда диагностика студенттердин билим сапатын жаңы технологияларды колдонуу аркылуу, ал эми мониторинг жүргүзүүнүн түйүндүү усулдарынын бири болуп эсептелет. Билим берүү жаатындагы кесиптик билим берүүнүн сапатын камсыздоодогу негизги маселе катары изилдөөчүлөр жогорку билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандарттарынын талаптарына жетишүү жана ашыруу зарылдыгы менен байланыштырат. Мындай учурда, биз натыйжада, ЖОЖдогу экономикалык билим берүүнүн жана билим берүү ишмердигинин эффективдүүлүгүн жалпысынан аны ишке ашыруунун деңгээлдеринин бири катары аныктай алабыз.

Педагогикалык шартты түзүүдө, анын маңызы экономикалык билим берүүнүн инновациялык мүнөзүн камсыздоодо, биз төмөнкү жоболорго таяндык:

Жогорку окуу жайлары үчүн окуу процессиндеги инновациялар актуалдуу болууда. Экономикалык билим берүү процессин уюштуруунун жаңы формаларын киргизүү, жаңы киргизилген инновациялардын методологиясын түшүнүү, инновациялардагы дидактикалык каршылыкты жеңүү. Экономикалык адистиктеги студенттердин билим билим сапатын жогорулатуунун мүнөзүн аныктоочу инновациянын негизги өзгөчөлүктөрү төмөнкүлөр:

- жаңы практикалык куралды (инновацияны) түзүүнүн, жайылтуунун жана колдонуунун татаал процесси;
- жаңы муктаждыкты канааттандыруу;
- максаттуу өзгөртүүлөр;
- айлана -чөйрөгө жаңы туруктуу элементтерди киргизүү, системанын жаңы абалга өтүшүн шарттоо;
- башка байланышкан аймактардагы инновациялык өзгөрүүлөр менен жупташуу процесси;
- жаңы идея.

Демек, жаңы технологиялар студенттердин экономикалык билим сапатын эффективдүүлүгүн жогорулатуунун каражаты да, жолу да болуп саналат.

Студенттердин экономикалык билиминин натыйжалуулугунун маанилүү шарты бул студенттердин кесиптик даярдык деңгээлинин инсанга багытталган диагнозу менен коштолушу керек. Студенттерге экономикалык билим берүүнүн эффективдүүлүгүнүн жеке аспектиси, атаандаштыкка жөндөмдүү адисти даярдоо проблемасында чагылдырылган, анткени университеттин бүтүрүүчүсү окшош объекттерге салыштырмалуу рынокто атаандаштыкка туруштук бере алат.

Билим берүү илимдин ар кандай тармактарынын изилдөө объектиси болуп саналат: философия, педагогика, социология, экономика, юриспруденция ж.б. Мисалы, педагогикада айрым авторлор билим берүүнү адамдын социалдык тажрыйбаны өздөштүрүүсүнүн процесси жана натыйжасы, коомдо жашоо үчүн зарыл болгон билимдердин, көндүмдөрдүн жана жөндөмдөрдүн системасы катары түшүндүрүшөт. Ал эми окуу – бул билим берүү максаттарына жетүүгө, окуу пландары жана программалары тарабынан берилген билимдерди, көндүмдөрдү жана жөндөмдөрдү өздөштүрүүгө багытталган окутуучу менен окуучунун биргелешкен аракети. Башка авторлор, мисалы Е.В. Яковлев [166] «Билим берүү – бул системалаштырылган билимди, жөндөмдү, көндүмдөрдү өздөштүрүүнүн жана адамдын интеллектуалдык сапаттарын өнүктүрүүнүн натыйжасын билдирип, адамды жашоого жана ишке даярдоонун зарыл шарты», – деп эсептейт. Педагогикалык шарт – бул максаттуу түрдө түзүлгөн чөйрө, анда психологиялык жана педагогикалык факторлор ажырагыс биримдикте окутуучуга окуу-тарбия процессин жемиштүү жүргүзүүгө мүмкүндүк берет. Педагогикалык шарттарды туура тандоо менен педагогикалык системанын өнүгүшүнө жана эффективдүүлүгүнө өбөлгө түзөт.

Студенттердин билим сапатын жогорулатууда окутуунун жаңы технологияларын колдонуу, биринчи кезекте, инновацияларды киргизүүнү, модулдарды иштеп чыгууну жана кесиптик окутуу процессинде студенттерге экономикалык билим берүүнүн контексттик мүнөзүн камсыз кылууну камтыйт. "Педагогикалык шарттар" түшүнүгүнүн аныктамасы боюнча ар кандай көз караштарды талдай турган болсок, биздин изилдөө үчүн маанилүү болгон бир нече билдирүүлөрдү бөлүп көрсөтө алабыз:

1. Педагогикалык процессти кошкондо, педагогикалык шарттар педагогикалык системанын ажырагыс бөлүгү болуп саналып, педагогикалык шарттар – билим берүү чөйрөсүнүн ыкмалары менен каражаттары болуп эсептелген мазмундар, ыкмалар, формалар, окутуунун программалык жана методикалык камсыздалышы, ошондой эле материалдык жана мейкиндик чөйрөсүнүн мүмкүнчүлүктөрү болуп билим берүү жана техникалык жабдуулар кирет.

2. Структуралык көз караштан алганда, педагогикалык шарттарда билим берүү процессинин субъекттеринин инсандыгын өнүктүрүүгө таасир этүүчү ички компоненттер да, тышкы компоненттер да бар.

Изилдөөдө коюлган көйгөйлөрдү чечүүдө билим сапатын калыптандыруу үчүн эффективдүү педагогикалык шарттарды аныктоо, алардын потенциалын аныктоо үчүн жогорку билим берүүнүн мамлекеттик жалпы билим берүү стандарттарын, окуу пландарын, иш программаларын жана окуу процессин талдап чыктык. Студенттердин билим сапатын калыптандыруунун педагогикалык шарты болуп бүтүрүү процесси учурунда болочок экономистердин практикалык даярдыгынын үзгүлтүксүздүгү саналат, ал аягына чейин кесиптик практиканы уюштурууну болжолдойт.

Педагогикалык процесстин компоненттери: максаты, мазмуну, активдүүлүгү; натыйжасы (2.2-схема).

Максаттуу компонент – педагогикалык ишмердүүлүктүн максаттарынын жана милдеттеринин ар түрдүүлүгүн камтыйт: жалпы максаттан – инсанды ар тараптуу жана гармониялуу өнүктүрүүдөн – жеке сапаттарды же алардын элементтерин калыптандыруунун конкреттүү милдеттерине чейин.

Мазмун компоненти – жалпы максатка да, ар бир конкреттүү тапшырмага да жумшалган маанини чагылдырат.

Иш-аракеттин компоненти – окутуулулар менен студенттердин өз ара аракеттенүүсү, алардын кызматташуусу. Бул уюштуруу жана башкаруу компоненти.

Натыйжа компоненти – педагогикалык процесстин жүрүшүнүн эффективдүүлүгүн чагылдырат, коюлган максатка ылайык жетишилген прогрессти көрсөтөт.

Экономикалык адистиктеги студенттердин билим сапатын жогорулатуунун негизги жана предметтик компетенцияларын калыптандыруунун педагогикалык шарттары төмөнкү маңызга ээ:

1. Бардык педагогикалык процесстин эффективдүүлүгүн жогорулатуу үчүн окуу жана материалдык-мейкиндик чөйрөсү тарабынан берилген каражаттарды колдонуу;

2. Экономикалык билим берүү боюнча негизги жана предметтик компетенцияларды калыптандырууда педагогикалык процесстин көйгөйлөрүнүн ийгиликтүү чечилишин камсыз кылуучу педагогикалык системанын субъекттеринин (окутуучунун, студенттин) инсандыгын өнүктүрүүгө багытталган чаралардын комплекси.

3. Студенттин кесиптик даярдыгын өнүктүрүүнүн, тарбиялоонун жана анын спецификалык мүнөздөмөлөрүнүн трансформациясын камсыз кылуучу, башкача айтканда, педагогикалык системанын жеке аспектине таасир этүүчү педагогикалык өз ара аракеттенүү методдорун калыптандыруу.

Бул айтылгандарга толугу менен кошулуп, биз шарттарды белгилүү объектилерге (окутуу, тарбиялоо, окуу-тарбия процессин уюштуруу, окуу жайлардан тышкаркы тарбия) багыттап, ар бир объектинин өзүнө ылайык шарттарын белгилөө керек деп ойлойбуз. Бул объектилердин ар биринин өзүнчө түзүлүшүнө байланыштуу коюла турган шарттары да бар экени маалым. Окутуучулар студенттердин өз алдынча иштөөсүн калыптандыруу үчүн окутуу тарбиялоо ишинде туура педагогикалык шарттарды уюштура билиши керек.

Изилдөө ишибизге М.Н. Скаткиндин [147] берген аныктамасын негиз катары кабыл алдык. Ал, «Педагогикалык шарттар – изилдөө объектиси болуп эсептелген феномендин калыптануусуна маанилүү таасир эте турган педагогикалык процесстин тышкы факторлорунун жыйынтыгы» – деп көрсөткөн.

Биздин оюбузча, эгер биз тараптан аныкталган педагогикалык шарттар ишке ашырыла турган болсо, жогорку окуу жайларында экономикалык адистиктеги студенттерди окутуунун сапаты, студенттердин билиминин эффективдүүлүгү, алардын ЖОЖдогу кесиптик даярдоо процессинин стимулдаштыруучу факторуна айланат жана жогорулатат:

Биринчиден, студенттерге экономикалык билим берүү мазмуундук-дидактикалык моделдин негизинде ишке ашырылат, ал өзүнө максаттык, мазмуундук-диагностикалык, ишмердик, натыйжалык, методикалык текшерүүчү компоненттерди камтыйт.

Экинчиден, кесиптик даярдоо процессинин катышуучуларынын өз ара аракеттенүүсүнүн негизинде студенттерге экономикалык билим берүүнүн инновациялык мүнөзү камсыз кылынат.

Үчүнчүдөн, студенттердин окуу-таанып билүү ишмердиги экономикалык контексттеги билим берүү чөйрөсүнүн алкагында ишке ашырылат.

Студенттердин өз алдынча ишмердүүлүгүн өнүктүрүү максатында педагогикалык шарттарды иштеп чыгуу үчүн бул процесстин этаптары бөлүндү, дидактикалык каражаттардын системасы жана аны ишке ашыруунун ирээттери такталды. Жогорку окуу жайларда студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруу боюнча изденүүчү тарабынан педагогикалык эксперимент өткөрүлдү, студенттин окуу жөндөмдүүлүгүн аныктоо ишмердүүлүктөрү тереңдетилип такталды, окутуунун жаңы методдору, каражаттары, мультимедиялык технологиялардын таасири аныкталды. Окутуучу студенттердин өз алдынча иштөөсүн пландайт, уюштурат, жетектейт, көзөмөлдөйт.

Ишке ашыруу формасы – студенттердин экономикалык билиминин мазмунунун модулдук түзүмү. Жогорку окуу жайда кесиптик билим берүү процессинде студенттерге экономикалык билим берүү моделин иштеп чыгуу менен гана илимий-изилдөө маселесин ишке ашыруу мүмкүн. Бул этапта окуу материалын өз алдынча кабыл алуу, аны тереңдетүү жана түшүнүү процесси жүрөт. Ошол эле учурда студент, сунуш кылынган кошумча программаларга, методикалык колдонмолорго кайрылат. Студент өз алдынча иштөөнүн бул

этабын өзүн - өзү башкаруу деңгээлинде аткарат. Студенттин таанып-билүү активдүүлүгүнүн деңгээли, анын өз алдынча ишти тереңдетүүгө кызыгуусунан көз каранды. Тиешелүү технологияларды киризүү окутуучунун ишмердүүлүгүн оптималдаштырат жана анын натыйжасы белгилүү педагогикалык ниет менен шартталган окутуучу менен студенттердин өз ара аракеттенүүсүнүн маалыматтык модели же дидактикалык долбоору болуп саналат.

Окуу планынын алкагында кошумча билим берүү программасы:

1. *“Финансылык сабаттуулук”* – финансы продуктылары жана камсыздоо жөнүндөгү негизги түшүнүктөр менен тааныштыруу.

2. *“Бизнес-пландоо”* – өздүк жеке бюджет жана үй-бүлөлүк бюджет түзүүгө үйрөтүү жолу менен бизнес-пландоо аспектилерин караштыруу.

3. *“Лидерлик жана коммуникативдүү жөндөмдөр”* – зыянсыздык чекитин жана чыгымдардын акталышын талдоо, тобокелдиктерди башкаруу жолу менен уюштуруу формаларын талдоо жана маркетинг изилдөө жүргүзүү.

4. *Стратегиялык ой жүгүртүү* жана натыйжалуу байланыш түзүү жөндөмдөрүнө ээ болууга көмөктөшүү.

Биздин изилдөө келечектеги экономисттердин ички потенциалын өнүктүрүүгө, студенттердин кесипкөйлүгүн жана көнүгүү жөндөмүн жогорулатууга багытталган. Алар табигый илимдердин жана гуманитардык билимдин комплексин камтып, акмеологиялык негизге ээ болушат. Акмеологиялык технологиялардын өзгөчөлүктөрү, анын иштелип чыгышына жана ишке ашырылышына субъекттин ички багытына байланыштуу. Технологиялаштыруунун объектиси болуп студенттин жеке өнүгүү зоналары, жашоо образы жана каражаттары, кесиптик өнүгүүсү саналат.

ЖОЖдун студенттеринин экономикалык билиминин эффективдүүлүгүн педагогикалык камсыздоонун модели өз ара бири-бири менен карым-катышта болгон: гностикалык, максаттык, мазмундук, усулдук, натыйжалык жана текшерүүчү компоненттерди камтыйт. Бул учурда, мазмундук-дидактикалык моделди иштеп чыгууну жана ишке ашырууну биз экономикалык билим берүүнүн эффективдүүлүгүн жогорулатуунун зарыл педагогикалык шарты катары эсептейбиз.

Билим берүү иш-аракеттеринин натыйжалуулугу менен, биз анын белгилүү бир мүнөздөмөлөргө (максаттар, сурамдар, баалуулуктар тутуму, каржы чыгымдары, убакыт, ресурстар) байланыштуу болгондо, анын пайдалуу натыйжаларды берүү жөндөмүнүн деңгээлин түшүнөбүз.

Биз билим берүүнүн бардык баскычтарында – жалпы билим берүү, экономикалык билим берүү, кесиптик билим берүү, өндүрүштүк даярдык, студенттер үчүн модулдук окуу программаларын иштеп чыктык. Студенттердин реалдуу мүмкүнчүлүктөрүнө негизделген даярдоонун ийкемдүү модулдук системасы аларга өз ишмердигинин предмети боюнча сапаттуу билим алууга мүмкүндүк берет. Бул кесип боюнча билимдин жетишсиздигинин актуалдуулугун толуктоо принцибине негизделген.

Келечектеги экономисттин кесиптик жана методикалык даярдык системасын өнүктүрүү төмөндөгүдөй аспектилерди эске алууну талап кылат:

1. Социалдык-экономикалык.
2. Илимий жана методикалык.
3. Кесиптик жана практикалык.

Бул аспектилер бири-бирине көз каранды, өз ара байланышкан жана акыр аягында өлкөбүздө болуп жаткан социалдык-экономикалык кайра түзүүлөр менен аныкталат. Ошол эле учурда, кесиптик ишмердүүлүктүн өзгөчөлүктөрүн билүү, башкача айтканда, билим берүүдөгү билим-тарбия парадигмасынан индивидуалдык-жеке (студентке багытталган) парадигмага өтүү шартында жогорку окуу жайдын окутуучусуна коюлган талаптар чоң мааниге ээ. Ушуга байланыштуу илимий жана практикалык коомчулукта инсандарга багытталган түшүнүктөр кеңири талкууланат, алардын авторлору көп өлчөмдүү жана көп кырдуу социалдык-маданий жана психологиялык-педагогикалык реалдуулукту иликтеп, сүрөттөп беришет. Ар бир түшүнүк педагогикалык ишмердүүлүктүн конкреттүү моделин сунуштайт, анын эффективдүүлүгү аны белгилүү бир билим берүү чөйрөсүндө ишке ашыруучу окутуучунун инсандыгына (индивидуалдуулугуна) жараша болот.

Биздин изилдөөлөрдө жана эксперименттин жүрүшүндө алынган натыйжалар алдыга коюлган гипотезаны тастыктап, изилдөө максаты ишке

ашты деп жыйынтык чыгарууга мүмкүндүк берет 3.2-3.4-таблицаалар, 3.1-3.10-диаграммалар).

Сапат жаатында маселелерди эффективдүү чечүүнүн талашсыз маанилүү шарты болуп окутуу процессинин материалдык-техникалык камсыздалышы эсептелет. Бирок, ошентсе да, билим берүүнүн сапатынын көрсөткүчтөрүнө таасир этүүчү башка факторлор да такталышы зарыл. Билим берүүнүн сапатын жогорулатууга багытталган конкреттүү тапшырмаларды түзүү үчүн жогорку билим берүүнүн сапатына таасир этүүчү факторлордун системасын карап чыгуу, тапшырманын негизги түзүлүшүн бөлүп кароо зарыл деп эсептейбиз.

Экинчи глава боюнча корутунду

Билим берүү процесстериндеги педагогикалык ишмердүүлүктүн конкреттүү усулдарынын ыкмаларын, тактикаларын баяндоодо изилдөө ишибизде колдонулган объекти жана предметине жараша, теориялык жана эмпирикалык *усулдардын комплекси* мүнөздөлүп көрсөтүлдү. Изилдөө усулдарынын максаттары, жыйынтыктары жана баарлашуу усулунун схемасы түзүлдү. Экономикалык адистиктеги студенттердин билим сапатын жаңы технологияларды колдонуу аркылуу жогорулатууга өбөлгө түзүүчү практикалык сабактарда колдонулуучу «5 кутуча» усулунун *маңызы* чечмеленди. Изилдөөбүздүн аныктоочу этабында эксперименталдык иштин жүрүшүндө бюджетти түзүүдөгү негизги шарт: *киреше = чыгыша*, бюджетти алдын ала пландоону жана киреше, чыгашаларды % түрүндө көрсөтүүгө тапшырма берилди. Изилдөөнүн жүрүшүндө акча тартыштыгынын психологиялык себептери, студенттердин аң-сезиминде сиңип калган 4 жаңылыштык аныкталды.

Студенттердин экономикалык билим сапатын жогорулатуунун *модели* иштелип чыкты. Моделдерге карата талаптардын аткарылышы, модель түшүнүгүн аныктоодо таянган жоболор көрсөтүлдү. Экономикалык билим сапатын жогорулатуунун моделин иштеп чыгуу билим берүү процессинин компоненттерин бөлүштүрүүнү жана алардын ортосундагы мамилелерди камтыган компоненттер кирди. Компоненттердин иштешинин жана

өнүгүшүнүн деңгээлдерин аныктоо жана көрсөтүү моделдөөдөгү эң кыйынчылык туудурган маселе болуп эсептелээри такталды. Сунушталган бардык компоненттердин мазмунун иштеп чыгууда *жоболор* эске алынды.

Максаттык багыттары жана аларды камсыздоочу дидактикалык моделдер боюнча айырмаланып туруучу кесиптик ишмердиктин өнүгүүсүнүн беш вариантын, же беш шарттуу этабы бөлүнүп каралды. Билим берүү процесстерин моделдөө үчүн актуалдуу мамилелер каралды.

Теориялык анализдин негизинде студенттердин экономикалык билиминин эффективдүүлүгүн камсыздоонун моделин долбоорлоо үчүн негиз катары кызмат кылган корутундулар жасалып, тыянактар чыгарылды. Экономикалык адистиктеги студенттердин билим сапатын жогорулатууну, дисциплиналар аралык жана атайын илимий изилдөө ыкмаларын бириктирген, тутумдаштырылган методу менен негизделген бирдиктүү таанып-билүү, калыптандыруу технологиясы колдонулуп, адисти даярдоонун структуралык-логикалык схемасынын курулушу билим берүү формаларын логикалык айкалыштырган **дисциплиналар аралык дидактикалык блоктордо көрсөтүлдү** (ДАДБ). Экономикалык адистиктеги студенттер үчүн кесипкөй-экономисттин сапаттарынын комплексин, билимдерин, жөндөмдөрүн калыптандыруу жана өнүктүрүүнү максат кылып окутуунун жаңы технологияларын колдонуунун негизинде экономикалык адистиктеги студенттердин билим сапатынын жогорулашынын модели түзүлдү.

Педагогикалык эксперименттин жүрүшүндө биз негизинен окуу процессинде студенттерге экономикалык билим сапатын жогорулатууда окутуунун жаңы технолгияларын колдонуудагы педагогикалык шарттарын иштеп чыгуу зарылчылыгына токтолдук.

«Педагогикалык шарттар» деген түшүнүк боюнча, окутуунун мазмуну менен уюштуруу түрлөрүнүн объективдүү мүмкүндүктөрү, аларды иш жүзүнө ашыруунун материалдык мүмкүндүктөрүнүн жыйынтыгына түшүндүрмө берилди.

Студенттерге экономикалык билим берүү системасы, анын алгылыктуу шарттары болуп саналган педагогикалык илимдин топтолгон потенциалы,

экономика боюнча адистерди даярдоонун сапатын камсыз кылууга багыттоосу, экономиканы өнүктүрүүнүн жогорку деңгээлин, окутуу процесстерди интеграциялоонун конструктивдүү формаларын киргизүүсү, экономикалык билим беруу системасына жаңылыктарды киргизүү, ошондой эле экономикалык билим берүү системасындагы бир катар мүнөздүү көйгөйлөр каралды.

Жогорку окуу жайлардын студенттерине экономикалык билим сапатын жогорулатууда окутуунун жаңы технологиялардын 5 түрү тандалып алынды:

- 1. Көйгөйлүү окутуу технологиясы.*
- 2. Көп баскычтуу тренинг.*
- 3. Изилдөө технологиясы.*
- 4. Кызматташтыкта окутуу технологиясы.*
- 5. “Minor” (майнор) технологиясы.*

Бул технологияларды колдонууга позитивдүү таасир этүүчү төмөнкү педагогикалык шарттары аныкталды:

- 1. Студенттерге экономикалык билим берүүнүн инновациялык мүнөзү.*
- 2. Экономикалык контексттеги билим берүү чөйрөсүнүн алкагында ишмердикти ишке ашыруу.*
- 3. Студенттердин кесиптик даярдыгынын деңгээлин жекече түрдө диагностикалоону ишке ашыруу.*

Окуу планынын алкагында кошумча билим берүү программасы иштелип чыкты: “Финансылык сабаттуулук”, “Бизнес-пландоо”, “Лидерлик жана коммуникативдүү жөндөмдөр”, “Стратегиялык ой жүгүртүү”.

Биздин изилдөөлөрдө жана эксперименттин жүрүшүндө алынган натыйжалар алдыга коюлган гипотезаны тастыктап, изилдөө максаты ишке ашты деп жыйынтык чыгарууга мүмкүндүк берет.

ҮЧҮНЧҮ ГЛАВА. ЖОЖДУН ЭКОНОМИКА АДСТИГИНИН СТУДЕНТТЕРИНИН БИЛИМ САПАТЫН ЖОГОРУЛАТУУ БОЮНЧА ЖҮРГҮЗҮЛГӨН ЭКСПЕРИМЕНТАЛДЫК ИШТИН ЖҮРҮШҮ ЖАНА НАТЫЙЖАСЫ

3.1. Эксперименталдык ишти уюштуруунун максаты, мазмуну жана этаптары

Бул главада алынган маалыматтардын негизинде эксперименталдык ишти уюштуруунун технологиясы, кесиптик даярдоо процессинде студенттердин экономикалык билим сапатын жогорулатууда жаңы технологияларды колдонуунун методикасы ачыкталды, ошондой эле алынган натыйжалар иликтөөгө алынып, корутундулар чыгарылды.

Эксперименталдык иштин башында биз төмөндөгүдөй *гипотеза* койдук: ЖОЖдо студенттердин экономикалык билим сапатын жогорулайт, *эгерде* окутуунун жаңы технологияларын колдонуунун теориялык изилдениши жана өзгөчөлүктөрү системалаштырылса, студенттердин билим сапатын жогорулатуунун теориялык модели жана педагогикалык шарттары иштелип чыкса; жогорку окуу жайларда билим берүүнүн сапатын педагогикалык камсыздалышынын эффективдүүлүгүн эксперимент аркылуу далилденсе, *анда* ЖОЖдун экономика адистигинин студенттеринин билим сапаты, прогностикалык, аналитикалык, рефлексивдик жөндөмдөрүнүн жогорулашы, натыйжада күтүлөт.

Келечектеги экономистин кесипкөйлүгүн баалоодо экономикалык билимге болгон өзүнүн керектөөлөрүн билүү, алардын тартыштыгын аныктоо, ошондой эле жеткиликтүү маалыматтык ресурстарды жана аларды толуктоо жолдорун табуу жөндөмүн камтыган *компетенттүүлүккө* ээ болуусу зарыл. Компетенттүүлүк – бул иштин белгилүү бир түрүн жогорку сапатта аткаруу жөндөмдүүлүгү. Компетенттүүлүккө негизделген мамиле билим сапатын жогорулатууда маанилүү маселе болуп саналат. Себеби билим берүүдөгү

реформалардын өзөгү, студенттердин компетенттүүлүгүн калыптандыруу болуп эсептелинет.

Окумуштуулар компетенттүүлүктүн ар кандай түрлөрүн кароодо, эреже катары, алардын структурасына билимди, көндүмдөрдү жана көндүмдөрдү камтыйт жана бул ыкма жөнөкөйлөштүрүлгөндөй көрүнсө да, компетенттүүлүктүн калыптанышын, деңгээлин аныктоону эксперименталдык текшерүүнүн болушун камсыз кылат. Адистик компетенттүүлүктү жана теориялык эсептөөлөрдү практикалык жактан ырастоо зарыл. Жогоруда айтылгандарды эске алганда, аталган компоненттер биздин изилдөөбүздүн предмети болгон компетенциянын жана, атап айтканда, кесиптик компетенттүүлүктүн ар кандай түрүнүн негизи болуп саналат. Бирок профессионалдык компетенттүүлүктү калыптандыруу болуп саналган профессионалдык калыптануу процессинен инсан менен ишмердүүлүктүн өз ара байланышын эске алуу менен инсандык компонентти жокко чыгарууга болбойт. Анткени инсандын түзүлүшүндөгү эң жогорку деңгээл жана ошол эле учурда анын эң негизги өзгөчөлүгү багыт болуп саналат. Демек инсандын кесиптик багыты кесиптик компетенттүүлүктүн өнүгүшүн аныктайт, анткени багыт келечектеги адистин кесиптик билиминин мазмундук-функционалдык жагын аныктайт, анын процессинде компетенттүүлүк калыптанат.

Компетенциялар көптөгөн түрлөргө бөлүнөт:

Когнитивдик компетенттүүлүк – адистин кесиптик ишмердүүлүккө теориялык жана практикалык даярдыгынын биримдиги, аны дайыма өркүндөтүү, профессионалдык ишмердиктин шартында чыгармачылык чечимдерди кабыл алуу.

Коммуникативдик компетенттүүлүк – бул эмгекте гана эмес, ар бир адамдын жашоосунда маанилүү болгон билимдердин, көндүмдөрдүн, адамдар менен баарлашуу жөндөмүнүн жыйындысы.

Позициялык компетенттүүлүк – адистердин жеке эмгек потенциалын мүнөздөгөн жалпы түшүнүк. Профессионалдык, социалдык, кесиптик, методикалык жана убактылуу компетенцияны камтыйт.

Маанилүү иш-аракет компетенттүүлүгү – студенттердин ички жана тышкы булактарын сарамжалдуу жана сапаттуу уюштуруу жана интеграциялоо жөндөмдүүлүгү, аларды окутуу процессинде конкреттүү чечимдерди кабыл алуу жана алдыга коюлган максаттарга жана милдеттерге жетүү үчүн колдонулат.

2000-жылдан тартып бүгүнкү күнгө чейин жазылган докторлук жана кандидаттык диссертацияларда төмөнкүлөр каралган:

– аккредитация жогорку билим берүүнүн сапатын текшерүүнүн формасынын бири катары (Ш.Ч. Султанбеков [143]);

– окутуу процессин модернизациялоо (А. Мамытов [123]);

– жарандык ЖОЖдо запастагы болочок офицерлердин чыгармачыл ишмердигин калыптандыруунун педагогикалык шарттары (А.У. Кыдыргачев [104, 27-б]);

– студенттердин окуу ишмердигиндеги өзүн-өзү башкаруусунун психологиялык-педагогикалык аспекти (С.Ш. Кошонова [92, 32-б.]);

– адистерди даярдоо, инсанды өнүктүрүүнүн педагогикалык системасын түзүү жана анын кызмат кылуу маселеси (М.Н.Кларина, [89, 174-б.]);

– окутуунун жана тарбия берүүнүн заманбап сапатына жетишүүнүн теориялык жана уюштуруучу-педагогикалык шарттары (О.И. Воленко [52, 55-б.]);

– техникалык ЖОЖдо адистерди даярдоонун сапатын камсыздоо системасын калыптандыруу (П.К.Купуев [106, 136-б.]);

– педагогдун субъективдүүлүгүн өнүктүрүүнү камсыздоонун теориясы жана практикасы (В.М. Кларин [88, 224-б.]);

– жогорку мектепте ар түрдүү профилдеги адистерди даярдоону педагогикалык камсыздоонун теориялык негиздери (Д.Б.Бабаев [19, 28-б.]).

Диссертацияда билим сапатын жогорулатуунун критерийлерин жана көрсөткүчтөрүн иштеп чыгуунун негизи усулдук жоболорго, «критерий» жана «көрсөткүч» түшүнүктөрүн чечмелөөгө негизделди. Критерий эң жалпы маанилүү белгини туюндурган, ага ылайык реалдуу педагогикалык

кубулуштарды жана процесстерди баалоо, салыштыруу ишке ашат деген көз караш негиз катары алынган. Көрсөтүү даражасы, сапаттык калыптануу, критерийдин аныктыгы конкреттүү көрсөткүчтөр менен көрсөтүлөт. Эксперименттик иштерди жүргүзүүдө критерийлерди жана көрсөткүчтөрдү тандоо изилдөөлөрдүн натыйжаларына жана педагогикалык илим менен практика көйгөйлөрүн чечүү тажрыйбасын ар тараптуу кароого негизделген. Бул проблема боюнча жүргүзүлгөн 160тан ашык изилдөөлөргө теориялык талдоо, 2 ЖОЖдо жогорку билим берүүнүн тажрыйбасын изилдөө, билим сапатын жогорулатууну баалоо критерийлерин иштеп чыгуунун перспективдүү ыкмаларын аныктоого мүмкүндүк берди. Проблемага байланыштуу маанилүү эмгек катары Ч.Ш. Өмүзакованын “Маалыматтык технологияларды колдонуу аркылуу окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу” аттуу изилдөөсү эсептелинет [132, 193-б.]

Биринчиден, билим сапаты “Окутуу процессинин сапатын жана натыйжанын сапатын камтыйт” деген жобонун негизинде баалоо колдонулган: билим сапатын жогорулатуу системасын баалоо жана студенттердин билими катары чагылдырылган окуу процессинин натыйжасын баалоо. Диссертацияда билим сапатынын бүтүндөй системасын эмес, педагогикалык колдоо системасын гана баалоо критерийлери иштелип чыккан. Педагогикалык колдоонун айрым аспектилерин баалоо билим берүү процессинин бардык компоненттерин баланстоого жана аларды жалпысынан билим сапатын жогорулатуунун конкреттүү маселелерин чечүүгө багыттоого мүмкүндүк берет. Студенттердин билимин баалоо өз кезегинде ЖОЖдо билим берүүнүн сапатын педагогикалык камсыздоонун натыйжалуулугун баалоо критерийи катары кызмат кылат.

Экинчиден, адабияттарда бар билим берүү процессинин айрым аспектилерин баалоонун көптөгөн чачыранды, бири-бирине дал келбеген критерийлерин эске алуу менен педагогикалык камсыздоонун бүткүл системасынын абалын чагылдырган жалпы критерий иштелип чыккан. Изилдөөдө иштелип чыккан критерийлер жана көрсөткүчтөр эки максатты

көздөйт: *бир жагынан* алар билим сапатын жогорулатуунун натыйжалуулугун баалоого мүмкүндүк берсе, *экинчи жагынан* ЖОЖдо билим берүүнүн сапатына мониторинг жүргүзүү үчүн негиз катары кызмат кылат. Студенттердин билим сапатын баалоодо конкреттүү критерийлердин абсолюттук көрсөткүчтөрү эмес, алардын оң динамикасы олуттуу мааниге ээ. Диссертацияда кабыл алынган критерийлер жана көрсөткүчтөр ар бир студенттин жеке “өсүүсүн” көрүүгө жардам берет. Эгерде бир дагы көрсөткүч боюнча терс динамика жок болсо, натыйжалар оң деп таанылат, бирок бир катар көрсөткүчтөр боюнча динамика оң.

Критерийлердин бири билим берүү процессин окуу-методикалык жактан камсыз кылуунун деңгээли болуп саналат, анын көрсөткүчтөрү болуп төмөнкүлөр саналат: окуу пландарынын, билим берүү программаларынын, практикалык программалардын мамлекеттик билим берүү стандартына ылайык келиши; студенттер үчүн алардын *когнитивдик* кызыкчылыктарына жана жөндөмдүүлүктөрүнө дал келген ийкемдүү, өзгөрмөлүү билим берүү программасын тандоо мүмкүнчүлүгү; окуу процессин жана окуу сабактарын методикалык камсыздоонун татаалдыгы жана комплекстүүлүгү; студенттердин өз алдынча таанып-билүү иш-аракетине педагогикалык жетекчилик жана методикалык жактан камсыз кылуу.

Критерий – ЖОЖдо билим берүү процесинин деңгээли төмөнкүлөрдү камтыйт: студенттер менен аудиториядан тышкары иштерди жүргүзүү үчүн шарттардын болушу; студенттердин жана студенттердин өз алдынча ишмердүүлүгү; тарбия ишинин системасынын элементтеринин болушу, жогорку окуу жайларынын студенттери тарабынан жасалган тартип бузуулардын жана жосунсуз жоруктардын мүнөзү.

Студенттерди окутуунун жана тарбиялоонун жыйынтыктоочу натыйжаларынын *критерийи* болуп төмөнкүдөй бааланат: орточо билимди контролдоо маалыматтарынын негизинде; тесттердин жана экзамендердин натыйжалары боюнча; ЖОЖдун мамлекеттик аттестациясынын маалыматтарынын негизинде ишке ашыруунун жыйынтыгы боюнча; жеке жана

татаал критерийлердин тапшырмаларын аткаруу боюнча маалыматтардын негизинде.

Ар бир критерий төрт көрсөткүч боюнча бааланат. Ал билим сапатын жогорулатууда педагогикалык колдоо системасынын натыйжалуулугун аныктоо жана баалоо үчүн жалпы стандарт талап кылынган билим сапаты катары иштейт. Анын мазмуну аны түзүүчү критерийлер жана аларга тиешелүү көрсөткүчтөр менен аныкталат.

Сандык баалоо төрт баллдык шкала менен жүргүзүлдү. Төмөнкү сандык туюнтмалар колдонулган: 3,2, 1, 0:

- 3 - көрсөткүч ар кандай шарттарда өзүн ачык көрсөтөт;
- 2 - көрсөткүч байкалаарлык, бирок ырааттуу эмес көрсөтөт;
- 1 - көрсөткүч билинет, бирок сейрек өзүн көрсөтөт.
- 0 - бул көрсөткүч көрүнбөйт.

Кесипкөйлүктү баалоодо, объективдүү критерийлерди эске алуудан тышкары, студенттин инсандыгын калыптандырууга, анын маданий-адептик сапаттарын өнүктүрүүгө жана дүйнө таанымын калыптандырууга салым кошуу өтө маанилүү иш араке.

Изилдөөнүн жүрүшүндө биз келечектеги экономисттердин билим сапатын, аналитикалык жөндөмүн, прогностикалык багыттоосун, рефлексивдик (*Рефлексия – кубулуштардын жана түшүнүктөрдүн кеңири спектрин камтыганакылдын, рухтун, ой жүгүртүүнүн, аң -сезимдин, адамдын конверсиясына байланыштуу түшүнүк*) жөндөмүнүн пайда болуу деңгээлдерин калыптандыруу үчүн айрым академиялык дисциплиналардын потенциалдуу мүмкүнчүлүктөрүн изилдедик. Жүргүзүлгөн иштер болочок экономисттердин жогоруда аталган деңгээлдери окуп жаткан бардык академиялык дисциплиналарды өздөштүрүү процесинде калыптанаарын байкалды. Бул жерде предметтик циклдердин субъекттери маанилүү ролду ойнойт. Изилдөөчү тарабынан “Экономика” жана “Дүйнөлүк экономика” дисциплинасында *компетенттүүлүктү* калыптандыруу карталары иштелип чыккан (*4-тиркеме*).

Биз тандап алган жаңы технологиялардын бири “*Көйгөйлүү окутуу технологиясы*”, активдүү окутуу методдору ишке ашырууда “*Экономика*” жана “*Бизнес-пландоо*” предметтери боюнча сабак өтүүдө колдонулду. Студенттердин билим, көндүм, чеберчилик жөндөмүнө ээ болуу, өз алдынча ишмердүүлүк усулдарын өздөштүрүү, таанып-билүү жана чыгармачылык жөндөмдөрдү өнүктүрүүгө багытталат. Демек, студент предметтин материалдык дидактикалык мазмунун адекваттуу куруп, көйгөйлүү кырдаалдардан чыгуусу, талдоону, белгилүү бир фактылардын артындагы кубулушту жана мыйзамды көрө билүүнү талап кылган татаал маселелерди издөө жана чечүүдөн турган студенттердин активдүү таанып-билүү ишмердүүлүгүнө негизделип, студенттин билим сапатын жогорулатуусу, аналитикалык жөндөмү калыптанат.

“*Көп баскычтуу тренинг*” жаңы технологиясын “*Менеджмент*”, “*Бизнес-пландоо*” предметтеринен сабак өтүүдө колдонулду. Окуу материалынын тереңдигин жана татаалдыгын ар бир студент инсандык жөндөмдүүлүгүнө жана жеке өзгөчөлүктөрүнө жараша кабыл алат. Демек, окутуучу ар бир студентке дисциплинаны өздөштүрүү үчүн, окуу жайдын программасынын айрым предметтери боюнча окуу материалын ар кандай деңгээлде, базалык деңгээлден төмөн эмес окуу процессин уюштурурат. Көп баскычтуу тренингдин алкагында билим берүү траекторияларынын схемасы, студенттин материалды өздөштүрүү аракети жана аны чыгармачылык менен колдонуу, студенттин активдүүлүгүн баалоо критерийи катары кабыл алынган технология. “*Көп баскычтуу тренинг*” технологиясын колдонууда студенттердин прогностикалык деңгээли, рефлексиялык позициясынын пайда болуу деңгээли калыптанат. Билим берүү стандарттарында белгиленген темалар билим берүүнүн бардык баскычтары үчүн бирдей бойдон эле калат.

Биздин изилдөө көрсөткөндөй, келечектеги экономистердин жаңы технологияларды колдонуунун негизинде билим сапатын жогорулатуунун негизги формалары: мыкты билим берүү программасы үчүн конкурстар, илимий иштерди уюштуруунун формалары, курстук иштер жана тезистер,

олимпиадалар, кесиптик чеберчилик конкурстары, тематикалык кечтер, талаштар ж.б. Демек, профессионалдуу компетенттүү экономистти тарбиялоодо, билим берүүдө ар кандай методдордун айкалышы алардын ар бирине тийиштүү деңгээлде колдонулуп, туураланып жана башка ыкмалар менен толукталууга тийиш. *Калыптандыруучу эксперименттин жүрүшүндө, сабактын максаттарына жана милдеттерине жараша, окутууда өбөлгө түзүүчү түшүндүрмө-иллюстрациялык, проблемалык семинардын технологиясы* колдонулуп, салттуу билим берүү технологияларына өбөлгө болору аныкталды.

Жогорку окуу жайында болочок экономистерди даярдоо боюнча иш-чаралардын мазмуну мамлекеттик жогорку билим берүү стандарты менен, ошондой эле “Экономика” кафедрасынын окуу пландарында аныкталат. Анализ көрсөткөндөй бул документтерди академиялык циклдин дисциплиналары тигил же бул жол менен экономикалык адистиктеги студенттердин кесиптик ишмердүүлүгүн жүзөгө ашыруу үчүн керектүү билимдерди жана көндүмдөрдү калыптандырууга салым кошушат.

Биз экономикалык профилдеги дисциплинаны олуттуу анализдөөнүн негизинде, окутуунун жаңы технологияларын колдонуу билим сапатын жогорулатат деп ынындык жана төмөнкү көрсөткүчтөр боюнча экономика адистигиндеги студенттердин билим сапатынын калыптануу деңгээли жөнүндө жыйынтык чыгарууну сунуштадык: Таанып-билүү, активдүүлүк, коммуникативдик жана позициялык. Ошол эле учурда болочок экономисттин билим сапатынын негизги көрсөткүчү болуп тиешелүү билимдерди, көндүмдөрдү жана жөндөмдөрдү өздөштүрүү деңгээли саналат. Активдүү методдордун жардамы менен студенттерге аларды өз алдынча чечүүнү талап кылган, ошону менен активдүү издөө ишин камсыз кылуучу контекстүү окутууда негизделет. Маалыматка ылайык А.А. Вербицкийдин айтуусунда: “Студенттин окууга активдүү катышуу даражасы чечүүчү даражада педагогикалык системанын ага жеке ишмердүүлүк үчүн мүмкүнчүлүктөрдү канчалык деңгээлде берери менен аныкталат” [50, 356-б.].

Изилдөөнүн темасы боюнча илимий адабияттарды анализдөө көрсөткөндөй, болочок адисти даярдоонун ийгилигинин маанилүү шарты анын келечектеги кесиптик ишмердүүлүгүнө мотивациялык-баалуулук мамилеси жана аны өздөштүрүү зарылчылыгы болуп саналат. Эгерде бул муктаждык студент үчүн иштин негизги түрлөрүнөн канааттануу таппаса, анда ал жашоонун башка чөйрөлөрүнө өтөт. Демек, профессионалдык ишмердүүлүктүн ийгиликтүү өзүн тастыктоо аймагы болушу үчүн шарттарды түзүү өтө маанилүү болуп эсептелет.

ЖОЖдогу экономикалык адистиктеги студенттердин билим сапатын жогорулатуунун багыттарын негиздөө жана эксперименталдык текшерүүдөн өткөрүү үчүн төмөнкүдөй **максаттар** коюлду жана төмөнкү мазмунда чечилди:

1. ЖОЖдо билим берүүнүн сапатын педагогикалык камсыздоо системасын жакшыртуу жана өнүктүрүү боюнча тажрыйбалык-эксперименталдык иштердин комплекстүү максаттуу программасын иштеп чыгуу;

2. Эксперименталдык жана текшерүүчү тайпадагы студенттердин билим сапатын жаңы технологияларды колдонуу аркылуу баштапкы жана жетишилген деңгээлдерин салыштыруу аркылуу калыптандыруучу эксперименттин жүрүшүндө аталган программанын эффективдүүлүгүн текшерүү;

3. ЖОЖдо билим берүүнүн сапатын педагогикалык камсыздоону ишке ашыруунун жана өнүктүрүүнүн эффективдүүлүгүн баалоонун иштелип чыккан көрсөткүчтөрүн жана критерийлерин апробациялоо;

4. Жогорку окуу жайларында билим берүүнүн сапатын жогорулатуунун мыйзам-ченемдүүлүктөрүн аныктоо жана негизги багыттарын тактоо, алынган натыйжаларды анализдөө, динамикасын изилдөө.

ЖОЖдун экономикалык адистиктеги студенттеринин билим сапатын жаңы технологияларды колдонуу аркылуу жогорулатуунун баштапкы деңгээлин, аны колдонуунун өзгөчөлүктөрүн, адисти даярдоо сапатына таасир этүүчү факторлорун жана карама-каршылыктарын аныктоо үчүн констатациялык эксперимент Эл аралык Кувейт университетинде жана

Ж.Баласагын атындагы улуттук университетинде жүргүзүлүп, ага 478 студент, катышты.

Аныктоочу эксперименттин жүрүшүндө билим берүү процессинин окуу-методикалык, кадрдык, илимий-изилдөөчүлүк жактан камсыздоонун деңгээлин мүнөздөөчү маалыматтар, ошондой эле окутуунун жана студенттерди тарбиялоонун кезектеги жана жыйынтыктоочу натыйжалары алынган. Аныктоочу эксперимент билим сапатын жогорулатууда окутуунун жаңы технологияларын колдонуунун баштапкы деңгээлин белгилөөгө, анын өнүгүү процессине таасир этүүчү көйгөйлөрдү, факторлорду жана карама-каршылыктарды түшүнүүгө мүмкүндүк берди. Аныктоочу эксперименттин жүрүшүндө алынган маалыматтар кафедрада, анын катышуучулары менен болгон жекече аңгемелешүүлөрдө талкууга алынды (*1-2-тиркемелер*).

Калыптандыруучу экспериментти жүргүзүү үчүн эксперименталдык жана текшерүүчү тайпалар түзүлдү. Студенттердин санын аныктоо, “Сандын статистикалык жактан канчалык бир тектүү болсо, үлгүнүн өлчөмү ошончолук аз болот” деген белгилүү позицияга ылайык жүргүзүлдү. Ар кандай экспериментте, ишенимдүү натыйжага жетүүгө мүмкүндүк бере турган оптималдуу өлчөмдү аныктоо маанилүү. Эгерде изилдөө тигил же бул тармактагы конкреттүү кырдаалга баа берүүнү камтыса, анда конкреттүү шарттарга жана талаптарга жооп берген 10-30 катышуучуну тандоо жетиштүү.

Бирок, статистикалык жаткан 30дан кем эмес респонденттерди камтыган пайыздык бөлүштүрүү ишенимдүү болуп эсептелет. Бул учурда, тандалма популяциянын көлөмүн аныктоо үчүн критерий катары жалпы популяциянын элементтеринин текшерүү өзгөчөлүктөрүнүн сандык маанилери, тагыраак айтканда, алардын чачыратылышы (дисперсиясы) эске алынды. Дисперсия канчалык чоң болсо, тандалган жыйындынын көлөмү да ошончо чоң жана тескерисинче болот. Бул учурда, дисперсиянын анча чоң эмес чоңдугун эске алуу менен ар бир 5чи бирдик тандалып алынды. Жалпы сандын чоңдугу $n=N/K$ формуласы (1) боюнча аныкталды, мында n – тандалган сандын чоңдугу, N – башкы сан, K – тандоодогу кадам болуп эсептелет. $n =$

478/5=95.6.

Экинчи, үчүнчү курста күндүзгү бөлүмдө 478 студент болгондугун эске алуу менен, эксперименталдык тайпанын негизин аталган курста окуган студенттердин баары түздү.

Эксперименталдык жана текшерүүчү тайпалардын курамы боюнча салыштырма маалыматтар 3.1-таблицада берилди. Бул тайпалардын туура комплектациялангандыгын тастыктап турат жана эксперименттин зарыл болгон тазалыгын жана алынган маалыматтардын ынанымдуулугун камсыздайт.

Таблица 3.1. – Текшерүүчү жана эксперименталдык тайпалардын курамы боюнча салыштырма маалыматтар

№	Жалпы касиеттери	Эксперименталдык	Текшерүүчү
	Бардык студенттер	238 студент	240 студент
1	Курагы боюнча: а) 18жашка чейин б) 19-22 жаш в) 23-25 жаш г) 25тен жогору	103 (43,2%), 88 (37%), 29 (12,2%), 18 (7,6%).	112 (46,7%), 89 (37%), 28 (11,7%), 11 (4,6%).
2	Билими: а) жалпы орто б) кесиптик орто в) толук эмес жогорку	171 (43,7%), 49 (11,6%), 18 (4,2%).	182 (46,5%), 46 (11,4%), 12 (2,8%)
3	Практикалык тажрыйбасы: а) тажрыйбасы жок б) эмгек тажрыйбасы бар в) жакын кесиптер боюнча эмгек тажрыйбасына ээ	148 (37,6%), 58 (13,8%), 32 (7,6%).	151 (15,1%), 56 (13,4%), 33 (7,9%)
4	Баштапкы билим деңгээли: а) оптималдуу б) жетишерлик в) өтө начар	4 (1%), 207 (51,6%), 27 (6,4%)	6 (1,4%), 203 (51,6%), 31 (7,4%)

Калыптандыруучу экспериментти жүргүзүү алдында анын бардык катышуучулары үчүн атайын жазылган көрсөтмө таркатылды, ошондой эле программалык эксперименталдык тапшырмаларды аткаруу боюнча ишке багыттоочу атайын иштелип чыккан эскертмелер менен камсыздандырылган.

Мазмундук өңүттөн алганда, калыптандыруучу эксперименттин программасы төмөнкүлөрдү өзүнө камтыган:

– коомдун жана илимдин заманбап өнүгүүсүнө, жаңы муундагы мамлекеттик билим берүү стандарттарынын талаптарына ылайык негизги билим берүү программаларынын, окуу пландарынын, окуу дисциплиналарынын программаларынын мазмунун оптималдаштырууну, жаңылантуу жана актуалдаштыруу;

ЖОЖдо билим берүүнүн мазмунун вариативдүүлүгүн камсыздоо жана студенттерге жогорку кесиптик билим алуусунда жекече багытын көздөй тандоо мүмкүнчүлүгү төмөнкүлөрдүн эсебинен жүргүзүлдү:

– билим берүүдөгү кесиптик багыттагы чет тилинен алынган жаңы сөздөрдү үйрөтүү;

– компьютердик технологияларды тереңдетип окуп үйрөнүү (сертификат берүү менен);

– окуу планынын алкагында кошумча билим берүү программасын киргизүү;

– жалпы билим жана тарбия берүүдөгү кемчиликтерди компенсациялоочу психология, заманбап этика, педагогика дисциплиналарын окутуу;

– студенттерге билим берүү процессинде адаптациялоо, пикир алышуу кыйынчылыктары, жеке жана үй бүлөлүк психологиялык көйгөйлөрдү чечүү боюнча психологиялык кеңеш берүү;

– ар бир дисциплина боюнча окуу-методикалык материалдардын комплексин: окуу программаларын, тематикалык окуу пландарын, лекциялардын тексттерин, хрестоматияларды, сөздүктөрдү, семинардык жана практикалык сабактарды өткөрүү планын, практикалардын программаларын, Интернет-ресурстары боюнча маалымдаманы, студенттер үчүн окутуунун ар түрдүү формасындагы усулдук сунуштарды ж.б. иштеп чыгууга карата бирдей мамилени ишке ашыруу;

– студенттердин окуу ишмердигин шыктандырууну жакшыртуу, аларга карата окуу пландарынын жана программаларынын толук жана өз убагында аткарылуу талаптарын күчөтүү;

– окутууну, практиканы жана студенттердин илимий-изилдөө иштерин интеграциялоо (окутууда биринчи курстан тартып эле «кесипке сүнгүп кирүү», студенттердин үзгүлтүксүз кесиптик практикасын уюштуруу, студенттик илимий-изилдөө топторун түзүү, алардын тематикасынын окуу программалары жана пландары ж.б. менен макулдаштыруу);

– окуу-тарбиялык процессте заманбап билим берүү технологияларын: маалыматтык, рефлексивдик, контексттик окутуу жана башка ой жүгүртүү ишмердигин активдештирүүгө багытталган технологияларды колдонуу, сабактарды өтүү үчүн мультимедиялык программалардын спектрин кеңейтүү;

– биргелешкен натыйжалуу ишмердикти уюштуруу, окуу жана педагогикалык ишмердикти оңдоодогу гуманизм жана мээрим мамилеси.

Калыптандыруучу экспериментибизде төмөнкүдөй маселелерди чечтик:

– эксперименттин иштелип чыккан программасына ылайык окуу, методикалык, илимий-изилдөө жана тарбиялык иштердин мазмунуна, студенттер менен жекече иш алып баруунун системасына зарыл болгон өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү;

– практикага окуу-тарбиялык процесстин, заманбап оюн-зооктук билим берүүчү технологиялардын блоктук-модулдук уюштурулушун жайылтуу боюнча иш чаралардын комплексин пландаштыруу жана ишке ашыруу;

– эксперименталдык тайпадагы айрым студенттерди жекече план менен окутууну ишке ашыруу менен байланышкан уюштуруу маселелерин чечүү;

– студенттердин өз алдынча таанып билүү ишмердигин, алардын кесиптик өзүн өзү өнүктүрүүсүн активдештирүү үчүн зарыл болгон педагогикалык, уюштуруучу шарттарды түзүү;

– ЖОЖдун бүтүрүүчүлөрүн педагогикалык коштолуусу боюнча иштерди, алардын турмушта өзүн ийгиликтүү таба билүүсү, карьералык өсүүсүнүн ийгиликтүүлүгү тууралуу маалыматты чогултуу жана иликтөө

иштерин уюштуруу.

– чыгармачыл идеяларды, сунуштарды, октуучулардын иштеп чыгууларын, эксперименталдык иштин жүрүшүн жана кезектеги натыйжаларын, конструктивдүү жана кызыктуу талкууга алууну уюштуруу, студенттердин билим сапатын жаңы технологияларды колдонуу аркылуу педагогикалык камсыздоодо кемчиликтерди жоюу боюнча чараларды иштеп чыгуу;

– жогорку кесиптик билим алууда студенттердин жекече пландарын ишке ашырууда психологиялык-педагогикалык жардам көрсөтүү.

Калыптандыруучу эксперименттин эффективдүүлүгүн жогорулатуу үчүн негизги басым студенттердин жеке-инсандык, жекече таанып-билүү кызыкчылыктарын жана жөндөмдүүлүктөрүн эске алуучу багыттарга бурулду:

– студенттердин жогорку кесиптик билим алуусу үчүн оптималдуу темптерди жана траекторияларды тандоосуна жана жеке-кесиптик өсүүсүнө шарттарды түзүүгө мүмкүнчүлүк берүү жана негизги билим берүүчү программалардын вариативдик мазмунун иштеп чыгуу;

– студенттердин теориялык жана практикалык билимдерин интеграциялоого негизделген сабактын жүрүшүндө өнүктүрүүчү чөйрөлөрдү түзүү максаттуу багыттагы иштерди жүргүзүү, жаңы билимдерди иштеп чыгуу, системдүү, инновациялык ой жүгүртүүнү калыптандыруу жана студенттин өзүн-өзү өнүктүрүүсүнө жана чыгармачылыгын, руханий потенциалын өнүктүрүүсүнө өбөлгө түзүү;

– окууда жана окуудан тышкаркы ишмердигинде болочок кесипке өз алдынча ээ болуу боюнча ички активдүүлүгүн күчөтүү максатында студенттердин таанып- билүү чөйрөсүндө өзүн өзү өнүктүрүү жана оңдоо, изилдөө, иликтөө, калыптандыруу, өнүктүрүү үзгүлтүксүз жана бүтүн процесси катары, өз алдынча таанып билүү ишмердигинин үзгүлтүксүз педагогикалык коштолуусунун эффективдүүлүгүн камсыздоо;

– окуу, методикалык иштердин мазмунун, формаларын, усулдарын жана каражаттарын динамикалуу жумшак иштеп чыгууну жана ишке ашырууну,

студенттердин билиминин тийиштүү сапатын камсыздоочу эффективдүү педагогикалык ишмердиктин жекече стилин иштеп чыгуу, өнүктүрүү боюнча окутуучулардын жеке аракеттерин шыктандырууну жана активдештирүүнү караштырган профессордук-окутуучу курамдын кесиптик-педагогикалык чеберчилигин өнүктүрүү.

Калыптандыруучу эксперименттин жүрүшүндө эксперименталдык иш ЖОЖдо билим сапатын жогорулатуу системасын оперативдүү түзүмдүк-функционалдык, окуу-методикалык башкарууну талап кылды:

- ЖОЖдо билим сапатын жогорулатуу процессинин концептуалдык жоболорун тактоо;

- студенттерди окутуу жана тарбиялоо процессинин натыйжалуулугун камсыздоочу психологиялык-педагогикалык шарттарды негиздөө;

- заманбап ЖОЖдук тажрыйбаны жана студенттердин суроо-талаптарын изилдөөнүн негизинде окуу-тарбиялык процесстин мазмунун оптималдаштыруу;

- окуу пландарын жана негизги билим берүү программаларын өнүктүрүү;

- сабактарды комплекстүү окуу-методикалык камсыздоо боюнча сунуштарды долбоорлоо жана эксперименталдык текшерүү;

- окуу сабактарынын жүрүшүндө өнүктүрүүчү чөйрөнү түзүүгө мүмкүндүк берүүчү инновациялык билим берүү технологияларын жана заманбап дидактикалык каражаттарды жайылтуу;

- педагогикалык процесстин сапатын жана эффективдүүлүгүн жогорулатуу боюнча окуу-методикалык материалдарды жана илимий-практикалык сунуштарды иштеп чыгуу;

- ар кайсы ЖОЖдун студенттерин окутуу жана тарбиялоонун алдыңкы тажрыйбаларын иликтөө жана жалпылаштыруу;

- аны окуу процессинде колдонуу боюнча көрсөтмөлөрдү жана сунуштарды даярдоо.

Билим сапатын жогорулатуунун конкреттүү алгылыктуу тажрыйбасын аныктоо үчүн документтерди талдоо, студенттердин, окутуучулар курамынын, эксперименталдык материалдардын, эксперименталдык иштин учурдагы жана акыркы жыйынтыктарын талдоо ыкмасы колдонулган. Бардыгы болуп 32ден ашуун документ иликтөөгө алынды, алар: мамлекеттик билим берүү стандарттары, окуу пландар, жана адистерди даярдоочу негизги билим берүү прораммалары

Маалыматтарды иликтөө ЖОЖдун, студенттерин, бүтүрүүчүлөрүн сурамжылоо төмөнкүлөрдү камтыды: жекече жана топтук аңгемелешүүлөр, интервью алуу жана анкета жүргүзүү (жазуу түрүндөгү сурамжылоо).

Атайын сурамжылоо боюнча окутуучулар менен жүргүзүлгөн жекече аңгемелешүүнүн жүрүшүндө ЖОЖдо билим жана тарбия берүүнүн сапатын окуу-методикалык камсыздоо мазмунун, формасын, каражаттарын субъективдүү баалоосу, ошондой эле сабактарды өтүүдө заманбап эффективдүү усулдарды жайылтуудагы кыйынчылыктар аныкталды, студенттердин билим сапатынын айрым көрсөткүчтөрү такталды. Аңгемелешүү жүргүзгөндө, субъективдүү ой жүгүртүүлөрүн баалоонун негизинде изилдөөнүн актуалдуу маселелери боюнча жалпы баалоочу пикирлер пайда болду. Студенттердин заманбап мууну прагматикалык, реалдуу жана практикага багытталган, ошол эле учурда алар “түбөлүк баалуулуктарга” жат эмес: үй-бүлө, ден-соолук, достор. Жаңы муун жөнүндөгү салттуу талкууда университеттин профессорлору азыркы студенттик топ таптакыр жоголгон муун эмес экенин моюнга алышат. Бирок, студенттердин басымдуу бөлүгү мурунку муунга караганда өзгөчөлүгү асман менен жердей, жакшы адептин жоктугу, интеллектуалдык кайдыгерлик, цинизм, өзүн-өзү жогорку баалоо, салттуу баалуулуктарга ишенбөөчүлүк, өзүн-өзү сүйүү, намыс сезими, ошондой эле текебердик, бой көтөрүүчүлүк.

ЖОЖдун бүтүрүүчүлөрү менен аңгемелешүүдө кесипке кирүүгө өбөлгө түзүүчү же тескерисинче, ага тоскоолдук жаратуучу жеке жана социалдык тутумдук бөлүктөрү аныкталды, ЖОЖдун практикасында адистерди даярдоо,

анын артыкчылыктары жана кемчиликтери тууралуу калыптанып калган пикирлер изилдөөгө алынды, кесиптик ишмердиктин алгачкы айларында бүтүрүүчүлөр бет келген кыйынчылыктар жана алардын себептери иликтөөгө алынды, бүтүрүүчүлөрдөн ЖОЖдо билим алып жаткан мезгилде тийиштүү көңүл бурулбагандыгына байланыштуу өздөштүрө албай кошумча көзкарандысыз окутууну талап кылгандыгы белгиленди.

Студенттер менен жүргүзүлгөн жекече аңгемелешүүдө окутуунун жана тарбия берүүнүн кабылданган чараларынын эффективдүүлүгү, алардын бул кесипти тандап алуу себептери, болочокто өзүн кесипкөй катары көрүүсү, кесиптик чеберчиликтин жогорку деңгээлине жетүү үчүн өз мүмкүнчүлүктөрү такталды, өз алдынча иштөөнүн зарылдыгын жана конкреттүү мазмунун түшүнүү, ишке ашырылуучу эксперименталдык ишке болгон мамилесин билдирүүсү такталды. Алдын ала даярдалган суроолордун негизинде жүргүзүлгөн интервью маалында жогорку окуу жайлар шартында жеке-кесиптик өнүгүү жана аны оптималдаштыруу маселелери боюнча эксперименттин катышуучуларынын пикирлери такталды жана изилденди.

Студенттерге анкета жүргүзүүдө алардын алып жаткан билимдеринин сапатына канааттануусунун деңгээлин, тандап алган кесиптик жолунун туура экендигине ишенгендигин, өзүнүн билим деңгээлин жогорулатууда өз алдынча кошумча катышууга даярдыгын аныктоо үчүн анкета алынды.

Анкетада ар түрдүү маселелер боюнча пикирлердин ар түрдүү спектрин аныктоого мүмкүндүк берүүчү ачык дагы, жабык дагы суроолор коюлду. ЖОЖдо билим берүүнүн сапатын жогорулатуунун эффективдүүлүгүн аныктоочу тигил же бул факторлордун субъективдүү маанилери 4 баллдык шкала менен бааланды. Сурамжылоонун жүрүшүндө алынган маалыматтар башка усулдардын маалыматтары менен салыштырылып иликтөөгө алынды.

Эксперименталдык иштин жүрүшүн көзөмөлгө алуу окутуу курстарынын жыйынтыгы боюнча изденүүчүнүн кесиптик ишмердиги процессинде ишке ашырылды. Эксперименталдык-изилдөө иштеринин натыйжаларын иштеп чыгуунун жүрүшүндө ЖОЖдо билим берүүнүн сапатын педагогикалык

камсыздоонун эффективдүүлүгүн жогорулатуунун негизги багыттарынын мааниси такталды. Ар тараптуу изилдөө методологиясын колдонуу эксперименталдык жумуштун катышуучуларынан оозеки маалыматтарды гана эмес, башка изилдөө методдору менен да тастыктоого мүмкүндүк берди.

Акыркы этапта алынган маалыматтар эксперименталдык иштин анализденип, жалпылаштырылып жана системалаштырылды. Жогорку окуу жайларында билим сапатын жогорулатууда жаңы технологияларды колдонууну педагогикалык жактан камсыз кылуу боюнча эксперименталдык иштердин жыйынтыгын талдоодо, ЖОЖдо билим берүүнүн сапатын педагогикалык камсыздоо системасынын эффективдүүлүгүн жана динамикасын анализдөөдө ата мекендик жана чет элдик тажрыйбалар, билим берүүнүн сапатынын көйгөйлөрү боюнча ар кандай адистер тарабынан аткарылган окшош педагогикалык, социологиялык, маркетингдик изилдөөлөрдүн натыйжалары эске алынды. Алардын басымдуу көпчүлүгүндө билим берүүдө кызмат көрсөтүүлөрдүн же продукциялардын сапатын камсыздоо системасынын белгилүү этаптары, жаратуу циклдери, иштешинин жана өнүгүшүнүн мамилелери, усулдары баса белгиленет.

Калыптандыруучу эксперименттин жүрүшүндө эксперименталдык иш ЖОЖдо билим берүү сапатын педагогикалык камсыздоо системасын оперативдүү түзүлүштүк-функционалдык, окуу-методикалык башкарууну талап кылды:

– ЖОЖдо билим берүү процессин педагогикалык камсыздоонун концептуалдык жоболорун тактоо;

– окутуу процессинин жана студенттерди тарбиялоонун эффективдүүлүгүн камсыздоочу психологиялык-педагогикалык шарттардын негизделиши;

– заманбап ЖОЖдук практиканы жана студенттердин билим берүүдөгү суроо-талаптарын изилдөөгө негизделген окуу-тарбиялык процесстин мазмунун оптималдаштыруу;

– окуу пландарын жана негизги билим берүү программаларын өнүктүрүү;

– сабактарды, окуу-методикалык комплекстүү камсыздоо боюнча сунуштарды долбоорлоо жана эксперименталдык текшерүү;

– инновациялык билим берүү технологияларын жана окуу сабактарында өнүктүрүүчү чөйрөнү түзүүгө мүмкүндүк берүүчү заманбап дидактикалык каражаттарды жайылтуу;

– педагогикалык процесстин сапатын жана эффективдүүлүгүн жогорулатуу боюнча окуу-методикалык материалдарды жана илимий-практикалык сунуштарды иштеп чыгуу;

– ар түрдүү ЖОЖдордогу студенттерди окутуу жана тарбиялоонун алдыңкы тажрыйбаларын анализдөө жана жалпылаштыруу;

– аны окуу процессинде пайдалануу боюнча сунуштарды жана көрсөтмөлөрдү даярдоо.

Жогорку окуу жайлар шартында жеке-кесиптик өнүгүү жана аны оптималдаштыруу маселелери боюнча даярдалган суроолордун негизинде жүргүзүлгөн интервьюда эксперименттин бардык катышуучуларынын ойлору жана баалары такталды жана изилденди.

Алып жаткан билимдеринин сапатына канааттануу деңгээлин жана тандап алган кесиптик жолунун туура экендигине ишенгендигин, өзүнүн билим деңгээлин жогорулатууда өз алдынча кошумча катышууга даярдыгын аныктоо максатында студенттер менен анкета жүргүзүлдү.

Бул анкетада ар түрдүү маселелер боюнча пикирлердин спектрин аныктоого мүмкүндүк берүүчү ачык жана жабык суроолор берилди. ЖОЖдо билим берүүнүн сапатын педагогикалык камсыздоонун эффективдүүлүгүн аныктоочу тигил же бул факторлордун субъективдүү маанилери төрт баллдык шкала менен бааланды. Сурамжылоонун жүрүшүндө алынган маалыматтар башка усулдардын маалыматтары менен салыштырылып иликтөөгө алынды. Изилдөөнүн келечегин аныктоо менен, аткарылган жумуштар жогорку окуу жайларынын студенттерин кесиптик даярдоонун курамдык бөлүгү катары

экономикалык билим берүүнүн натыйжалуулугун камсыз кылуу көйгөйүн иштеп чыгуунун толук бүтүндүгүн талап кылбайт деп белгилейбиз.

3.2. Эксперименталдык иштин жыйынтыгы

Бул параграфта жогорку окуу жайлардын студенттеринин билим сапатын жогорулатууда окутуунун жаңы технологияларын колдонууну натыйжасында келип чыккан жыйынтыктар берилди. Эксперименттик иш аныктоочу жана калыптандыруучу эксперименттердин болушун камсыз кылат. Аныктоочу эксперименттин максаты студенттердин өнүгүүсүнүн баштапкы деңгээлин аныктоо, алгачкы маалыматтарды алуу. Калыптандыруучу эксперимент инсандын белгилүү бир сапаттарын, активдүүлүк деңгээлин активдүү калыптандырууга же тарбиялоого, ишмердүүлүктүн эң алдыңкы формаларын издөөгө жана долбоорлоого багытталган.

Эксперименталдык изилдөө иштери үч этапта жүргүзүлдү. Ал 2016-жылдан 2021-жылга чейинки мезгилди камтып Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинде жана Кувейт Эл аралык университетинин базасында өттү.

Биринчи *аныктоочу этап* (2016-2017-жж.) ата мекендик жана чет элдик булактарды, атайын адабияттарды жана педагогикалык басылмаларды изилдөөгө жана талдоого алынды.

Негизги изилдөө методдору: жалпы илимий теориялык методдор; байкоо; сүйлөшүүлөр; суроо берүү; кесиптик билим берүүнүн мазмунун чагылдырган ченемдик документтерди изилдөө; изилдөө проблемасы боюнча инновациялык тажрыйбаны изилдөө.

Бул этапта биз көйгөйлөрдү аныктадык, гипотезаны түздүк, изилдөөнүн максаттары жана милдеттери аныкталды. Анын жүрүшүндө, ар бир окуу тобунун академиялык жетишкендиктеринин деңгээлин аныктоодо, контролдук топторунда педагогикалык процессте олуттуу өзгөрүүлөр болбогондугуна карабастан, эксперименталдык топторго биз сунуш кылган методдордун таасири тийди. Экономикалык билимдерди калыптандыруу боюнча

пландаштырылган бардык иш-чараларды аяктагандан кийин (башкача айтканда, калыптандыруучу эксперименттен кийин) биз контролдук жана эксперименталдык топтордо калыптануунун деңгээлинин жогорулашын аныктадык. Алынган натыйжаларды талдоо жана салыштыруу изилдөөнүн негизин түзгөн гипотезанын ишенимдүүлүгү, сунушталган методологияны колдонуунун максатка ылайыктуулугу жөнүндө тыянак чыгарууга мүмкүндүк берди. Эксперимент башталганга чейин анын планын иштеп чыгуу максатка ылайыктуу. Экспериментти пландаштыруу эксперименттин жалпы логикасына тиешелүү.

Максаттуу педагогикалык аракеттерге чейин изилденген маселенин абалы жөнүндө түшүнүк алуу үчүн эксперименттин жүрүшүндө, ЖОЖдо студенттердин билим сапатын жогорулатууда, окутуунун жаңы технологияларын колдонуунун иштелип чыккан концепциясын, билимдин жана көндүмдөрдүн кесилиши же студенттердин жеке сапаттарынын болушун жүзөгө ашыруунун негизинде;

– жаңы технологияларды колдонуунун өзгөчөлүктөрү, критерийлери жана көрсөткүчтөрү аныкталды жана такталды;

– эксперименталдык жана текшерүүчү тайпалардын курамын тандоо жана изилдөө боюнча уюштуруучу иш чаралар ишке ашырылды;

– эксперименталдык ишке катышкан студенттерге инструктаж берилди;

– эксперименталдык иштердин инструментарийи түзүлүп, пилотаждык изилдөөнүн жүрүшүндө аны текшерүү жүргүзүлдү.

Экинчи калыптандыруучу этапта (2017-2019) ЖОЖдо окутуунун жаңы технологияларын колдонуунун негизинде экономикалык адистиктеги студенттердин билим сапатын жогорулашынын теориялык модели иштелип чыкты. Болочок экономисттин кесиптик компетенттүүлүгүн калыптандыруунун теориялык жоболору текшерилди, педагогикалык шарттар иштелип чыкты, эмпирикалык материалдар калыптандыруучу эксперименттин жүрүшүндө топтолгон. Жогорку окуу жайларынын студенттерине сабак берип, табигый шарттарда эксперименталдык иштер жүргүзүлдү. Бул этапта колдонулган

изилдөө ыкмалары: педагогикалык эксперимент; изилдөө ыкмасы; байкоо жүргүзүү; баарлашуу; тестирилөө; алынган маалыматтарды иштеп чыгуу.

Эксперименттин максаты – кесиптик билим берүү процессинде студенттерге экономикалык билим берүүнүн натыйжалуулугу үчүн педагогикалык шарттардын комплексин эксперименталдык жол менен текшерүү, максаттуу педагогикалык аракеттер практикалык иштин жүрүшүндө жаңы тарбиялык жана инсандык сапаттарды тарбиялоого багытталган. Аталган калыптандыруучу этаптын эксперименттик жүрүшүндө төмөнкүлөр ишке ашырылды:

– студенттердин билим сапатын жаңы технологияларды колдонуу аркылуу педагогикалык камсыздоонун иштелип чыккан модели, комплекстүү максаттуу программасы апробацияланды;

– окуу-тарбиялык процеске, студенттердин ишмердигине зарыл болгон кошумчалар жана өзгөрүүлөр киргизилди;

– иштелип чыккан көрсөткүчтөрдүн жардамы менен алынган натыйжалар анализделип, жалпыланды жана салыштырылды;

– ЖОЖдун шартында билим берүүнүн сапатын педагогикалык камсыздоо системасын өнүктүрүүнүн мыйзам-ченемдүүлүктөрү жана динамикасы аныкталды.

Үчүнчү *текшерүүчү этап* (2020-2021-жж.) эксперименттин жүрүшүндө алынган маалыматтарды талдоо, илимий-теориялык жалпылоо жана интерпретациялоо жүргүзүлдү. Бул этапта төмөнкүдөй изилдөө ыкмалары колдонулган: теориялык жоболордун негиздүүлүгүн талдоо жана аларды оңдоо; фактылык материалдардын рейтинги; окуучулардын өнүгүү маалыматтарын талдоо; акыркы жана баштапкы маалыматтарды салыштыруу; натыйжаларды сандык жана сапаттык жактан иштеп чыгуу. Максаттуу практикалык иштин эффективдүүлүгү жөнүндө түшүнүк берүү менен практикалык иш учурунда студенттер алган билимдердин, көндүмдөрдүн же жеке сапаттарынын кесилиши жүргүзүлдү.

Текшерүүчү этаптын ролун өзгөчө белгилей кетүү керек. Экономикалык билимдердин минималдуу резервдери бар студенттердин агымы. Бул баарынан мурда контролдоо сыяктуу процесске жетиштүү маани бербегендиктен.

Текшерүүчү этап катары төмөнкүлөр камтылды:

– алынган маалыматтарды ар тараптуу текшерүү, системалаштыруу жана жалпылаштыруу;

– корутундуларды жана сунуштарды түзүү;

– ЖОЖдо билим сапатын жогорулатууда жаңы технологияны колдонуунун эффективдүү багыттарын аныктоо;

– жасаган иштин жүрүшүн, алынган натыйжаларды илимий докладдар, конференциялар, жыйындар, эксперименттин катышуучулары менен жекече иштер формасында иликтөө жана талкууга алуу.

Эксперименталдык изилдөө экономикалык адистиктер боюнча студенттерге билим берүү программасынын алкагында өткөрүлдү. Экономикалык адистиктердин студенттерин окутуунун методдорун жана технологияларын иштеп чыгууда окуу процессинде студент өздөштүрүүгө тийиш болгон максаттарга, окулуучу дисциплиналардын мазмунуна жана иш-аракеттердин түрлөрүнө таянуу керек. Жогорку кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандарты белгилүү бир чөйрөдөгү адистин ишинин түрлөрүн аныктоочу ченемдик укуктук документ болуп саналат. «Билим берүү стандарттары бирдиктүү билим берүү мейкиндигин сактоого, академиялык мобилдүүлүктү колдоого, Кыргыз Республикасынын ар кандай ЖОЖдорунун дипломдорунун салыштыруу маселесин чечүүгө мүмкүндүк берүүчү жогорку билим берүүнү өнүктүрүүнүн турукташтыруучу элементтери болуп саналат».

Экономикалык адистиктер боюнча мамлекеттик билим берүү стандарттары бүтүрүүчүгө карата негизги ченемдик талаптарды аныктайт.

Эксперименттин жүрүшүндө биз, билим сапатын жогорулатуу процессинде жана тандалган педагогикалык шарттар комплексинин негизинде, экономикалык адистиктеги студенттерге окутуунун жаңы технологияларын колдонуунун методикалык аспектилерин текшердик.

Контролдоо тобунда салттуу билим берүүнүн алкагында студенттерге экономикалык билим берүүнүн натыйжалуулугу текшерилди.

Биринчи эксперименталдык тайпада (М-1) келечектеги экономисттин теориялык даярдыгынын мазмуну ой жүгүртүү жөндөмүнөн көрүнгөн билим деңгээли текшерилди.

Экинчи эксперименталдык тайпада (Э-1) экономикалык кубулуштарды талдай билүүчү аналитикалык жөндөмү текшерилди. Аналитикалык жөндөмдүн мүнөзү - рентабелдүүлүк, оптималдаштыруу, каталарды жоюу жана уюмдардын өнүгүүсүн болжолдоо.

Үчүнчү эксперименталдык тайпада (Э-2) так идеянын максатын болжолдогон прогностикалык багыттоосу текшерилди.

Төртүнчү эксперименталдык тайпада (Э-3) сырттан байкоочу позициясын ээлөөчү рефлексивдик жөндөмү текшерилди. Экономикалык изилдөө рефлексив бул экономикалык билим берүү контекстинде экономика маселелери боюнча жаңы түшүнүк жана түшүнүк алууга мүмкүндүк берген ар кандай процесс.

Жетишилген деңгээлдерди салыштыруу эксперименталдык жана контролдук тайпалардын ортосунда жүргүзүлдү.

Профессионалдык даярдоо процессинде студенттердин экономикалык билим деңгээлинин сапаттык өсүшүн баалоо χ^2 (хи-квадрат) критерийинин жардамы менен ишке ашырылды. Текшерилген гипотезанын конкреттүү формулировкасы ар кандай болот. Бардык статистикалык инструменттер сыяктуу эле, Пирсондун χ^2 хи-квадратынын өзүнүн эрежелери, артыкчылыктары жана колдонуунун чектөөлөрү бар. Бул критерийди тандоо натыйжаларды баалоонун ыкмасы талданган статистикалык бөлүштүрүүнү функция катары кароого жол бербөө жана бөлүштүрүүнүн параметрлерин алдын ала эсептөөнү билдирбей тургандыгы менен түшүндүрүлөт. Демек, окуу процессинде студенттердин экономикалык билимди өздөштүрүү деңгээли болгон ирээттик критерийлерге карата колдонулушу эксперименталдык изилдөөлөрдүн натыйжаларын «ишенимдүү деңгээли» менен баалоого мүмкүндүк берет. Эксперименталдык жана контролдук топторду жыйынтыктоо

боюнча χ^2 тын эмпирикалык маанисин эсептейбиз

χ^2 Хи-квадрат критерийи формула (2) боюнча эсептелген.

$$\chi^2 = \frac{1}{N_1 N_2} \sum_{i=1}^0 \frac{(N_1 O_{2i} - N_2 O_{1i})^2}{O_{1i} + O_{2i}}$$

Мында, N_1 – эксперименталдык тайпадагы студенттердин саны; N_2 – контролдоо тобундагы студенттердин саны; O_{1i} – эксперименталдык тайпадагы педагогикалык билим берүүнүн мазмунун өздөштүрүүнүн i -том деңгээлинде турган студенттердин саны; O_{2i} – педагогикалык билим берүүнүн мазмунун өздөштүрүүнүн i -том деңгээлинде турган контролдук тайпанын студенттерин саны; C - деңгээлдердин саны (« i »).

Бул формуланы ар бир деңгээлде бештен кем эмес студент болгондо гана колдондук. Болбосо, биз деңгээлдерди бириктирип, χ^2 (хи-квадрат) критерийи менен эсептелген формулага (3) таяндык.

$$\chi^2 = \frac{N(O_{11}O_{22} - O_{12}O_{21})^2}{N_1 N_2 (O_{11} + O_{21})(O_{12} + O_{22})}$$

Мында, N_1 – студенттердин жалпы саны; N_2 – эксперименталдык тайпадагы студенттердин саны; N_2 – контролдоо тобундагы студенттердин саны; O_{11} O_{21} - эксперименталдык жана контролдук студенттердин саны тайпалар, тиешелүүлүгүнө жараша, төмөнкү деңгээлде; O_{12} O_{22} – эксперименталдык жана контролдук тайпалардагы студенттердин саны тиешелүүлүгүнө жараша жогорку деңгээлде. Эксперименталдык жана контролдук топтордун жыйынтыктоо боюнча χ^2 тын эмпирикалык маанисин эсептейбиз.

Педагогикалык эксперименттерде кабыл алынган маанилүүлүк $\alpha=0,05$ деңгээлинде $V=c-1=4-1=3$ эркиндик даражасында χ^2 критикалык мааниси $\chi^2_{крит} = 7.12$

$$\chi^2_{эм} = \frac{1}{60 \cdot 61 \cdot 58 \cdot 59} \left[\frac{(60 \cdot 9 - 61 \cdot 7 - 58 \cdot 9 - 59 \cdot 5)^2}{9 + 7 + 9 + 5} + \frac{(60 \cdot 20 - 61 \cdot 21 - 58 \cdot 18 - 59 \cdot 21)^2}{20 + 21 + 18 + 21} + \frac{(60 \cdot 31 - 61 \cdot 33 - 58 \cdot 31 - 59 \cdot 36)^2}{31 + 33 + 31 + 36} \right] = 1.32. \text{ Тайпалардын экспериментке чейинки}$$

студенттерге салттуу билим берүүнүн натыйжалуулугу текшерилди орточо $\chi^2_{эмт.} < \chi^2_{крит} \div (1.32 < 7.12)$ түзүлдү, ошондуктан эксперименталдык жана контролдук тайпаларда билим сапатынын, жөндөмдөрүндө, билгичтиктеринде олуттуу өзгөрүү байкалган жок.

$$\chi^2_{эмт.} = \frac{1}{62 \cdot 61 \cdot 58 \cdot 59} \left[\frac{(62 \cdot 25 - 61 \cdot 23 - 58 \cdot 24 - 59 \cdot 21)^2}{25 + 23 + 24 + 21} + \frac{(62 \cdot 24 - 61 \cdot 29 - 58 \cdot 24 - 59 \cdot 29)^2}{24 + 29 + 24 + 29} + \frac{(62 \cdot 13 - 61 \cdot 9 - 58 \cdot 10 - 59 \cdot 9)^2}{13 + 9 + 10 + 9} \right] = 9.09$$

Ал эми эксперименттен кийинки студенттерге окутуунун жаңы технологияларын колдонуунун негизинде $\chi^2_{эмт.} > \chi^2_{крит} \div (9.0 > 7.12)$ демек, эксперименталдык жана контролдук тайпалардын ортосунда олуттуу айырма болду. Педагогикалык эксперименттин жыйынтыгында, 3.2-3.4 таблицалардан жана 3.1-3.10 диаграммалардан көрүнүп тургандай, студенттердин экономикалык билимдин сапаты, прогностикалык багыттоосу, аналитикалык жөндөмү, рефлексивдик позициясы жогорулагандыгын көрсөттү.

Окутуу процессинде студенттердин келечектеги экономисттин теориялык даярдыгынын мазмуну ой жүгүртүү жөндөмүнөн көрүнгөн билим деңгээлин, аналитикалык позициясын, прогностикалык багыттоосун, рефлексивдик жөндөмүн өздөштүрүү даражасынын абалын контролдук экспериментте 3.2-таблицада, 3.1-3.4 диаграммаларда жана эксперименттин аягында 3.4-таблицада 3.5-3.8-диаграммаларда келечектеги экономисттин теориялык даярдыгынын мазмуну ой жүгүртүү жөндөмүнөн көрүнгөн билим деңгээли (М-1) эксперименталдык тайпада, аналитикалык жөндөмү (Э-1) эксперименталдык тайпада, прогностикалык багыттоосу (Э-2) эксперименталдык тайпада жана рефлексивдик жөндөмү (Э-3) эксперименталдык тайпада текшерилди:

– **студенттин ой жүгүртүү жөндөмүнөн көрүнгөн билим деңгээли**– билимдерди өздөштүрүү учурунда, көндүмдөрдүн жана акыл жөндөмдүүлүгүнүн, иш-аракеттеринин жыйындысы;

Ишенимдүү жана кесипкөй, компетенттүү маселенин абалын жана маңызын так жана түшүнүктүү чагылдырат.

– **студенттин аналитикалык жөндөмү** – бир катар конкреттүү көндүмдөрдөн турат. Экономикалык кубулуштарды талдай билүү, ар бир элементти түшүнүү, бири-бири менен байланышын, өз ара аракеттенүүсүн, экономикалык теорияда каралып жаткан кубулуштарга тиешелүү жоболорду, тыянактарды, мыйзам ченемдүүлүктөрдү табуу; үстөмдүк кылган экономикалык маселени иштеп чыгуу жана аны чечүүнүн мыкты жолдорун табуу;

– **студенттин прогностикалык багыттоосу** – экономикалык процессти башкаруу менен байланышкан жана башкаруунун предмети болгон экономисттин ой-ниетинде, анын ишинин максатын болжолдуу жыйынтык түрүндө так идеяга багыттоону болжолдойт. Экономикада прогноздоо методдору – бул ар бир конкреттүү мамлекеттин же бүтүндөй дүйнөлүк экономиканын ар кандай тармактарын андан ары өнүктүрүү үчүн оптималдуу алгоритмдерди иштеп чыгуу үчүн адистер тарабынан колдонулган илимий методдордун жыйындысы;

– **студенттин рефлексивдик жөндөмү** – бул сырттан байкоочу позициясын ээлөө, ишмердүүлүктөн алыстоо жана уюмдун кыйынчылыктарын "сырттан" талдоо, катышуучуларды түшүнүү жана баалоо, алардын ишмердүүлүгүн чыгармачылык менен жөнгө салуу жана жаңыларын моделдөө жөндөмү; кыйынчылыктардын себебин издөөгө мүмкүндүк берген көндүмдөр.

Экономист үчүн оң же терс жыйынтыктар канчалык деңгээлде анын ишинин натыйжасы экенин аныктоо өтө маанилүү (Оң жыйынтык – жөнгө салуу субсидия (*корректирующая субсидия*). Терс жыйынтык түзөтүү салыгы (*корректирующий налог*) Демек, алардын ишмердүүлүгүн талдоонун зарылдыгы келип чыгат, анын жүрүшүндө максаттарды коюунун тууралыгы, аларды конкреттүү милдеттерге айландыруу аныкталат.

Калыптандыруучу эксперименттин башталышында, эксперименталдык иштин ишенимдүү жыйынтыктарын алуу үчүн кесиптик билим берүү процессинде студенттердин экономикалык билимди өздөштүрүү деңгээлинин

баштапкы абалына кесүү жасалды. Экспериментке жалпысынан 238 студент катышты. Биздин маалыматтар 3.2-таблицада жана 3.1-3.4-диаграммаларда келтирилген.

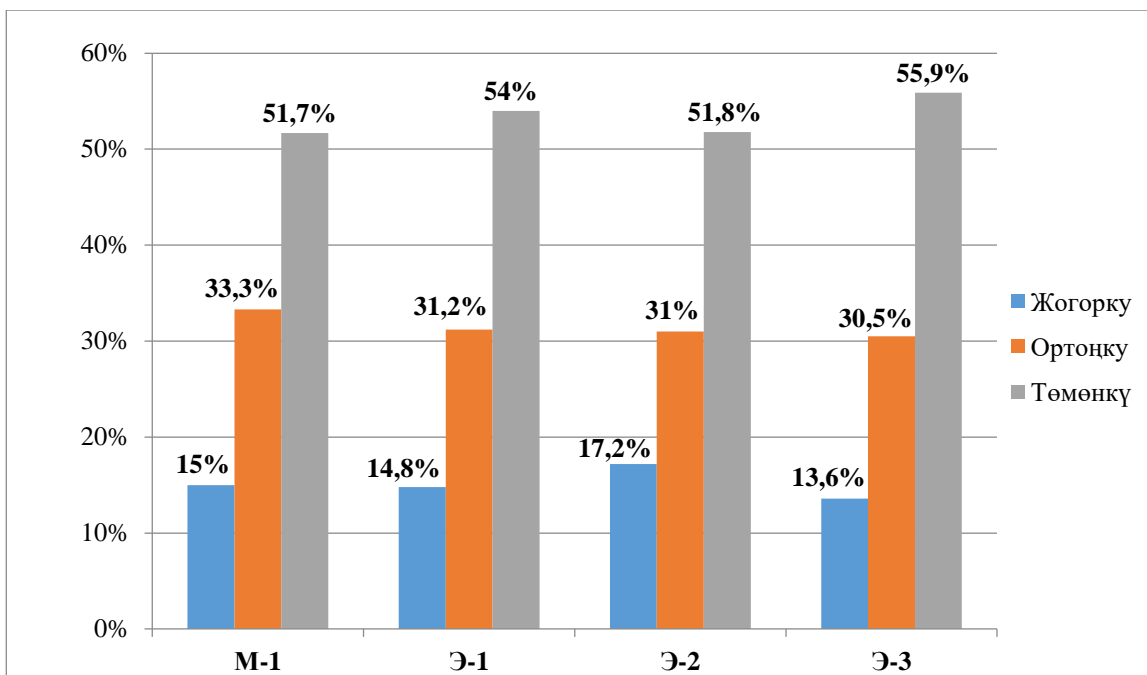
Таблица 3.2. – Окутуу процессинде студенттердин экономикалык билимди өздөштүрүүсүнүн даражасы (Эксперименттин башы)

Ой-жүгүртүү жөндөмүнөн көрүнгөн билимдин калыптануу деңгээли								
Жогорку			Ортоңку			Төмөнкү		
Тайпа	Саны	%	Тайпа	Саны	%	Тайпа	Саны	%
М-1	9	15%	М-1	20	33,3%	М-1	31	51,7%
Э-1	9	14,8%	Э-1	19	31,2%	Э-1	33	54%
Э-2	10	17,2%	Э-2	18	31%	Э-2	30	51,8%
Э-3	8	13,6%	Э-3	18	30,5%	Э-3	33	55,9%

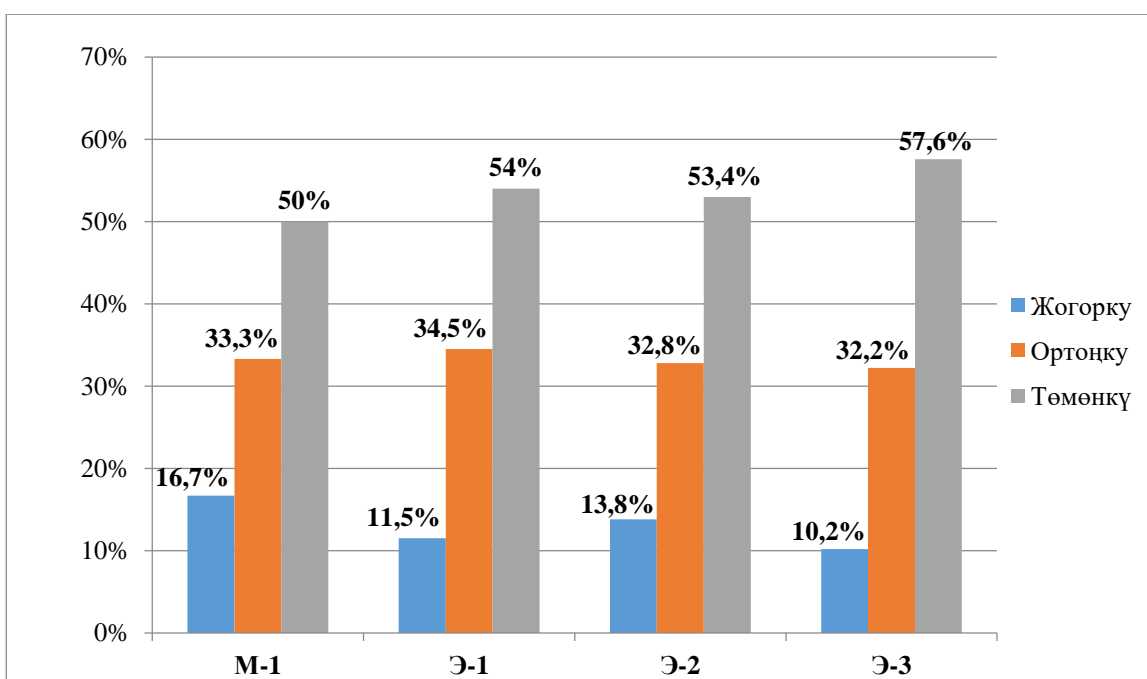
Экономикалык билимдин аналитикалык жөндөмүнүн калыптануу деңгээли								
Жогорку			Ортоңку			Төмөнкү		
Тайпа	Саны	%	Тайпа	Саны	%	Тайпа	Саны	%
М-1	10	16,7%	М-1	20	33,3%	М-1	30	50%
Э-1	7	11,5%	Э-1	21	34,5%	Э-1	33	54%
Э-2	8	13,8%	Э-2	19	32,8%	Э-2	31	53,4%
Э-3	6	10,2%	Э-3	19	32,2%	Э-3	34	57,6%

Экономикалык билимдин прогностикалык багыттоонун калыптануу деңгээли								
Жогорку			Ортоңку			Төмөнкү		
Тайпа	Саны	%	Тайпа	Саны	%	Тайпа	Саны	%
М-1	9	15%	М-1	21	35%	М-1	30	50%
Э-1	10	16,4%	Э-1	19	31,1%	Э-1	32	52,5%
Э-2	9	15,5%	Э-2	18	31%	Э-2	31	53,5%
Э-3	9	15,2%	Э-3	17	28,8%	Э-3	33	56%

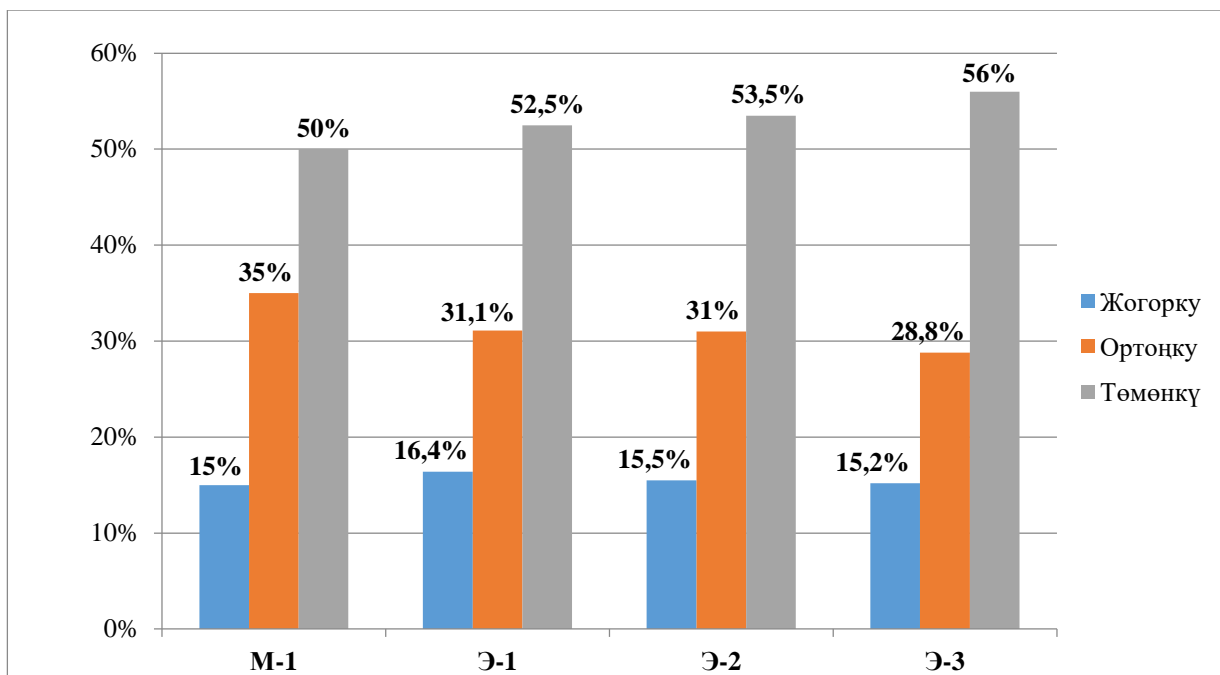
Экономикалык билимдин рефлексивдик позициясынын калыптануу деңгээли								
Жогорку			Ортоңку			Төмөнкү		
Тайпа	Саны	%	Тайпа	Саны	%	Тайпа	Саны	%
М-1	10	16,6%	М-1	19	31,7%	М-1	31	51,7%
Э-1	11	18%	Э-1	16	26,3%	Э-1	34	55,7%
Э-2	9	15,5%	Э-2	18	31%	Э-2	31	53,5%
Э-3	5	8,5%	Э-3	18	30,5%	Э-3	36	61%

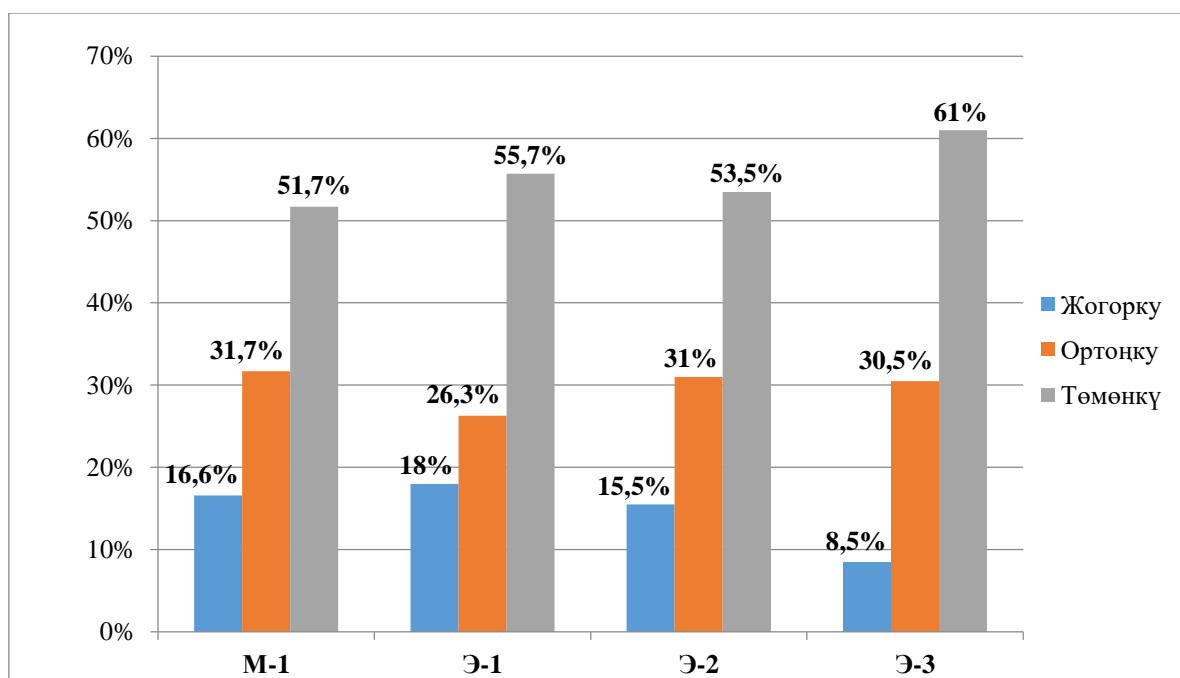
Диаграмма 3.1. Эксперименттин баштапкы этабында студенттердин экономикалык билимдин калыптануусунун абалы.

Диаграмма 3.2. Эксперименттин баштапкы этабында студенттердин аналитикалык жөндөмдөрүнүн калыптануусунун абалы.

Диаграмма 3.3. Эксперименттин баштапкы этабында студенттердин прогностикалык багыттоосунун калыптануусунун абалы.

Диаграмма 3.4. Эксперименттин баштапкы этабында студенттердин рефлексивдик жөндөмүнүн калыптануусунун абалы.

3.2-таблицадан жана 3.1-3.4-диаграммалардан көрүнүп тургандай, эксперименттин баштапкы этабында *контролдук* жана *эксперименталдык тайпалардын* студенттери кесиптик окутуу процессинде студенттер тарабынан экономикалык билимди өздөштүрүүнүн салыштырмалуу бирдей деңгээлинде

болушкан. Бул факт текшерүү үлгүсүн эксперименталдык үлгү менен бирдей деп эсептөөгө мүмкүндүк берди. Жалпысынан, тайпалар студенттердин экономикалык билимин кесиптик окутуу процессинде өздөштүрүүнүн сапатын жогорулатуу процессинин теориялык жана практикалык компоненттеринин жетишсиз калыптангандыгын белгилешти. Текшерүүчү эксперимент аяктагандан кийин, кесиптик билим берүү процессинде студенттердин экономикалык билимди өздөштүрүү деңгээлине акыркы баа берүүгө мүмкүнчүлүк берген эксперименталдык бөлүм жүргүзүлдү.

Калыптандыруучу эксперименттин аяктагандан кийин студенттердин кесиптик даярдоо процессинде экономикалык билимди өздөштүрүү даражасына акыркы баа берүүгө мүмкүндүк берүүчү контролдук кесүү жасалды. *3.3-таблица* жана *3.5-3.8-диаграммалар* биз алган натыйжаларды көрсөтөт, бул процессте студенттердин экономикалык билимди өздөштүрүү критерийлеринин калыптануу деңгээлинин байкаларлык жогорулагандыгын белгилөөгө мүмкүндүк берет. Эксперименталдык тайпаларында кесиптик билим берүү процессинде студенттердин экономикалык билимди өздөштүрүү критерийлерин калыптандыруу деңгээлин жетишээрлик жогорулагандыгы байкалат.

Таблица 3.3. – Окутуу процессинде студенттердин экономикалык билимди өздөштүрүүсүнүн даражасы (Эксперименттин аягы)

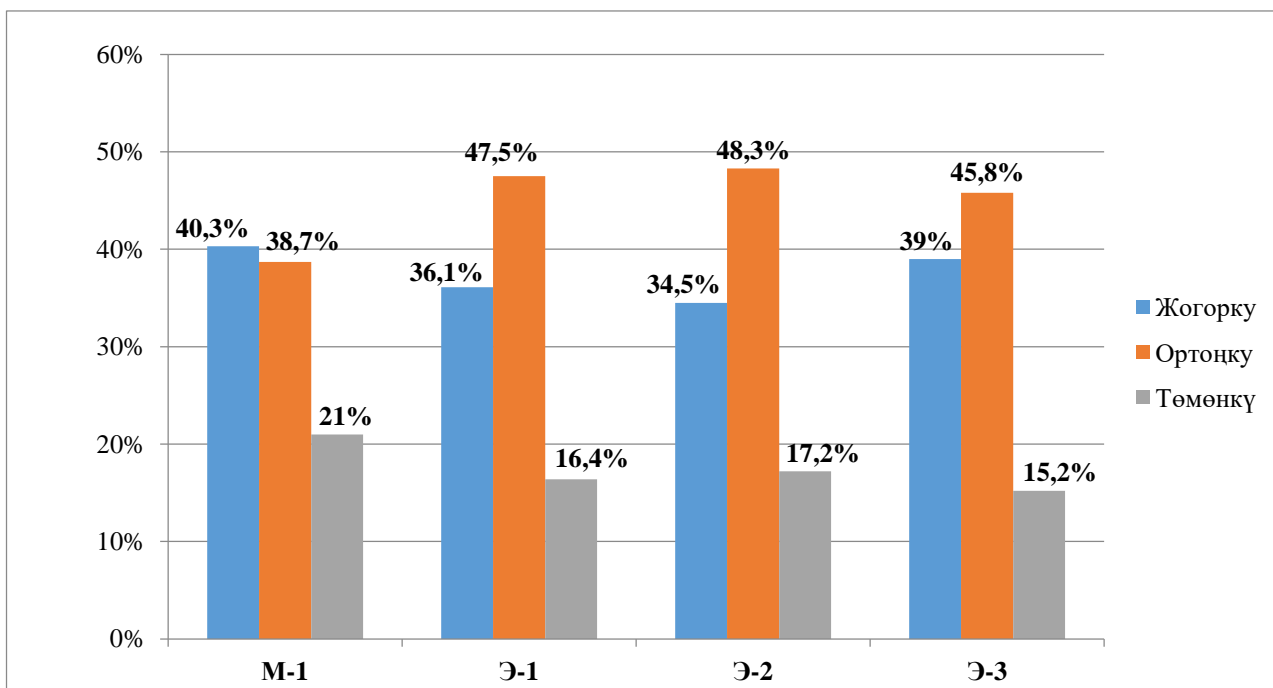
Ой-жүгүртүү жөндөмүнөн көрүнгөн билимдин калыптануу деңгээли								
Жогорку			Ортоңку			Төмөнкү		
Тайпа	Саны	%	Тайпа	Саны	%	Тайпа	Саны	%
М-1	25	40,3%	М-1	24	38,7%	М-1	13	21%
Э-1	22	36,1%	Э-1	29	47,5%	Э-1	10	16,4%
Э-2	20	34,5%	Э-2	28	48,3%	Э-2	10	17,2%
Э-3	23	39%	Э-3	27	45,8%	Э-3	9	15,2%

Экономикалык билимдин аналитикалык жөндөмдүнүн калыптануу деңгээли								
Жогорку			Ортоңку			Төмөнкү		
Тайпа	Саны	%	Тайпа	Саны	%	Тайпа	Саны	%
М-1	25	40,3%	М-1	27	43,5%	М-1	10	16,2%

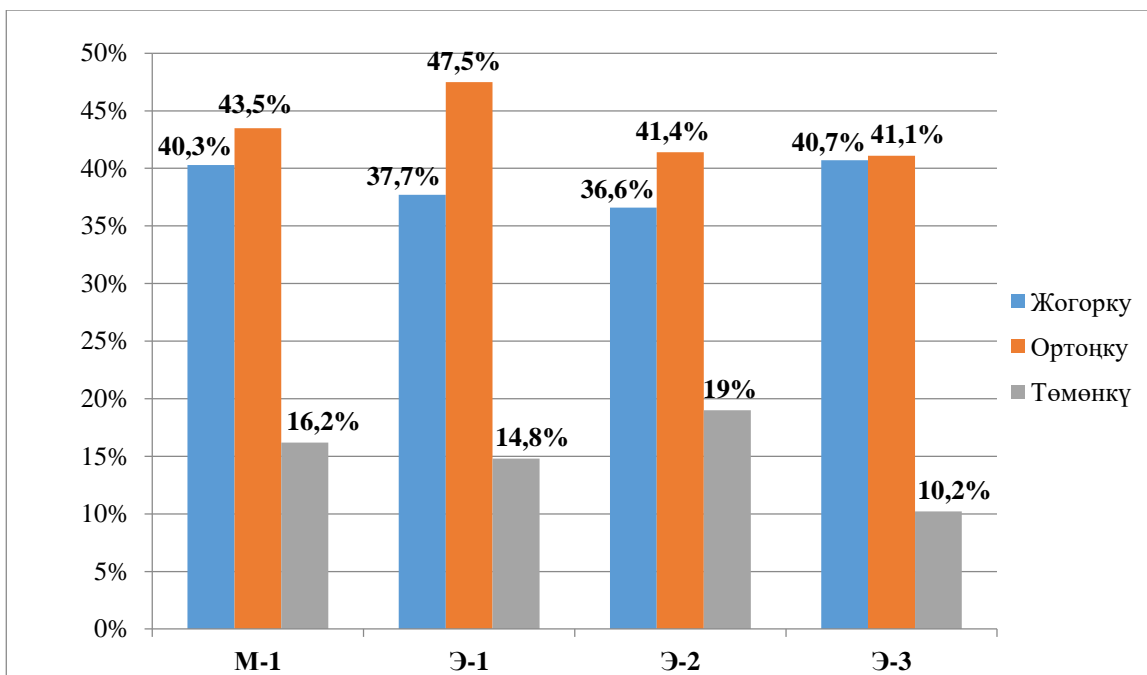
Э-1	23	37,7%	Э-1	29	47,5%	Э-1	9	14,8%
Э-2	23	36,6%	Э-2	24	41,4%	Э-2	11	19%
Э-3	24	40,7%	Э-3	29	41,1%	Э-3	6	10,2%

Экономикалык билимдин прогностикалык багыттоосунун деңгээли								
Жогорку			Ортоңку			Төмөнкү		
Тайпа	Саны	%	Тайпа	Саны	%	Тайпа	Саны	%
М-1	23	37,1%	М-1	26	41,9%	М-1	13	21%
Э-1	22	36%	Э-1	27	44,3%	Э-1	12	19,7%
Э-2	24	41,4%	Э-2	24	41,4%	Э-2	10	17,2%
Э-3	26	44%	Э-3	27	45,8%	Э-3	6	10,2%

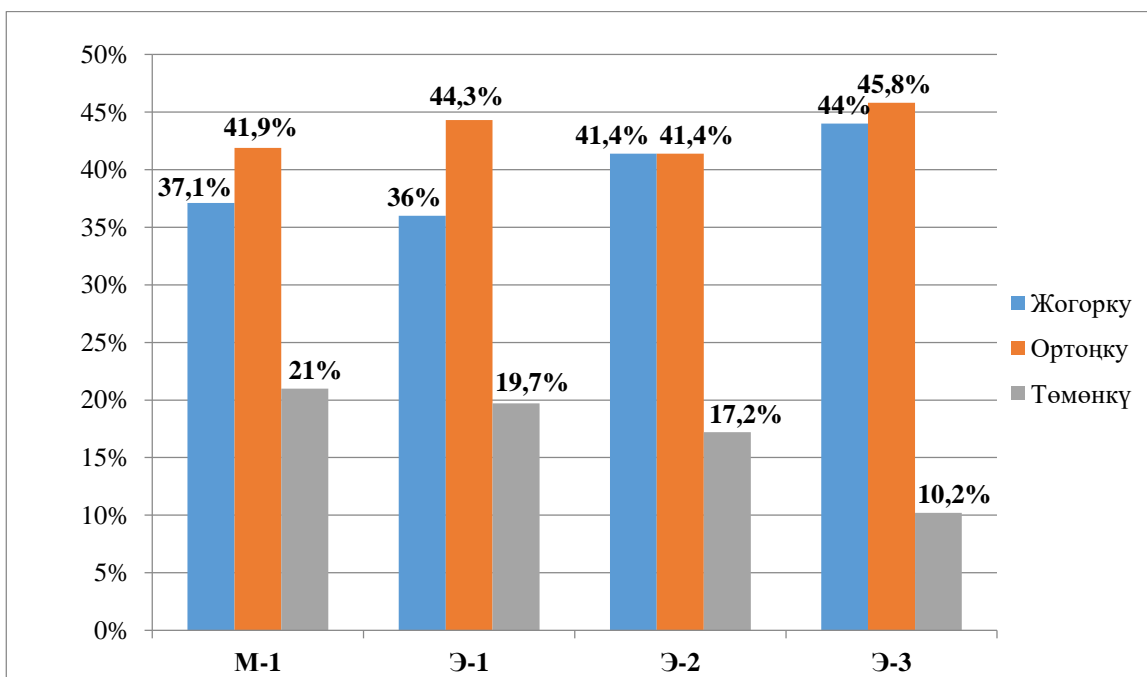
Экономикалык билимдин рефлексивдик позициясынын калыптануу деңгээли								
Жогорку			Ортоңку			Төмөнкү		
Тайпа	Саны	%	Тайпа	Саны	%	Тайпа	Саны	%
М-1	25	40,3%	М-1	28	45,2%	М-1	9	14,5%
Э-1	20	32,8%	Э-1	27	44,3%	Э-1	14	22,9%
Э-2	18	31%	Э-2	28	48,3%	Э-2	12	20,7%
Э-3	21	35,6%	Э-3	29	49,1%	Э-3	9	15,3%

Диаграмма 3.5. Калыптандыруучу экспериментте студенттердин экономикалык билимдин калыптануусунун абалы.

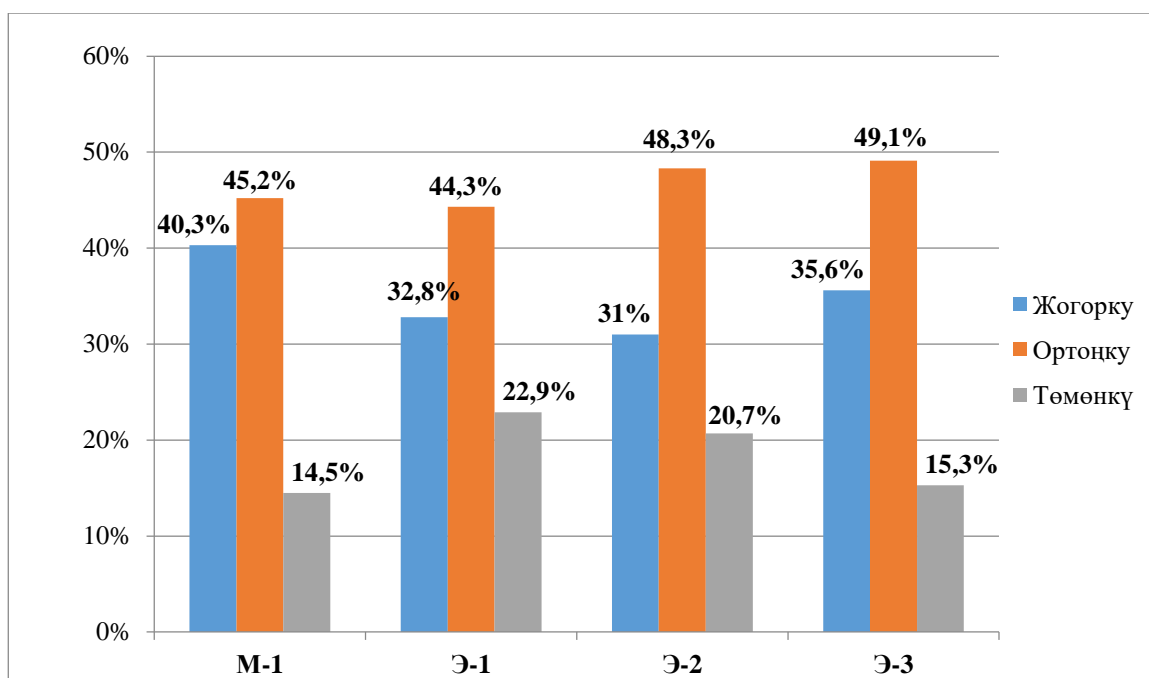

Диаграмма 3.6. Калыптандыруучу экспериментте студенттердин аналитикалык жөндөмдөрүнүн калыптануусунун абалы.

Диаграмма 3.7. Калыптандыруучу экспериментте студенттердин прогностикалык багыттоосунун калыптануусунун абалы.

Диаграмма 3.8. Калыптандыруучу экспериментте студенттердин рефлексивдик жөндөмүнүн калыптануусунун абалы.

3.3-таблицадан жана 3.5-3.8-диаграммалардан көрүнүп тургандай жогорку жана ортоңку деңгээлдердин көрсөткүчтөрү жогорулагандыгын байкоого болот.

Бирок жүргүзүлгөн талдоо көрсөткөндөй, педагогикалык процессти уюштуруу мүнөзү студенттерге экономикалык кесиптик билим берүү процессинде М-1, Э-1, Э-2, Э-3 эксперименталдык тобундагы олуттуу өздөштүрүү биз тандаган үч шартта тең талдоонун натыйжалуулугуна таасир этет. Бул тандалган шарттардын жыйындысында кесиптик билим берүү процессинде студенттерге экономикалык билим сапатын жогорулатуунун натыйжалуулугун камсыз кылуу үчүн биз иштеп чыккан методика бир топ натыйжалуу деп эсептөөгө мүмкүндүк берет.

Ошол эле учурда, биз базар мамилелеринин калыптануу шартында, стандарттардан баштап студенттин максималдуу жөндөмдүүлүгүнө ылайык даражага чейин ар кандай деңгээлдеги экономикалык (жана математикалык) билимге ээ адистерди даярдоо милдети актуалдуу болуп жаткандыгында негиз

бар эсептейбиз. Мындай квалификацияга ээ адистерди даярдоонун маанилүү методдорун колдонуу – студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруу жана контролдоо, жаңы технологияларды колдонуу, окуу планынын алкагында кошумча билим берүү программасын киргизүү. Окутуучу тарабынан уюштурулган жана көзөмөлдөгөн студенттердин өз алдынча иштерин студенттердин окуу-таанып билүү иш-аракетинин жетектөөчү формасы деп эсептейбиз.

Кесиптик жогорку окутуу процессинде студенттердин экономикалык билим берүүнүн сапатын жогорулатууга педагогикалык шарттардын таасирин текшерүүнүн жыйынтыктары 3.4-таблицада жана 3.9-3.10-диаграммаларда көрсөтүлгөн.

Таблица 3.4 – Окутуу процессинде студенттердин экономикалык билимди өздөштүрүүсүнө педагогикалык шарттардын тийгизген таасиринин жыйынтыктары

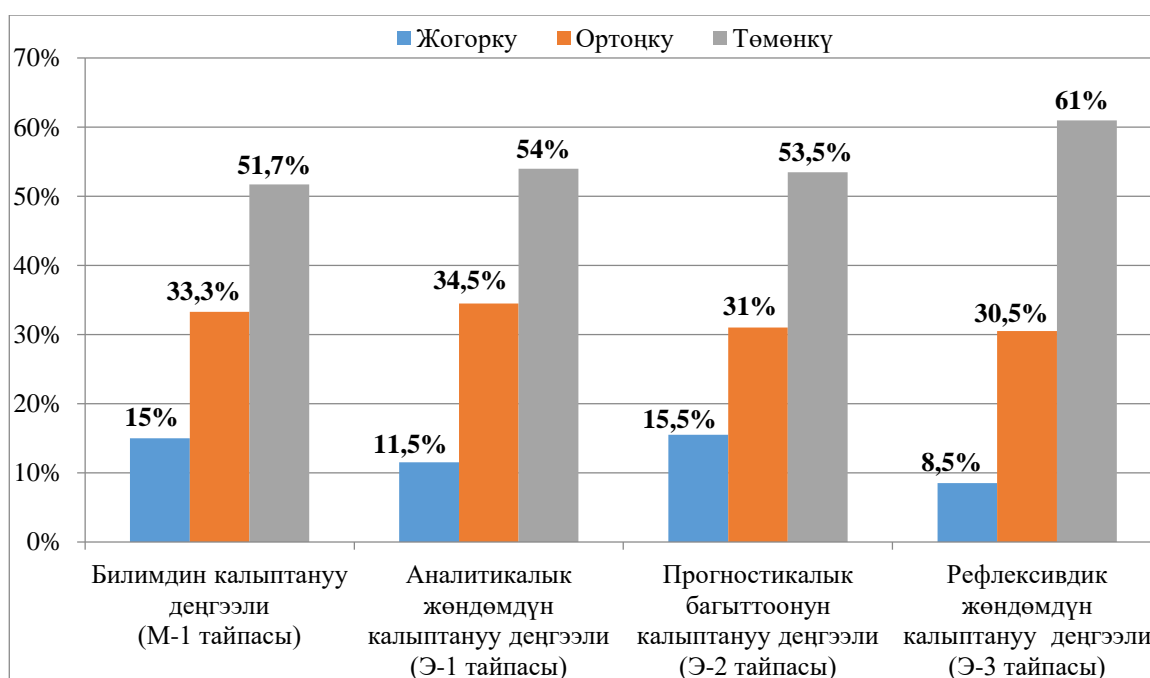
Ой-жүгүртүү жөндөмүнөн көрүнгөн билимдин калыптануу деңгээли	Эксперименттин башы (М-1 тайпасы)		Эксперименттин аягы (М-1 тайпасы)	
	Саны	%	Саны	%
Жогорку	9	15%	25	40,3%
Ортоңку	20	33,3%	24	38,7%
Төмөнкү	31	51,7%	13	21%
Жалпы:	60	100%	62	100%

Экономикалык билимдин аналитикалык жөндөмүнүн калыптануу деңгээли	Эксперименттин башы (Э-1 тайпасы)		Эксперименттин аягы (Э-1 тайпасы)	
	Саны	%	Саны	%
Жогорку	7	11,5%	23	37,7%
Ортоңку	21	34,5%	29	47,5%
Төмөнкү	33	54%	9	14,8%
Жалпы:	61	100%	61	100%

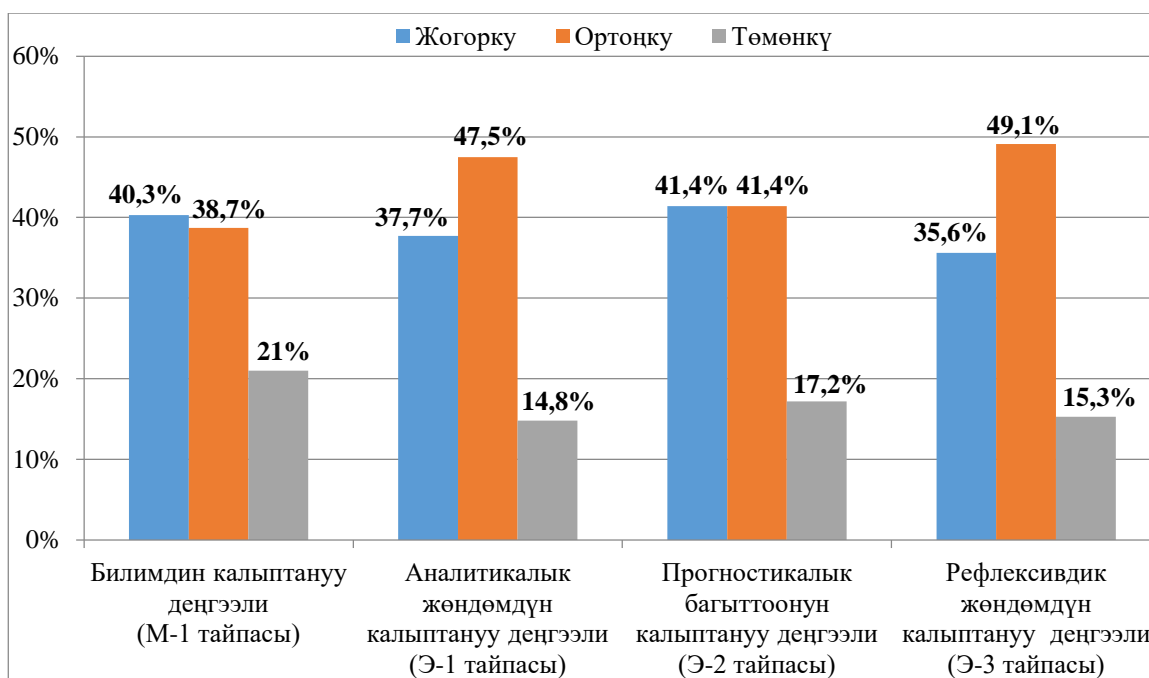
Экономикалык билимдин прогностикалык багыттоосунун калыптануу деңгээли	Эксперименттин башы (Э-2 тайпасы)		Эксперименттин аягы (Э-2 тайпасы)	
	Саны	%	Саны	%

Жогорку	9	15,5%	24	41,4
Ортоңку	18	31%	24	41,4
Төмөнкү	31	53,5%	10	17,2
Жалпы:	58	100%	58	100%

Экономикалык билимдин рефлексивдик позициясынын калыптануу деңгээли	Эксперименттин башы (Э-3 тайпасы)		Эксперименттин аягы (Э-3 тайпасы)	
	Саны	%	Саны	%
Жогорку	5	8,5%	21	35,6%
Ортоңку	18	30,5%	29	49,1%
Төмөнкү	36	61%	9	15,3%
Жалпы:	59	100%	59	100%

Диграмма 3.9. Окутуу процессинде студенттердин экономикалык билимди өздөштүрүүсүнө педагогикалык шарттардын тийгизген таасиринин жыйынтыктары (Эксперименттин башы)

Диграмма 3.10. Окутуу процессинде студенттердин экономикалык билимди өздөштүрүүсүнө педагогикалык шарттардын тийгизген таасиринин жыйынтыктары (Эксперименттин аягы)

Алынган маалыматтарды салыштырып, студенттердин кесиптик окутуу процессинде экономикалык билимди өздөштүрүү деңгээлиндеги олуттуу өзгөрүүлөр байкалганын белгилейбиз, мында биздин изилдөөдө баса белгиленген, комплекстүү түрдө үч педагогикалык шартта эффективдүүлүк текшерилген.

Ой-жүгүртүү жөндөмүнөн көрүнгөн билимдин калыптануу деңгээли текшерилген М-1 тайпасында жогорку деңгээлдин көрсөткүчү 15%дан 40,3%га жогорулады, ортоңку деңгээлдин көрсөткүчү 33,3%дан 38,7%га жогорулады, ал эми төмөнкү деңгээлдин көрсөткүчү 51,7%дан 21%га төмөндөдү.

Экономикалык билимдин аналитикалык жөндөмүнүн калыптануу деңгээли текшерилген Э-1 тайпасында жогорку деңгээлдин көрсөткүчү 11,5%дан 37,7%га жогорулады, ортоңку деңгээлдин көрсөткүчү 34,5%дан 47,5%га жогорулады, ал эми төмөнкү деңгээлдин көрсөткүчү 54%дан 14,8%га төмөндөдү.

Экономикалык билимдин прогностикалык багыттоосунун катыптануу деңгээли текшерилген Э-2 тайпасында жогорку деңгээлдин

көрсөткүчү 15,5%дан 41,4%га жогорулады, ортоңку деңгээлдин көрсөткүчү 31%дан 41,4%га жогорулады, ал эми төмөнкү деңгээлдин көрсөткүчү 53,5%дан 17,2%га төмөндөдү.

Экономикалык билимдин рефлексивдик позициясынын калыптануу деңгээли текшерилген Э-3 тайпасында жогорку деңгээлдин көрсөткүчү 8,5%дан 35,6%га жогорулады, ортоңку деңгээлдин көрсөткүчү 30,5%дан 47,1%га жогорулады, ал эми төмөнкү деңгээлдин көрсөткүчү 61%дан 15,3%га төмөндөдү.

Бул аныкталган жана теориялык жактан негизделген педагогикалык шарттардын жыйындысы туура жана жетиштүү экенин билдирип, эксперимент коюлган максаттарга жетти деген тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет.

Үчүнчү глава боюнча корутунду

Педагогикалык эксперименттин жүрүшүндө биз негизинен кесиптик жогорку билим берүү процессинде студенттерге экономикалык билим сапатын жогорулатуунун эффективдүүлүгүн камсыздоо методикасынын негизги элементтерин аныктоо жана тестирлөө милдеттерине басым жасадык. Ошол эле учурда, биз рыноктук мамилелердин калыптануу шартында ар кандай деңгээлдеги экономикалык (жана математикалык) билимге ээ болгон адистерди даярдоо милдети актуалдуу болгондугуна таяндык: стандарттардан баштап студенттин максималдуу жөндөмүнө туура келген деңгээлге чейин.

Мындай квалификацияга ээ болгон адистерди даярдоонун маанилүү методдорунун бири – студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруу жана көзөмөлдөө. Окутуучу тарабынан уюштурулган жана көзөмөлдөнгөн студенттердин өз алдынча иштерин таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн алдыңкы формасы катары карайбыз.

Эксперимент учурунда биз чечкен экинчи маанилүү маселе, кесиптик экономикалык билим берүү процессинде студенттердин экономикалык билим

сапатын жогорулатуунун эффективдүүлүгүнө педагогикалык шарттардын комплексинин таасирин аныктоо болду.

Экономикалык билим берүүнүн эффективдүүлүгүнө мониторинг жүргүзүү студенттердин кесиптик даярдыгынан алынган жыйынтыктарынын билим берүү стандарттарынын талаптарына шайкештигин аныктоого мүмкүндүк берди.

Студенттерге экономикалык билим берүүнүн эффективдүүлүгүн камсыз кылуу моделин ишке ашыруу адистин төмөнкү кесиптик жана жеке маанилүү сапаттарынын калыптанышын толук камсыз кылды: кубулуштарды көрүү жана сүрөттөө, алардын ортосундагы себептик байланыштарды түшүндүрүү, заманбап практикада алардын өнүгүү тенденцияларын белгилөө, жеке адамдын экономикалык жактан максатка ылайыктуу жүрүм-турумунун өзгөчөлүктөрүн талдоо, аналитикалык жөндөмүнүн калыптанышы, прогностикалык багыттоосу, рефлексивдик жөндөмүнүн пайда болушу.

Эксперименталдык изилдөөлөрдүн жыйынтыгы боюнча биз кесиптик билим берүү процессинде студенттерге экономикалык билим сапатын жогорулатуунун эффективдүүлүгүн педагогикалык жактан колдоо моделин ишке ашыруу боюнча көрсөтмөлөрдү иштеп чыктык.

Ишке ашырылган эксперименталдык иштен көрүнүп тургандай, ЖОЖдо билим берүүнүн сапатын педагогикалык камсыздоону жакшыртуу бир катар уюштуруучу, окуу-методикалык, кадрдык, илимий-изилдөөчүлүк жана тарбиялык чаралардын комплексин ишке ашырууну билдирет жана ал ЖОЖдун, факультеттердин, кафедралардын профессордук-окутуучу курамынын кызматкерлеринин ишмердиги менен тыгыз байланышта. Мындай ишмердик студенттерди кесипкөй тандоо жана эксперименттин башындагы экзамендерди тапшыруудан тартып алардын карьералык өсүүсүнө жана турмушта өз ордун табуусуна мониторинг жүргүзүү менен аяктайт.

КОРУТУНДУ

Изилдөө бардык милдеттерди чечүүгө жана төмөнкү жыйынтыктарды чыгарууга мүмкүндүк берип, жогорку окуу жайында, болочок экономисттердин билим сапатын жогорулатуу, билим деңгээлин, аналитикалык ой жүгүртүүсүн, прогностикалык багыттоосун, рефлексивдүү позициясынын пайда болуу деңгээлдерин калыптандыруу процесси аныкталып көйгөйлөрдү жоюууга арналган иштер изилденди. Жүргүзүлгөн изилдөө бизге төмөнкү тыянактарды чыгарууга мүмкүндүк берет:

1. ЖОЖдо студенттердин билим сапатын жогорулатууда окутуунун жаңы технологияларын колдонуунун теориялык изилденишин жана өзгөчөлүктөрүн системалаштыруу. Азыркы илимий-техникалык революция окутуунун жаңы технологияларынын өнүгүшү менен *мүнөздөлөт*. Жаңы технологияларды колдонуунун *теориялык изилдениши* билим сапатына таасир этүүчү ар кандай факторлордун өз ара байланышынын негизинде жаңы технологияларды комплекстүү иштетүүнүн моделин түзөт. *Системалаштыруунун* максатына жетишүүнүн маанилүү фактору окутуучулардын усулдук даярдыгын өркүндөтүү, аларды жаңы инструменттерди жана технологияларды киргизүү менен байланышкан эксперименталдык иштерге активдүү тартуу болуп саналат. Жаңы багытты иштеп чыгууда – экономикалык дисциплиналар боюнча билим берүү технологиялары менен жасалма интеллект методдорун синтездөө – дидактикада үстөмдүк кылган салттардын жана инновациялык идеялардын жана долбоорлордун оптималдуу айкалышы зарыл. Мында билим берүүнүн фундаменталдык мазмуну менен жаңы интеллектуалдык, анын ичинде билим берүү технологияларынын ортосундагы ажырагыс байланышты эске алуу зарыл. Окутуунун жаңы технологияларын *системалаштырууда негизги түшүнүктөр* катары биз, билимди, билимдин сапатын (биринчи кезекте – студенттердин кеңири маанидеги билиминин негизги мүнөздөмөлөрү катары ырааттуулугун, толуктугун жана күчтүүлүгүн, анын ичинде көндүмдөрдү, жөндөмдөрдү, компетенцияларды) көрсөтөбүз. Билимдин системалары жана

моделдери, билимди көрсөтүү (маалымат), модель, билимди формалдаштыруу, билимди системалаштыруу, билимди интеграциялоо, билимди визуалдаштыруу, интеллектуалдык системалар жана технологиялар. Белгилей кетчү нерсе, жогоруда аталган түшүнүктөрдүн бардыгы жасалма интеллекттин түшүнүктөр системасына кирет жана ошол эле учурда дидактика же окуу теориясынын түшүнүктөр системасында өз ордун ээлейт. *Жаңы технологиялардын өзгөчөлүгү*: студенттин жогорку өз алдынчалыгы, окутууну максималдаштыруу; студентти курчап турган дүйнөнү өз алдынча үйрөнүүгө (билимге) болгон табигый каалоосунун негизинде түзүлгөн окууга өзгөчө мамиле; студенттердин ар кандай окуу кырдаалында активдүү окуу ишмердүүлүгү үчүн шарттарды түзүү болуп саналгандыгынды; окутуу процессинде студенттерге, өтө тездик менен өзгөрүп жаткан дүйнөдө адис катары студенттин суроо-талабын сактоого жардам бере турган көндүмдөрдүн денгээлдерин калыптандырат. Экономикалык билим берүү процессинин бүтүндүгүн жана үзгүлтүксүздүгүн камсыз кылууда педагогикалык шарттардын концепциясы иштелип чыгып жогорку кесиптик окутуу процессине катышуучулардын аракеттери атайын уюштурулган иш-чараладын негизинде ишке ашырылды.

2. ЖОЖдо болочок экономисттердин билим сапатын калыптандыруунун *модели* жана *педагогикалык шарттары* иштелип чыкты. Студенттердин билим сапатын жогорулатуунун теориялык модели студенттердин билим сапатын жаңы технологияларды колдонуу аркылуу жогорулатуунун белгиленген стандарттарга жана мыкты үлгүлөргө туура келүүчү билим берүү процессинин жана анын натыйжаларынын жогорку сапатына жетишүү үчүн уюштуруучу, дидактикалык, методикалык, илимий ресурстарын бириктирет. Анализдин жыйынтыгында жогорку окуу жайлардын студенттерине экономикалык билим берүүнүн эффективдүүлүгүн педагогикалык жактан колдоо модели теориялык жактан иштелип чыкты. Моделде структуралык-билим берүү тартиби, максаттуу, мазмундук, эффективдүү компоненттер; функционалдык-гностикалык, методикалык, контролдоочу болуп белгиленди. Бирдиктүү

педагогикалык процессти ишке ашырууда пайда болгон шарттар биздин изилдөөбүздүн предмети болуп саналат, башкача айтканда, бул маселени чечүүгө багытталган педагогикалык шарттар. Иштелип чыккан *педагогикалык шарттар*: студенттерге экономикалык билим берүүнүн инновациялык мүнөзү; экономикалык контексттеги билим берүү чөйрөсүнүн алкагында ишмердикти ишке ашыруу; студенттердин кесиптик даярдыгы деңгээлинин жеке багытталган диагностикасын ишке ашыруу билим берүүнүн сапатын педагогикалык жактан камсыз кылуунун натыйжалуулугун жогорулатты.

3. Эксперименттин жүрүшүндө алынган натыйжалар алдыга коюлган гипотезаны ырастап, изилдөө максатына жетти деген тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет. (М-1), (Э-1) эксперименталдык тайпаларда студенттердин алган билимдерин кеңейтүү, бекемдөө жана тереңдетүү; жаңы билимдерди активдүү өздөштүрүү; коюлган маселелерди чечүүгө чыгармачылык мамилени өнүктүрүү; студенттин индивидуалдуулугунун көрүнүшү; кырдаалдык маселелерди чечүүдө практикалык көндүмдөрдү калыптандыруу биз колдонгон жаңы технологиянын негизги максаты болду. Бул өңүттө студенттердин *аналитикалык ой жүгүртүү деңгээли* жана келечектеги экономисттин жөндөмүнөн көрүнгөн *билими* жогорку деңгээлге өзгөргөнү байкалган.

Ошондой эле (Э-2), (Э-3) эксперименталдык тайпадагы студенттердин ишмердүүлүгүнө мотивациялык оң көз карашты калыптандырууга, окуу-методикалык жактан колдоо көрсөтүүгө, студенттердин өз алдынча иштөөсүнө биз, контролдоо жана жетекчилик системасын уюштурууга багыттадык. Бул өңүттө студенттердин *прогностикалык багыттоосу, рефлексивдик позициясынын* жогорку деңгээлге өзгөргөнү байкалган

Студенттер үчүн биз, өз алдынча иштөөнүн түрлөрүн кеңири колдондук: практикалык, семинарларга даярдоо; сурамжылоого даярдоо, коллективде иштөө; тестирлөөгө даярдоо, аудиториялык контролдоо иштери; үй тесттери жана тапшырмалар; рефераттарды, докладдарды, дилбаяндарды жазуу; бизнес-оюнга даярдоо жана анын жыйынтыктарын каттоо; курстук иш; практикалык отчет жазуу; Бул өңүттөн алганда студенттердин *аналитикалык ой-жүгүртүү*

жөндөмүнүн, прогностиклык багыттоосу, рефлексивдик позициясынын жогорку деңгээлге өзгөргөнү байкалган. Ошол эле учурда эксперименттин аягында *контролдук* тайпаларда мындай өсүш байкалбайт. Жалпыланган түрдө бул көрсөткүчтөрдүн өнүгүү динамикасы 3.4-таблицада көрсөтүлгөн.

Изилдөөнүн перспективасын аныктап, биздин изилдөөбүз жогорку окуу жайларынын студенттерине экономикалык билим сапатынын жогорулатууда окутуунун жаңы технологияларын колдонуу менен студенттердин билим деңгээлинин жогорулаганын белгилейбиз.

Эксперимент аркылуу далилденген жогорку окуу жайларда билим берүүнүн сапатын жогорулатуунун педагогикалык камсыздалышынын эффективдүүлүгү эксперименталдык тайпада жогорку билим деңгээли 12,6% дан 38,7% га өстү

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Изилдөөдөгү аныкталган практикалык иш-аракеттер жогорку окуу жайлардын, факультеттердин жана кафедралардын жетекчилерине, жогорку кесиптик билимдин сапатын камсыз кылууга катышкан окутуучулар курамына сунушталат.

1. Кесиптик даярдоо процессинде студенттердин экономикалык билиминин сапатын педагогикалык жактан камсыздоонун теориясын жана практикасын андан ары өркүндөтүү максатында, ушул багытта изилдөө тутумун уюштуруу, алардын натыйжаларын көрсөтүү жана окуу коллективтеринде талкуулоо мүмкүнчүлүктөрүн карап чыгуу.

2. Студенттердин билим сапатын жогорулатууда окутуунун жаңы технологияларын колдонуу аркылуу белгиленген стандарттарга жана мыкты үлгүлөргө туура келүүчү билим берүү процессинин жана анын натыйжаларынын жогорку сапатына жетишүү үчүн уюштуруучу, дидактикалык, методикалык, илимий ресурстарын бириктирүү.

3. Студенттердин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн эффективдүүлүгүн жогорулатууда диссертацияда иштелип чыккан жаңы технологиялардын ыкмаларынын электрондук окуу-методикалык комплекстерин жана окутуу методдорун, окуу процессин пландаштырууга жана уюштурууга киргизүү мүмкүнчүлүгүн камсыз кылуу. Студенттердин экономикалык сабаттуулугунда негизги жана предметтик компетенцияларды калыптандыруу үчүн биз сунуштаган педагогикалык шарттарды колдонуу.

КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАРДЫН ТИЗМЕСИ

1. Абдулина, О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования [Текст] / О.А. Абдулина. – М.: Просвещение, 1990. – 141 с.
2. Абдулкадыров, М.М. Преодоление кризисных явлений в системе высшего образования: организационно-экономический аспект [Текст] / М.М. Абдулкадыров // Реформа, 2009. – №2. – С. 49-53.
3. Абдулхоликзода, Л. А. Педагогическая система профессионального воспитания студентов экономического профиля в вузах республики Таджикистан [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Л.А. Абдулхоликзода. – Душанбе, 2020. – 47 с.
4. Автономов, В.С. Экономика [Текст]: мектеп окуучулары үчүн / В.С. Автономов, Э. Голдстин. – Бишкек: Кыргызстан-Сорос фонду, 1996. – 188 б.
5. Айтмамбетов, Д. Кыргыз педагогикасы [Текст]: энциклопедиялык окуу куралы / Д. Айтмамбетов. – Бишкек, 2004. – 20 б.
6. Акматов, К. Окутуунун жаңы технологиялары [Текст] / К. Акматов, А. Муратов. – Бишкек, 2020.
7. Алиева, И.А. Экономиканын негиздери [Текст]: жогорку класстын студенттери үчүн окуу китеби / И.А. Алиева. – Бишкек: Принтхаус, 2007.
8. Алиева, И.А. Экономиканын негиздери [Текст]: мугалимдер жана консультанттар үчүн методикалык колдонмо / И.А. Алиева. – Бишкек: Принтхаус, 2007. – 367 с.
9. Аманалиев, Д.А. Кыргыз тилиндеги өзгөртүүсүз өздөштүрүлгөн экономикалык терминдер [Текст] / Д.А. Аманалиев // Ж.Баласагын атындагы КУУнун Жарчысы. – Юбилейдик чыгарылыш, 2011. – 36-39-бб.
10. Аменд, А.Ф. Состояние и развитие теории и практики экономического воспитания школьников [Текст] / А.Ф. Аменд. – Челябинск: ЧГПИ, 2014. – С 71-73.

11. Андреев, В.И. Эвристическое программирование учебно-исследовательской деятельности [Текст] / В.И. Андреев // Высшая школа. – М., 1981. – 240 с.
12. Анисимов, О.С. Основы методологического мышления [Текст] / О.С. Анисимов. – М., 1989. – 224 с.
13. Анциферова, Л.И. Психологические закономерности развития личности взрослого человека и проблема непрерывного образования [Текст] / Л.И. Анциферова // Психологический журнал. – М., 1980. – С. 6-14.
14. Архангельская, О.В. Формирование экономической грамотности как средства начальной профессиональной подготовки учащихся лицеев [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / О.В.Архангельская. – М., 2004. – 204 с.
15. Асипова Н.А. Совершенствование образовательных технологий, как основное условия улучшения готовности специалистов в вузах Известия КАО, №4 (12). Бишкек, 2010. – С. 290-294.
16. Асипова Н.А. Заманбап билим берүү парадигмалары. – Бишкек, 2019. – 362 б.
17. Асипова Н.А. Роль цифровой дидактики в экосистеме цифрового образования. Impact Factor – 4.779. Norwegian Journal of development of the International Science No 75/2021. С. 32-35
18. Бабаев, Д.Б. Обеспечение качества образования и его составляющие [Текст] / Д.Б. Бабаев // Высшее образование КР. – Бишкек, 2010. – №218. – С. 77.
19. Бабаев, Д.Б. Профессиональная подготовка учителя к использованию новых информационных технологий обучения [Текст] / Д.Б. Бабаев, А.Ч. Омаралиев // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2008. – №3. – С. 28.
20. Бабаев, Д.Б. Развитие творческих способностей, учащихся в условиях профильного обучения [Текст] / Д.Б. Бабаев, С. Шентүрк // Материалы Международной научной конференции // Вестник КГНУ. – Тегеран-Бишкек, 2008. – С. 69.

21. Бабанский, Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса [Текст] / Ю.К. Бабанский. – М.: Просвещение, 1982. – 192 с.
22. Балкунов, А.В. Профессиональная подготовка будущего специалиста: проблемы теории и практики [Текст] / А.В. Балкунов // Материалы научно-практической конференции// ЕИСН РВУЗ КГУ. – Ялта – Евпатория, 2014. – С. 11-14.
23. Балл, Г.А. Теория учебных задач. Психолого-педагогический аспект [Текст] / Г.А.Балл // Знание. – М., 1990. – 116 с.
24. Балтабаев, М.Р. Какая концепция образования нам нужна? [Текст] / М.Р. Балтабаев // Кутбилим. – 1995. – 71 с.
25. Барабанщиков, А.В.[Текст] / А.В. Барабанщиков, С.С. Муцинов// Педагогическая культура преподавателя высшей школы. – М., 1985. – 174 с.
26. Батышев, С.Я. Блочно-модульное обучение [Текст] / С.Я. Батышев // М.: Экономика, 1997. – 258 с.
27. Баумоль, У. Микротеория инновационного предпринимательства [Текст] / У. Баумоль. – М., 2013. – 290 с.
28. Башкаева, Э.Х. Разработка профессионально значимых качеств у студентов [Текст] / Э.Х. Башкаева // Материалы региональной научно-практической конференции «Личностно-ориентированный подход в воспитании и образовании». – Черкесск, 2001. – С. 86-92.
29. Безуглов, И.Г. О профессиограмме выпускника университета по специальности «Психология» [Текст] / И.Г. Безуглов, Г.А. Шабанов. – М.: МОСУ, 1999.
30. Бекбоев, И.Б. Национальный стандарт [Текст] / И.Б. Бекбоев, И.Г. Безуглов, Г.А.Шабанов // Новая школа. – 1996. – №3. – С. 5-8.
31. Бекбоев. И.Б. Теоретико-методические основы трудового воспитания учащихся [Текст] / И.Б. Бекбоев, А.П. Сейтешев. – Бишкек: Мектеп, 1992. – 103 с.

32. Бекболотов, Т. Политика образовательных реформ в Кыргызской Республике и проблемы ее реализации в школьном образовании [Текст] / Т. Бекболотов, У. Тыналиева, Л.П. Мирошниченко. – Бишкек: Шам, 1999. – 64 с.
33. Беликов, В.А. Личностная ориентация учебно-познавательной деятельности (дидактическая концепция) [Текст] / В.А. Беликов. – Челябинск: Факел, 1995. – 141 с.
34. Беликов, В.А. Способы контроля и оценки эффективности организации учебно-познавательной деятельности студентов [Текст] / В.А.Беликов. – Магнитогорск, 1994 – 18 с.
35. Беликов, В.А. Философия образования личности [Текст] / В.А.Беликов // Деятельностный аспект. – М.: Владос, 2004. – 357 с.
36. Беспалько, В.П. Слагаемые педагогической технологии [Текст] / В.П. Беспалько. – М.: Педагогика, 1989. – 192 с.
37. Блауберг, И.В. Системный подход в современной науке [Текст] / И.В. Блауберг, Н.В.Садовский, В.Н.Юдин // Проблемы методологии системного исследования. – М., 1970.
38. Боголюбов, В.И. Педагогическая технология [Текст] / И.В.Боголюбов. – Пятигорск, 1997. – 245 с.
39. Болджурова, И.С. Качество образования – главный критерий доверия [Текст] / И.С. Болджурова // Кутбилим. – Бишкек, 2003.– 45 с.
40. Бордовская, Н.В. Системная методология современных педагогических исследований [Текст] Н.В. Бордовская // Педагогика. – 2005. – №5. – С.21-29.
41. Борисенков, В.П. Вызовы современной эпохи и приоритетные задачи педагогической науки [Текст] / В.П.Борисенков // Педагогика. – 2004. – С. 5-14.
42. Борисова, В.Н. 1С: Предприятие 7.7 Комплексная конфигурация [Текст] / Н.В. Борисова // Методические материалы. ИКС Технологии. – М., 2001. – 328 с.

43. Боровитина, Н.М. Значение экономического образования школьников для формирования экономической культуры общества [Текст] / Н.М. Боровитина // Молодой ученый. – 2011. – №10. – С. 93-101.

44. Брановский, Ю.С. Информатика и информационные технологии обучения в учебном плане факультета педагогики и психологии педагогических вузов [Текст] / Ю.С. Брановский // Методические рекомендации. – Ставрополь, 1993.

45. Брызгунова, Ю.А. Управление развитием образовательных организаций в условиях реформирования образования [Текст] / Ю.А. Брызгунова // Науковедение. – 2013. – Вып. 6. – С. 57.

46. Бурков, В.Н. Модели и механизмы теории активных систему правления качеством подготовки специалистов [Текст] / В.Н.Бурков, Д.А.Новиков // МИЦКПС. – 1998. – С. 157.

47. Гурьянова, В.Г. Предпосылки и становление экономического образования в отечественной теории и практике (историко-педагогический анализ) [Текст] / В.Г.Гурьянова // М. – 2016. – С. 257.

48. Величковский, Б.М. Когнитивная психология [Текст] / / Б.М. Величковский // Наука, Москва 1987. – С. 91.

49. Вентцель, Е.С. Теория вероятностей [Текст] / Е.С. Вентцель. – М., 1969. – 576 с.

50. Вербицкий, А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход [Текст] / А.А. Вербицкий. – М., 1991. – 356 с.

51. Вербицкий, А.А. Новая образовательная парадигма и контекстное обучение [Текст] / А.А. Вербицкий. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 1999. – 76 с.

52. Воленко, О.И. Теоретические и организационно-педагогические условия достижения современного качества обучения и воспитания в едином образовательном пространстве [Текст]: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / О.И. Воленко. – М., 2004. – 55 с.

53. Волков, Ю.А. Образование и интеллектуальный потенциал России. Статистико-социогеографический квалитетрический мониторинг воспроизводства [Текст] / Ю.А.Волков, А.И.Субетто. – М., 1999. – 227 с.
54. Волкова, М.М. Система непрерывного экономического образования: концепция, управление, практика [Текст] / М.М. Волкова, О.В. Жадин, А.И. Петрик. – СПб, 2000. – 84 с.
55. Генецинский, В.И. Основы теоретической педагогики [Текст] / В.И. Генецинский. – СПб, 1992. – 154 с.
56. Гершунский, Б.С. Образовательно-педагогическая прогностика. Теория, методология, практика [Текст] / Б.С. Гершунский. – М.: Академия, 2003. – 768 с.
57. Гордин, Л.Ю. Теория и практика педагогического стимулирования: [Текст]: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Л.Ю. Гордин. – М., 1979. – 31 с.
58. Государев, Н.А. Социально-педагогическое обеспечение высшего образования студентов с последствиями детского церебрального паралича [Текст]: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Н.А. Государев. – М., 2004. – 47 с.
59. Грызлов, В. Качество образования: диалектика позиций и уровней [Текст] / В.Грызлов // Высшее образование в России. – 2005. – №5. – С. 25-28.
60. Гуров, В.В. Качество образования в негосударственных вузах [Текст] / В.В. Гуров // Высшее образование в России. – 2004. – №6. – С. 149-152.
61. Гусев, Ю.В. Проблемы региональной дифференциации доходов населения и национальная безопасность в Кыргызской Республике [Текст] / Ю.В. Гусев, И.В. Гусева, Г.В.Сахаров // Стратегическое эколого-экономическое развитие регионов и муниципальных образований в условиях глобализации. – М., 2017. – С. 37-43.
62. Давыдов, В.В. Теория развивающего обучения [Текст] / В.В. Давыдов – М.: Интор, 1996. – 544 с.
63. Давыдов, В.В. Проблемы развивающего обучения [Текст] / В.В.Давыдов. – М., 1986. – 226 с.
64. Делокаров, К.Х.Философия образования в период социальных

- трансформаций [Текст] / К.Х.Делокаров, Г.А. Комиссарова. – М., 1997. – 237 с.
65. Дергунова, Е.Ю. Педагогические условия формирования поликультурной личности студентов языковых специальностей ВУЗов [Текст] / Е.Ю. Дергунова, А.Т. Калдыбаева // *Universum: психология и образование: электронный научный журнал.* – 2017. – № 5 (35). – С. 56
66. Джапарова, Р.Н. Дальнейшее реформирование системы высшего образования в Кыргызстане: концептуальное видение на период до 2020года [Текст] / Р.Н. Джапарова. – Реформа. – 2009. – №1. – С. 58-62.
67. Джапарова, Р.Н. Экономика зарубежных стран [Текст] / Р.Н.Джапарова // *Проблемы развития образования в Кыргызстане. Электронный научный журнал.* – 2018. – №5. – С. 81-94.
68. Джусенбаев, Ш.Дж. Мировые тенденции развития высшего образования во второй половине XX века [Текст]: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Ш.Дж. Джусенбаев. – Бишкек, 1999. – 17 с.
69. Долгова, В.И. Управление внедрением науки в практику [Текст] / В.И. Долгова. – Челябинск, 1991. – 128 с.
70. Долженко, О.В. Очерки по философии образования [Текст] / О.В.Долженко. – М., 1995. – 297 с.
71. Дорофеев, А. Профессиональная компетентность как показатель качества образования [Текст] / А.Дорофеев // *Высшее образование в России.* – 2005. – № 4. – С. 30-33.
72. Дробышев, М. На пути к стандартизации экономического образования [Текст] / М.Дробышев // *Школьный экономический журнал.* – 2006. – №1. – С. 78-85.
73. Друкер, П. Эффективный управляющий [Текст]: пер. с рус. языка / П.Друкер. — М., 2004.
74. Дюшеева, Н.К. Психолого-педагогические основы профессионально-личностного формирования будущего учителя в ВУЗе [Текст]: автореф. дис. ... д-ра пед. наук/ Н.К. Дюшеева. – Бишкек, 2015. – 40 с.

75. Ефремов, Р.В. Применение программно-целевого подхода для управления развитием школы [Текст] / Р. В. Ефремов // Символ наук. – 2016. – № 2. – С. 110-112.

76. Ефремова, Н.Ф. Тестовый контроль качества учебных достижений в образовании [Текст]: дис. ... д-ра пед. наук /Н.Ф. Ефремова. – Ростов-на-Дону, 2003. – 377 с.

77. Жуков, В.И. Социально-экономическая ситуация и социальная политика в России [Текст] / В.И. Жуков //Библиотека соц. работника. – М.: Союз, 1994. – С. 99.

78. Загвязинский, В.И. Педагогическое творчество учителя [Текст] / В.И. Загвязинский. – М.: Педагогика, 1987. – 159 с.

79. Загвязинский, В.И. Методология и методы психолого-педагогического исследования [Текст] / В.И. Загвязинский, Р. Атаханов. – М.: Академия, 2005. – 208 с.

80. Залезная, Т.А. Индивидуально-ориентированное обучение будущего учителя физики на основе модульно-рейтинговой технологии [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / Т.А.Залезная. – Красноярск, 2006. – 214 с.

81. Зернов, В.А. Оптимизация управления качеством образования в негосударственном секторе высшего образования в современных условиях [Текст] / В.А.Зернов. – М.: РОСНОУ, 1999. – 190 с.

82. Зимняя, И.А. Методологические и методические вопросы мониторинга качества образования [Текст] / И.А. Зимняя, В.Г. Казанович, Г.П. Савельева // Проблемы качества образования. – Кн 2. Оценка и управление качеством в высшем образовании. – М.: Уфа, 2003.

83. Иващенко В.В., Плосковитов А.Б., Виноградов В.Ю., Кураков С.В. Методология и практика управления качеством технического образования с применением междисциплинарных обратных связей и сетевых решений [Текст] / В.В. Иващенко и др. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2003. – С. 44-45.

84. Исаева, Т.Е. Педагогическая культура как условие и показатель

качества образования в вузе [Текст]: дис. ... д-ра пед. наук / Т.Е. Исаева. – М., 2003. – 395 с.

85. Исакова, З.Д. Теоретические основы финансов, кредита и роль финансовой системы в развитии стратегии Казахстана [Текст] / З.Д. Исакова. – Астана, 2014. – 6-7с.

86. Шадриков, В.Д. Каким должен быть образовательный стандарт: Теоретические подходы к разработке стандарта общего образования [Текст] / В.Д. Шадриков. – М., 2002. – 176 с.

87. Калина, И.И. Программно-целевой метод управления как фактор развития региональной системы образования [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / И.И. Калина. – Магнитогорск, 1999. – 212 с.

88. Карлофф, Б. Деловая стратегия [Текст] / Б. Карлофф. – М.: Экономика, 1991. – 67 с.

89. Ким, В.Л. Современные проблемы науки и образования [Текст]: учебно-методическое пособие / В.Л. Ким, А.Т. Калдыбаева. – Бишкек, 2017.

90. Кларин, М.В. Инновации в мировой педагогике [Текст] / М.В. Кларин. – Рига, 1995. – 276 с.

91. Кларин, М.В. Инновации в обучении. Метафоры и модели: анализ зарубежного опыта [Текст] / М.В.Кларин. – М.: Наука, 1997. – 224 с.

92. Кларина, М.Н. Новые информационные технологии повышения квалификации преподавателей профтехучилищ [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / М.Н.Кларина. – Курган, 1998. – 174 с.

93. Колесов Н.Д. Экономическая теория: Учебник [Текст] / Н.Д. Колесов, А.Ф. Сидоров. – Спб., 2002. – 580 с.

94. Кондаков, П.И. Логический словарь-справочник [Текст] / П.И. Кондаков. – М., 1975.

95. Кочербаева, А.А. Финансирование образования в переходный период [Текст] / А.А.Кочербаева // Материалы международной научно-практической конференции «Стратегические проблемы и перспективы экономики Кыргызстана». – Бишкек, 2003. – С. 38-40.

96. Кошонова, С.Ш. Студенттердин окуу ишмердигиндеги өзүн-өзү башкаруусунун психологиялык-педагогикалык аспектилери [Текст]: пед. илим. канд. ... дис. автореф. / С.Ш. Кошонова. – Бишкек, 2011. – 32 б.
97. Краевский, В.В. Соотношение педагогической науки и педагогической практики [Текст] / В.В. Краевский. – М., 1977. – 168 с.
98. Круглов, М.Г. Управление качеством [Текст] / М.Г. Круглов, М. Шишков. – М., 1999. – 234 с.
99. Кудайкулов, М.К. Транснациональные корпорации как высшая форма хозяйствования современной экономической системы [Текст] / М.К. Кудайкулов, Т.А. Асанов // Вестник КРСУ. – 2014. – №8. – С. 100-104.
100. Кузьмина, Н.В. Методы исследования педагогической деятельности [Текст] / Н.В. Кузьмина. – Ленинград, 1970. – 302 с.
101. Кузьмина, Н.В. Профессионализм педагогической деятельности [Текст] / Н.В. Кузьмина, А.А. Реан. – СПб: Рыбинск, 1993. – 53 с.
102. Кузнецова, Н.И. Становление и развитие системы экономического образования в российской школе на рубеже XX - XXI столетий. [Текст] / Н.И. Кузнецова. – М., 1995. – 178 с.
103. Кумбс, Ф. Кризис образования в современном мире. Системный анализ [Текст] / Ф. Кумбс. – М.: Прогресс, 1970. – 261 с.
104. Купуев, П.К. Исследование основных направлений развития предпринимательских структур в Кыргызстане [Текст] / П.К. Купуев // Синергия. – 2016. – №1. – С. 31-38.
105. Купуев, П.К. Рекуррентная модель развития сельскохозяйственного кооператива [Текст] / П.К. Купуев // Синергия. – 2016. – №4. – С. 64-71.
106. Купуев, П.К. Управление эффективностью производства и движения предметов потребления [Текст] / П.К. Купуев // Фрунзе: Кыргызстан, 1985. – 136 с.
107. Купуев, П.К. Эффективность материально-технического снабжения [Текст] / П.К. Купуев. – Фрунзе: Кыргызстан, 1983. – 87 с.

108. Кустов, Л.М. Исследовательская деятельность инженера-педагога [Текст] / Л.М. Кустов. – Челябинск, 1995. – 207 с.
109. Курдюкова Л.А. Проверка знаний, учащихся на уроках экономики. [Текст]: /Л.А.Курдюкова// В сборнике: Актуальные проблемы образования: позиция молодых. Материалы Всероссийской студенческой научно-практической конференции. М: 2016 – С. 93-95.
110. Кыдыргачев, А.У. Жарандык ЖОЖдо запастагы болочок офицерлердин чыгармачыл ишмердигин калыптандыруунун педагогикалык шарттары [Текст]: пед. илим. канд. ... дис. / А.У. Кыдыргачев. – Бишкек, 2015.– 27 с.
111. Кыргыз Республикасынын илимий-инновациялык өнүгүүсүнүн Концепциясы (2017-жылы 8-февралдан тарта 2022-жылга чейинки аралыкта, №79).
112. Лазарев, Г.И. Новые технологии в управлении вузом [Текст]: монография / Г.И. Лазарев. – Владивосток: Дальнаука, 2001. – 180 с.
113. Лебедев, О.Е. Управление образовательными системами [Текст] / О.Е. Лебедев – М.: Университетская книга, 2003. – 136 с.
114. Левина, М.М. Технологии профессионального педагогического образования [Текст] / М.М. Левина. – М.: Академия, 2001. – 272 с.
115. Леднев, В.С. Содержание образования: сущность, структура, перспективы [Текст] / В.С. Леднев – М.: Высшая школа, 1991. – 224 с.
116. Леонтьев, А.Н. Деятельность. Сознание. Личность [Текст] / А.Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
117. Лернер, И.Я. Качество знаний учащихся. Какие они должны быть? [Текст] / И.Я. Лернер – М., 1978. – 234 с.
118. Лукьянова, М.И. Концептуальные подходы к организации научно-методической работы по развитию компетентности учителя в реализации личностно ориентированного подхода [Текст] / М.И. Лукьянова // Методист. – 2007. – №8. – С. 9-17.

119. Любимов, Л.Л. Самая непростая проблема российского образования [Текст] / Л.Л. Любимов // Вопросы образования. – 2016. – №4. – С. 11-26.
120. Майборода, П.А. Общая концепция опережающего стандарта качества высшего образования и его приложения применительно к крестьянскому высшему образованию [Текст] / П.А. Майборода, А.И. Субетто. – СПб, 1994. – 18 с.
121. Майоров, А.Н. Мониторинг в системе информационного обеспечения управления образованием [Текст]: дис. ... д-ра пед. наук / А.Н. Майоров. – Ростов-на-Дону, 2003. – 439 с.
122. Макаров, А.А. Методология и методы системной организации комплексного мониторинга качества образования [Текст]: дис. ... д-ра техн. наук / А.А. Макаров. – М., 1999. – 357 с.
123. Мамытов, А. Модернизация системы образования Кыргызской Республики [Текст] / А. Мамытов. – Бишкек: Билим, 2014. – 296 с.
124. Манакова А.В. Взаимодействие педагогики и экономики как фактор развития образования [Электронный ресурс] // Сидоров С.В. Сайт педагога-исследователя – URL: http://sivsv.com/publ/vzaimodejstvie_pedagogiki_i_ekonomiki/6-1-0-698
125. Мисько, О.Н. Актуальные проблемы историко-экономической науки XXI века [Текст] / О.Н. Мисько, М.В. Шишкин // Вестник УРФУ. Серия: Экономика и управление. – 2013. – № 4. – С. 59-63.
126. Моисеев, В.Б. Инновационные технологии обучения в высшем профессиональном образовании [Текст]: дис. д-ра пед. наук / В.Б. Моисеев. – М., 2003. – 405 с.
127. Мокроносов, А. Г. Роль программно-целевого управления в развитии сферы образования [Текст] / А.Г. Мокроносов, Г.В. Клименков, Е.В. Лобанов // Высшее образование России. – 2015. – С. 268-273.
128. Мусакожоев, Ш. Применение ЭВМ, экономико-математических методов в экономических исследованиях и прогнозировании [Текст] / Ш. Мусакожоев // Избранные труды в семи томах. – Бишкек, 2017. – Т. 3.

129. Назарова, О.Л. Управление качеством образовательного процесса в профессионально-педагогическом колледже [Текст]: дис. ... д-ра пед. наук / О.Л. Назарова. – Челябинск, 2003. – 368 с.
130. Никандров, Н.Д. Перспективы образования в России [Текст] / Н.Д. Никандров // Гуманизация. – М., 1998. – №1. – С. 3-13.
131. Ожегов, С.И. Большой толковый словарь русского языка [Текст] / С.И. Ожегов. – Славянский Дом Книги. 2017.
132. Өмүзакова, Ч.Ш.Маалыматтык технологияларды колдонуу аркылуу окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу [Текст]:дис. ... д-ра пед. наук / Ч.Ш. Өмүзакова. – Бишкек 2017. – 193 б.
133. Платова, Е.Э. Становление платного высшего образования в современной России: тенденции, проблемы, перспективы [Текст] / Е.Э. Платова // Известия Петербургского университета путей сообщения. – 2013. – № 3 (36). – С. 165-171.
134. Поташник, М.М. Развитие школы как инновационный процесс [Текст] / М.М. Поташник, А.В. Лоренсов. – М.: Новая школа, 1994. – 64 с.
135. Поташник, М.М. Управление качеством образования [Текст] / М.М. Поташник. – М.: Педагогическое общество России, 2004. – 448 с.
136. Похолков, Ю.П. Обеспечение и оценка качества высшего образования [Текст] / Ю.П. Похолков // Высшее образование в России. – 2004. – №2. – С. 12-27.
137. Райзберг, Б.А. Современный экономический словарь [Текст] / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б Стародубцева. – М.: ИНФРА, 2007. – 286 с.
138. Райзберг, В. Экономике учить и учиться [Текст] / В.Райзберг // Народное образование. – 2002. – № 9-10. – С. 48-56.
139. Родионова, Л.Г. Проблемы управления инновационными процессами в системе образования [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / Л.Г. Родионова. – М., 1997. – 177 с.

140. Романова, Н.И. Углубленное изучение экономики в школе [Текст] / Н.И. Романова // Школа и производство. – 2003. – № 5. – С. 98-101.
141. Русинов, Ф. Эволюция образовательных систем в цивилизованном аспекте [Текст] / Ф. Русинов, А. Журавлев, М. Кулаков. – М., 2011. – 102с.
142. Рязанцева, Ю.А. Интегрированные программы как средство достижения образовательных результатов учеников [Текст] / Ю.А Рязанцева // Материалы IV междунар. науч. конф. «Образование: прошлое, настоящее и будущее». – Краснодар: Новация, 2018. – С. 52.
143. Сеитов, В.П. Рынок, маркетинг, экономическая жизнь [Текст] / В.П. Сеитов, У.Э. Максутов. – Бишкек, 1994. – 129 с.
144. Селевко, Г.К. Современные образовательные технологии ДОС [Текст]: учебное пособие / Г.К. Селевко. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.
145. Сергеев, О.Л. Концепция высшего образования. Концептуальные вопросы развития высшего образования [Текст] / О.Л. Сергеев, Ю.Г. Татур. – М., 1991.
146. Скаткин, М.Н. Методология и теория обобщения передового педагогического опыта [Текст] / М.Н. Скаткин, Я.С. Турбовской. – М.: НИИ ОП АПН СССР, 1979. – 62 с.
147. Скаткин, М.Н. Методология и методика педагогических исследований [Текст] / М.Н. Скаткин. – М.: Педагогика, 1986. – 152 с.
148. Слостенин, В.А. Формирование профессиональной культуры преподавателя [Текст] / В.А. Слостенин. – М.: МПГУ, 1993. – 260 с.
149. Субетто, А.И. Качество образования: проблемы оценки и мониторинга [Текст] / А.И. Субетто // Стандарты и качество. – 2000. – №2. – С. 62-66.
150. Султанбеков, Ш.Ч. Аккредитация – жогорку билим берүүнүн сапатын текшерүүнүн формасынын бири катары [Текст] / Ш.Ч. Султанбеков. – Бишкек, 2010. – 167 б.

151. Супатаева, Э.А. Исторический ракурс развития сравнительной педагогики в Кыргызской Республике [Текст] / Э.А. Супатаева // Высшее образование Кыргызской Республики. – 2013. – С. 26.

152. Талызина, Н.Ф. Управление процессом усвоения знаний [Текст] / Н.Ф. Талызина. – М., 1975. – 221 с.

153. Тарасов, Н.А. Использование синергетического подхода при подготовке специалистов в области информационных технологий в вузе [Текст] / Н.А. Тарасов // Современные проблемы науки и образования. – 2017. – С. 58-65.

154. Третьяков, П.И. Управление школой по результатам: Практика педагогического менеджмента [Текст] / П.И. Третьяков. – М.: Новая школа, 1997. – 288 с.

155. Третьяков, П.И. Технология модульного обучения в школе [Текст]: практико-ориентированная монография / П.И. Третьяков, И.Б. Сенновский. – М.: Новая школа, 1997. – 352 с.

156. Третьякова, Т.Н. Организационно-педагогические условия инновационной деятельности факультета [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / Т.Н. Третьякова. – Челябинск, 1996. – 182 с.

157. Тюнин, А.И. Непрерывное экономическое образование в условиях общеобразовательной школы [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / А.И. Тюнин. – Челябинск, 2001. – 177 с.

158. Тюнин А.И. Эволюция непрерывного образования [Текст] / А.И. Тюнин // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – С. 97-103.

159. Уметалиев, А.С. Принципы и механизмы рыночной экономики – основа для реформирования системы образования [Текст] / А.С. Уметалиев // Реформа, 2009. – №2. – С. 47-48.

160. Философова, Т.Г. Высшая школа экономики [Текст] / Т.Г. Философова, Т.А. Ланьшина // Научный журнал Лизинг. – 2013. – №9. – С. 26-32.

161. Фильченкова, И.Ф. Педагогические условия формирования профессиональных компетенций будущих экономистов при обучении циклу математических дисциплин в вузе [Текст] / И.Ф. Фильченкова // Вестник ВятГГУ. – 2009. – № 1 (3) – С.87-92.

162. Чернякова, И.Л. Междисциплинарный подход к обучению математике в экономическом вузе [Текст] / И.Л. Чернякова // Материалы IX Международной научно-методической конференции преподавателей вузов, ученых и специалистов «Инновации в системе непрерывного профессионального образования». – Н. Новгород: ВГИПУ, 2008. – С. 190-195.

163. Шамова, Т.И. Управление образовательными системами [Текст] / Т.И. Шамова, П.И. Третьяков, Н.П. Капустин. – М.: Владос, 2002. – 320 с.

164. Юдахин, К.К. Кыргызча-орусча сөздүк [Текст] / К.К. Юдахин. – М. 1965.

165. Юсуфбекова, Н.Р. Общие основы педагогической инноватики: опыт разработки теории инновационных процессов в образовании [Текст] / Н.Р. Юсуфбекова // Педагогическая теория: Идеи и проблемы. – М., 1991. – С. 20-26.

166. Яковлев, Е.В. Педагогическая концепция: методологические аспекты построения [Текст] / Е.В. Яковлев, Н.О. Яковлева. – М.: Владос, 2006.

ОЙ ЖҮГҮРТҮҮ ТЕСТИ

Заманбап иш берүүчүгө, талапкер бухгалтердин канчалык жакшы, тез эсептей алаары же юрист мыйзамдын канча беренелерин жатка билээри гана кызыктырбайт. Азыр иш берүүчүлөр, акылдуу жана новатордук ой жүгүрткөн, прогностикалык багыттоосу мыкты кызматкерлерди издешет. Ал үчүн алар ар кандай айла-амалдарга барышат. Билим сапаты жогору, табышмакты чечип, аналитикалык позициясы күчтүү ал тургай музыкалык жөндөмүн көрсөтүп берген болочок кызматкерге муктаж.

1. Бул сыноодон өтүнүз. Өзүңдү текшер:

Банкирлер үчүн кыйынчылык жараткан тапшырма

Тест: Ири инвестициялык банктардын биринде аналитикти жалдоодо, арыз берүүчүгө татаал маселени чечүү сунушталат. **Хедхантердин кызыгуусу.** (*Хедхантинг (англ. headhunting «охота за головами» от head «голова» + hunting «охота») — бул адистик боюнча да, адистердин профессионалдык деңгээлинде да негизги жана сейрек кадрларды издөө жана тандоо багыттарынын бири. Башкы бухгалтерлер, юристтер, бизнес лидерлери жана тар профилдеги адистер көбүнчө хедхантерлердин көңүлүнүн объектиси болушат, Хедхантер - белгилүү бир тармакта адистерди издөө жана тандоо менен алектенген адам).*

«13-кабатта бир адам жашайт, бирок лифт менен 12-кабатка чейин гана көтөрүлүп, андан ары жөө көтөрүлөт. Ал эми лифт менен ылдый түшкөндө, 13-этаждан эле түшөт. Эмнеге?». **Сиздин жооп:**

(Бул учурда, хедхантер үчүн көйгөйдүн туура жолун табуу эмес, потенциалдуу аналитиктин кантип талашып жатканын, үн чыгарып ойлонуудан коркпой угуу маанилүү. Суроого жооп: «Жаш бала! Ал жөн эле 13 баскычына жетпейт.» Талашууга кыйын болгон башка варианттар бар: 13 баскычы бузулуп калган же адам ырымга ишенип, 13 саны менен кнопканы баскысы келбейт).

2. Бул сыноодон өтүнүз. Өзүңдү текшер:

Консалтингтер үчүн баш катырма (головоломка). (*Консалтинг – бул рыноктун структурасын, рыноктук бааларды жана алардын өзгөрүү тенденцияларын изилдөө боюнча иш).*

Тест: Консалтинг компаниялардын биринде жумуш издөөчү менен болгон аңгемелешүүдө, алар төмөнкү суроону беришет: Кытай менен Америкада кроссовкалардын бир эле моделин чыгарган, бирден фабрикасы бар фирма иштейт. Эки фабрикада тең уурулук күч алат. Кадрдык алмаштырууларга барбай туруп, жумушчулардын уурулугун кантип токтотсо болот?

(Талапкердин тапкычтыгын текшерүү: тез түшүнө билүүсүн, кыраакылыгын, курчтугун).

3. Бул сыноодон өтүнүз. Өзүңдү текшер:

Тамак-аш тууралуу суроолор:

Тест: Жаңы адамдарды жумушка алууда заманбап фирманын персоналдары талапкер ашканада кандай тамактардын түрүн жасай алат, эгерде жумуш берүүчү өкүлдөрү менен кечки тамакка келсе, ал өз колу менен жасаган тамакты сунуштай алабы? – деген суроо берилиши мүмкүн. Мындай жагдайда сиздин жообуңуз кандай?

(Ушул сыяктуу суроолор адам адаттан тыш жагдайларда өзүн кандай алып жүрөрүн, ыңгайсыз абалдан кантип чыгаарын карап чыгууга арналган).

4. Бул сыноодон өтүңүз. Өзүңдү текшер:

Пиканттык тема боюнча түз суроо

Тест: Ар кандай адистиктеги компанияларда аял талапкер үчүн типтүү суроо: – Качан балалуу болосуз, планыңызда барбы? **Сиздин жооп.**

(Кадр адистеринин көз караштары айырмаланат. Кээ бир чынчылдык менен кош бойлуулук жана төрөт боюнча өргүүнүн болжолдуу убактысын атоо үчүн насаат беришет, башкалары - жөн гана "Комментарий жок" деп жооп берүүсү жетиштүү деп эсептешет).

5. Бул сыноодон өтүңүз. Өзүңдү текшер:

Кошоматчылар үчүн сыноо. (*Кошоматчылык – кимдир-бирөөнү анын жактыруусуна ээ болуу үчүн уятсыз, демейде чын ыкласы жок мактоо, өзүнүн кызыкчылыгы үчүн жалган мактоо*).

Тест: Заманбап кеңсе менеджерлери баарлашуунун аягында күтүүсүз суроо бериши мүмкүн: «Эми мени, баарлашууну уюштурган адам катары 1-10 баллга чейин баалаңыз». **Сиздин жооп.**

(Көбүнчө мындай сунуш түшүнбөстүкө алып келет. Автослесардын эмгегине дилердик телефон аркылуу баа берүү башка, келечектеги карьераңыз көз каранды болгон адамдын көзүнө карап, анын суроолоруна жооп берүү менен ага жакпай калуу башка. Хедхантерлер ушундай суроо менен талапкердин тайманбастыгын, чынчылдыгын сыноо экенин моюнга алышат).

6. Бул сыноодон өтүңүз. Өзүңдү текшер:

Угуу жөндөмүн текшерүү

Тест: Кээде жумуш берүүчүлөр талапкерлерге «Менин сүйүктүү ырым» деген темада дил баян жазууну суранышат. Сиз, каалаган жанрды тандай аласыз – классикалык, заманбап, джаз, ал тургай хеви-металл. Жоопто эң негизгиси - бул ыр эмне үчүн сиздин сүйүктүү ырыңыз жана сизге эмнеге жагарын түшүндүрүү.

(Хедхантерлер музыкага болгон көңүл буруусунун күчөшү ырдалып жаткан музыкада, адам тезирээк жана мыкты түрдө ачылып жатканы менен түшүндүрүлөт).

7. Бул сыноодон өтүңүз. Өзүңдү текшер:

Клептомандар үчүн сыноо (*Клептомания (байыр. [греч.](#) κλέπτειν — уурдоо, μανία — мания) — уурулук жасоого болгон кызыгуусу. МКБ-10 оору классификациясынын системасында бул психикалык бузулуу F63.2 коду болуп саналат*)).

Тест: Мобилдик тиркемелер чөйрөсүнүн дүйнөлүк лидери болгон компаниянын менеджери талапкер менен болгон баарлашуусунда, "Жумушта

ручка-калемдерди уурдап көрдүңүз беле?"- деген суроосу менен кайрылды. Сиздин жообуңуз.

(Клептомания менен ооруган адамдар көбүнчө уурулук менен кармалат. Ал эми компаниянын негизги милдети - маектешинин көз карашын билүү. Бул учурда чынчылдык - эң жакшы вариант.).

8. Бул сыноодон өтүңүз. Өзүңдү текшер:

Эмне үчүн сизди так ушул жумушка алыш керек?

Тест: Баарлашуудагы ачык жана маанилүү суроо, эмнегедир ар дайым аралаш сезимдерди жаратат: **"Сиз биздин компанияга кантип пайдалуу боло аласыз?"** Сиздин жооп.

(Бул учурда алар сизден кандай сонун кесипкөй, акылду экениңизди эмес, ошол эле учурда компанияны мактаган ырды уккусу келбейт. Сиздин прогностикалык багыттооңуз канчалык деңгээлде жогору экендигин билгилери келет).

9. Бул сыноодон өтүңүз. Өзүңдү текшер:

Стреске карата сыноо

Тест: Курьердик компаниянын заманбап кеңсесинде кызматкерлер стресстүү баарлашуудан өтүшөт. Биринчиден, алар талапкерди баарлашууну бир жарым-эки саат күтүүгө аргасыз кылышат, андан кийин полду же идиш жууп берүүнү сунуш кылышы мүмкүн. Мындай учурда сиздин иш-аракетиңиз.

(Хедхантерлер ушундай жол менен болочок курьер кийинчерээк туш боло турган кырдаалды ойнойт, аны рефлексивдик жөндөмүнүн деңгээлин байкашат).

10. Бул сыноодон өтүңүз. Өзүңдү текшер:

Саясатка кыскача экскурсия

Тест: «Он жылдын ичинде өлкө эмне болду деп ойлойсуз?» Эң чоң консалтинг компаниялардын кеңсесинде суроо берилип жатат. Сиздин жооп.

(Мындай суроону укканда чочулабоо керек, бул саясат таануу боюнча экзамен тапшыруу эмес. Иш берүүчү жөн гана, талапкердин канчалык деңгээлде мээни иштетүүсүнүн жана ар кандай чагымчыл сүйлөшүү темасын колдоого алуусун сынап билим деңгээлинин жогору же төмөн экендигин байкашат).

11. Бул сыноодон өтүңүз. Өзүңдү текшер:

Сиз жумушта кандайдыр бир кыйын жагдайга туш болдуңуз беле?

Тест: Жашоодо кандай кыйынчылыктарды көрүп жатасыз жана алар менен кантип күрөшөсүз? Максаттарыңызга жете албай калган / ийгиликке жетпеген / туура эмес чечим чыгарган жагдай жөнүндө айтып бериңиз.

(Иштин туура эмес болуп кетиши мүмкүн экенин алдын ала билгениңизди жана анын алдын алуу үчүн кандай кадамдарды жасаганыңызды мисал менен көрсөткөнүңүз оң. Сиз Идеал эмессиз, ар бир адамдын катасы болот! Акылмандыкка таянып: «Бизди өлтүрбөгөн бардык нерсе бизди күчтүү кылат» - деген принципти кармануу керек. Себеби, иш берүүчүлөр сиздин аналитикалык жөндөмүңүздү текшерешет).

12. Бул сыноодон өтүңүз. Өзүңдү текшер:

Мага ручканы сатыңыз.

Тест: Жетекчи сизге өзүнүн ручкасын сунуп, аны сатууну суранат. Бул учурда сиздин иш-аракетиңиз.

(Биринчиден, кардарга ручка эмне үчүн керек экенин түшүнүү үчүн бир нече суроолорду бериңиз. Эскертүүлөр үчүн, астын сызуу үчүн, түзөтүү үчүнбү? Андан кийин, калем алардын муктаждыктарын кантип канааттандыра ала тургандыгы боюнча жарнамалык көчүрмөнүздү түзүңүз. Мисалы, бул арзан, башкача айтканда, бир нече, ар кайсы жерде сактаса болот, же түсү ачык, аны оңой эле табууга болот).

13. Бул сыноодон өтүңүз. Өзүңдү текшер:

Көбөйтүү жадыбалы

Тест: 5 секунданын ичинде 160тын 20% канча болорун айта аласызбы?

(Шашпай, тынч ойлонуңуз. Пайызды эсептөөнүн эң тез жолу - 10% ды эсептөө, жөн гана 10го бөлүү, андан кийин алынган сумма сизге керектүүдөн канча эсе аз / көп экенин аныктоо (160тын 10% 16, ал эми 10% 20%дан жогору) 2 эсеге, демек, 16ны 2ге көбөйтсөңүз, 32 чыгат). Кызматка алуу учурундагы баарлашууда адаттан тыш же күтүлбөгөн суроолорго жооп берүүнүн ачыкчы тынч жана чынчыл болуу. Бардык суроолордун бирден-бир туура жообу бар деп ойлобоңуз: көбүнчө жумушка орношууда сиздин реакцияңыз, ой жүгүртүүңүз жана ар кандай кырдаалда тапкычтыгыңыз "туура жоопторго" караганда алда канча маанилүү).

14. Бул сыноодон өтүңүз. Өзүңдү текшер:

Самолётту кантип боёсо болот

Тест: Жумушка орношкондо бул сыяктуу суроолор ар кандай формада келет: мисалы, учакты боёш үчүн канча килограмм боёк керек? Дүйнөдө канча пианино оңдоочу бар? **Сиздин жооп.**

(Түнерлер (настройщик) жөнүндө ой жүгүртүү өлкөнүн жана бүткүл дүйнө калкынын анализине негизделиши керек. Менеджер дүйнөдө канча пианино бар экенин жана аларды канчалык тез-тез күүлөө керектигин болжол менен эсептеп чыгышы керек. Мисалы, дүйнөдө 20 миллионго жакын пианино бар деп эсептейт. Бирок, чындыгында, так жоопту эч ким билбейт. Демек, жөн гана ой жүгүртүү жетиштүү жана бул суроого туура жооп жок).

ТИРКЕМЕ 2

«Экономика жана Менеджмент» факультетинде билим сапатынын көйгөйлөрүн изилдөө, натыйжаларын талдоо.

Тема: «Окуу жайдагы студенттердин, университеттин академиялык окуу сапатына канааттануу деңгээлин аныктоо».

«Экономика жана Менеджмент» факультетинде, студенттердин окуу сабактарынын сапатына жана алардын таанып-билүү жөндөмдөрүн жана суроо-талаптарын жүзөгө ашыруу үчүн шарттарга жеке канааттануу деңгээли боюнча изилдөө жүргүзүлдү.

Белгиленген изилдөөнүн максаттары:

1. Университеттин сабактарынын сапатына студенттердин канааттануу деңгээлин талдоо үчүн маалымат алуу.

1. Окуу процессинин сапатын андан ары өркүндөтүү боюнча чараларды аныктоо.

Изилдөө планына ылайык, ар кандай курстардын студенттерин атайын иштелип чыккан анкета боюнча маектешүү, сурамжылоо жүргүзүлдү. Анкета жабык жана ачык суроолор түрүндө түзүлүп, студенттер эң жакшы көргөн жоопту тандап, өздөрү жоопту өз алдынча түзүштү. Сурамжылоого жалпысынан 81 студент катышкан. Сурамжылоонун жүрүшүндө 2268 жооп алынды. Жоопторду талдоо төмөнкү натыйжаларды берди.

Студенттер лекциянын сапатына канааттанабы же жокпу деген суроого, студенттердин 7%ы гана лекциянын деңгээли толугу менен канааттандырыларлык деп жооп берди.

Белгилүү академиялык дисциплиналардын арасында студенттер толугу менен канааттанган сабактар, алардын ичинен – философия, кылмыш-жаза укугу, жазык процесси, англис тили (юридикалык факультет), информатика ж.б. Ошол эле учурда, студенттерди сурамжылоо учурунда билим берүү дисциплиналарынын ичинен студенттер канааттанбаган дисциплиналар аныкталган. Мисалы, экономика факультетинде – БЖД (32%), социология (23%), информатика (26%), экология (19%).

Бирок, дисциплиналар аралык изилдөө социалдык өнүгүүнүн эволюциялык мүнөзүн эске алуу менен коомдук илимдердин предмет чектерин толуктоого жана кеңейтүүгө мүмкүндүк берет. Көп тармактуу изилдөө программаларынын ийгилиги көбүнчө илимий жана университеттик билим берүүнүн интеграциясынан көз каранды. Башка коомдук илимдердин теориялары менен методдорун колдонуу реалдуу экономикада татаал процесстерди жакшыраак түшүнүүгө шарт түзөт.

Студенттердин жарымынан көбү университетте окуу алар үчүн кыйын эмес жана сессия учурунда гана кыйын деп эсептешет. (85% респонденттер). Бул көрсөткүч боюнча эң жогорку жыйынтык Экономика факультетинде – 95%. Ошол эле учурда, университеттин 95% студенттери окуу процессинде алардын таанып-билүү жөндөмдүүлүктөрүн толук ишке ашыра албай жатышкандыгын белгилешти. Студенттердин жарымы аларды негизинен 39% ы гана жарым-жартылай түшүнүшөт.

Жыйынтыктары:

1. Жалпысынан, окуу процессин уюштуруунун сапаты студенттердин талаптарына жооп берет.
2. Лекциялардын сапатын жогорулатуу үчүн бир катар чараларды көрүү керек. Лекциянын, семинарлардын жана практикалык сабактардын методологиясын изилдөө максатында студенттер тарабынан терс көрсөткүчтөр коюлган, академиялык дисциплиналардын окутуучуларынын окуу сабактарына катышуу.

Окуу жайдын студенттеринин окутуунун сапаты боюнча сурамжылоонун жалпыланган жыйынтыгы чыгарылды.

№	Суроолордун мазмуну	Факультеттер				Жалпы
		экономика	менеджмент	Эл аралык мамилелер	Укук жаз.	

					проц.	
1	Жалпы сурамжылоо	29	22	6	24	81
2	Студенттер биздин окуу жайдагы лекциялардын сапатына канааттанабы?					
	Толук канааттандырат	2 (6.9%)	1 (4.5%)	–	3 (12.5%)	6 (7%)
	Негизинен канааттандырат	14 (48%)	13 (59%)	1 (17%)	12 (50%)	40 (49%)
	Айрым мугалимдердин лекциялары гана канааттандырат	11 (38%)	8 (36%)	5 (83%)	9 (37%)	33 (41%)
	Канааттандырбайт	2 (7%)	–	–	–	2 (3%)
3	Студенттерди семинардык жана практикалык сабактардын сапатына канааттандырабы?					
	Толук канааттандырат	–	2 (9%)	–	3 (13%)	5 (6%)
	Негизинен канааттандырат	19 (66%)	12 (55%)	1 (17%)	18 (75%)	50 (61%)
	Айрым окутуучулардын лекциялары гана канааттандырат	7 (24%)	8 (36%)	5 (83%)	2 (8%)	22 (28%)
	Канааттандырбайт	3 (10%)	–	–	1 (4%)	4 (5%)
4	Сиз үчүн университетте окуу оңойбу?					
	Ооба, оор	4 (14%)	1 (5%)	2 (23%)	5 (21%)	12 (15%)
	Анчалык деле оор эмес	12 (41%)	13 (59%)	4 (66%)	11 (46%)	40 (49%)
	Сессия учурунда гана кыйын	12 (41%)	7 (31%)	–	7 (29%)	26 (32%)
	Оңой	1 (4%)	1 (5%)	–	1 (4%)	3 (4%)
5	Студенттер өздөрүнүн таанып-билүү мүмкүнчүлүктөрүн жана суроо-талаптарын толук ишке ашырууга болобу?					
	Толугу менен ишке ашырат	1 (4%)	1 (5%)	–	2 (8%)	4 (5%)
	Негизинен ишке ашат	14 (48%)	13 (59%)	4 (66%)	11 (46%)	42 (52%)
	Жарым-жартылай гана ишке ашат	11 (38%)	8 (36%)	2 (33%)	11 (46%)	32 (39%)
	Ишке ашпайт	3 (10%)	–	–	–	3 (4%)

Урматтуу студент, окуу жайда окутуунун сапатын изилдеп жатабыз. Сиздин суроолорго берген жоопторунуз бул маселени объективдүү жана ар тараптуу карап чыгууга мүмкүндүк берет.

Сурамжылоого катышууга макулдугуңуз үчүн рахмат.

3. Университетибиздеги лекциялардын сапаты сизди канааттандырабы?

- толугу менен канааттандырат;
- негизинен канааттандырат;
- жекече мугалимдердин лекцияларын гана канааттандыруу;
- канааттандырбайт.

6. Семинардык жана практикалык сабактардын сапатына канааттанасызбы?

- толугу менен канааттандырат
- негизинен канааттандырат
- жекече мугалимдердин лекцияларын гана канааттандыруу
- канааттандырбайт.

7. Университетте окуу оңойбу?

- кыйын, кошумча көп даярданууну талап кылат
- анчалык деле кыйын эмес
- сессия учурунда гана кыйын
- оңой, көп күч-аракет жумшабастан үйрөнүүгө болот

8. Сиз таанып-билүү жөндөмүңүздү жана каалоолоруңузду толугу менен ишке ашыра алдыңызбы:

- толугу менен ийгиликтүү
- негизинен, ооба.
- жарым-жартылай гана.
- ишке ашкан жок.

Рахмат.

ТИРКЕМЕ 3.

Баарлашуу ыкмасынын максаттары:

1. Жалпы билим берүү процессинин деңгээлин талдоо, атап айтканда, ЭКУнун аталган факультеттеринен маалыматтарды алуу учун;
2. Университеттин жагымдуулугун жогорулатуу жана жаштардын билим алууга кызыгуусун жогорулатуу максатында окуу, усулдук жана тарбиялык ишти өркүндөтүү багыттарын табуу.
3. Студенттерге берилген анкетада 30 суроо түзүлүп, алардын ар биринде жооптордун варианттары камтылган (30 суроого 233 жооп варианты сунушталган). Ошентип, 6990 жооптун варианттары иштелип чыккан.
4. Жеке маалыматтарды иштеп чыгуу методологиясы, берилген суроолорго жоопторду сандык эсептөө жана университетте (факультеттерде) окуу процессинин жалпы абалын аныктоо үчүн ар бир суроо боюнча чогултулган сандык маалыматтарды талдоодон, аны уюштурууда жана башкарууда алсыз байланыштарды аныктоо жана окуу процессин өркүндөтүү ошондой эле окуу жайдын кадыр-баркын көтөрүү үчүн университеттин жетекчилигинин, бөлүмдөрүнүн жана декандарынын ишинин багыттарын аныктоо.

Жоопторду талдоо төмөнкү натыйжаларды берди:

"Бухгалтердик эсеп, талдоо жана аудит" факультети.

42 студентке анкеталар таратылды.

Студенттердин 89%ы университеттин жалпы билим берүү абалын “жакшыруу тенденциясы менен канааттандырарлык” деп баалашты. Студенттердин 92%ы Кыргызстанда бюджеттен тышкаркы билим берүүдөгү эң орчундуу көйгөйлөр катарында жумушка орношуу маселеси экендигин баса белгилешти, ошондой эле окуу акысынын төлөмүнүн жогорку деңгээли – 50%ы белгиленди.

Респонденттердин жеке инсандык сапаттары окуу мезгилинде кандайча өзгөрдү деген суроого жооп бергенде, 92% студент, алардын жалпы маданиятынын жогорулагандыгын, бир адистикти өздөштүрүүнү каалагандыктарын – 83% жана өз алдынча билим алууга 76,5% ээ экендигин белгилешти. Ошол эле учурда, респонденттердин 50% психикалык жана физикалык ден-соолугунда, ошондой эле рухий-адеп-ахлактык мүнөздө жана коомдук иш-аракеттеринде өзгөрүүлөрдүн жоктугун белгилешти. Билим берүүнүн негизги артыкчылыктарынын бири катары өзүн-өзү өркүндөтүүнүн зарылдыгын 42,5% колдоп, калган артыкчылыктар жөнүндө пикирлер болжол менен бирдей бөлүштүрүлгөн. Студенттердин 50% окууга оң позициясын аныктоочу негизги фактор "Мамлекеттик диплом алуу мүмкүнчүлүгү", ал эми башка факторлор " профессордук-окутуучулук курам менен кызыктуу байланышуу мүмкүнчүлүгү" деп аталды – 42,5%. Ошол эле учурда, “изилдөө көндүмдөрүнө ээ болуу” фактору жетиштүү колдоо алган жок, респонденттердин 17% гана аны белгилешти. Окуу процессиндеги инновацияны аныктоочу негизги өзгөчөлүктөргө ылайык, факультеттин студенттери “сабактардын салттуу эмес түрлөрүн пайдалануу” жана “инновациялык усулдар менен сабактардын белгиленген түрлөрүн өткөрүү” деп белгилешет – 50%. "Илимий изилдөө программаларына кеңири катышуу" сыяктуу инновацияларга студенттер көңүл бурушкан жок (17% үчүн).

Студенттер инновациянын деңгээлин "жогорку" жана "жоктон көрө жогору" деп баалашты – 76,5%. Респонденттердин 92% инновациялык технологиялар билим берүүнүн сапатын жогорулатууга "салым кошот" же "салым кошпосо да оң таасир берет" деп эсептешет.

Анкетада “Окуу сабактарынын негизги түрлөрүнүн натыйжалуулугу кандай?” деген суроо берилген.

Студенттер «эң натыйжалуу» жана «натыйжалуу болбосо да жоктон көрө жогору» деп сабактардын мындай түрлөрүн белгилешти: бизнес оюндары, лекциялар, практикалык сабактар, курстук жана дипломдук иштер, оозеки экзамендер жана тесттер. Алардын ичинен ой жүгүртүү үчүн тест, логикалык тест, кунт коюуу, эс-тутум тести.

Студенттер аз натыйжалуу сабактарга конференцияларды, реферат жазууну жана эмнегедир жазуу экзамендерин белгилешти. Студенттерди окуу жайдын окуу жана материалдык базасы толук кандуу эч кимди канааттандырбайт, бирок, басымдуу көпчүлүк бөлүгү (92%) “андай эмес” деген тыянака келишет.

Студенттердин ой-пикирин алуу максатында, факультеттин бүтүрүүчүлөрү канчалык деңгээлде билим запасы бекем жана кошумча билим алуунун кажети барбы, окуу жайдын билим берүү процесси талаптарга жооп береби? – деген суроо пайда болду. Башкача айтканда студенттердин 83%, бүтүрүүчү 4 жыл

аралыгында алган билими, «Окуу жай билим берүүдөгү жогорку билимдин талаптарына жооп берет», – деп жооп беришкен, бирок респонденттердин бири да «толук кандуу жооп берет», – деп жооп берген эмес.

Бүтүрүүчүлөрдүн пикири боюнча, билим берүү процессинин сапатын жана уюштурулушун өркүндөтө турган чаралар кандай экендиги бизди кызыктырды. Студенттердин басымдуу көпчүлүгү (92%) окуу процессин окуу куралдары менен жабдууну жакшыртуу жана аудиториялык иш-чаралардын санын көбөйтүү керек деп эсептешет (60%).

Позитивдүү оң фактыны алып карай турган болсок, 42 респонденттин ичинен 39, университет жөнүндө көз карашы «ошол бойдон» же «жакшы жагына өзгөргөнү» менен байланыштыруу керек. Анын ичинен «начар жагына өзгөргөнү» жөнүндө эки гана сөз айтылды жана бирөөсүнө жооп берүү кыйынга турду. Студенттердин 83% университетте даярдалган адистиктердин тизмеси өлкөнүн жашоосунун ар тараптуу талаптарына «толук жооп берет», – деп эсептешет. Тынымсыз, убактылуу же мезгил-мезгили менен иштеген респонденттердин жалпы санынан 37 студент (60%), жана иштебеген 3 адам. Ошол эле учурда, кызматкерлердин саны 2 гана адам окуу профилине жакын кызматта иштөөдө. Сурамжылангандардын ичинен 18 эркек, 24 аял.

Экономика жана Менеджмент факультети.

31 студентке анкеталар таратылды.

Факультеттин көпчүлүк бүтүрүүчүлөрү билим берүүнү канааттандырарлык деп эсептешет (82%) жана эки гана адам (6.4%) университетте билим берүүнүн абалын канааттандырарлык эмес деп эсептешет. Окуу жайдын бүтүрүүчүлөрү бюджеттен тышкаркы университеттердеги билим берүүнүн эң орчундуу көйгөйлөрүнүн бири, «жогорку окуу акысы» (73%) жана дагы эле болсо «жумушка орношуу көйгөйлөрү» (55%) менен байланыштырышты. Калган эки факультеттен айырмаланып, бүтүрүүчүлөрдүн экономисттери (46%) университетте тарбиялык иштерин уюштуруучулуна канааттанбаганын билдиришти.

Окутуунун жүрүшүндө студенттердин жеке сапаттарынын өзгөрүү тенденцияларын талдоо көрсөткөндөй, алардын көпчүлүгү адистикти өздөштүрүүгө болгон каалоосу (91%), өз алдынча билим алууга умтулуусу (82%), жалпы маданиятты (73%), бирок физикалык, психикалык саламаттыгы жана руханий-адеп-ахлактык көрүнүшү өзгөргөн жок (85%). Демек, ЖОЖдун иши биринчи кезекте, студенттердин психикалык жана физикалык ден-соолугунун жалпы деңгээлин жогорулатууга жана алардын руханий-адеп-ахлактык келбетин жогорулатууга багытталышы керек деп эсептейбиз.

Ошондой эле, кызыктуусу факультеттин студенттери билим алуунун мүмкүн болгон артыкчылыктарына эч кандай маани беришкен жок. Биз, бардык артыкчылыктарды келтирген 3-4 суроого жооптор болжол менен бирдей бөлүштүрүлүп, «инсандык жөндөмдүүлүктөрдү өнүктүрүү» жана «курчап турган дүйнөгө багыт алуу жөндөмү» тарабына белгилүү бир чек менен каралды. Башка эки факультеттерде болгон сыяктуу эле, окууга оң маанайды аныктоочу негизги факторлор «мугалим менен кызыктуу пикир алышуу

мүмкүнчүлүгү» жана «мамлекеттик диплом алуу мүмкүнчүлүгү», – деп аныкталган (*соответственно* тиешелүүлүгүнө жараша 72 жана 64%).

Студенттер окуу жайдагы билим берүү процессиндеги негизги өзгөчөлүк, аныктоочу инновация «сабактардын салттуу эмес түрлөрүн пайдалануу» же «новатордук ыкмалардын белгиленген түрлөрүн жүргүзүү (64%), – деп эсептешет. Кыязы, бул факультетте студенттер анкетада көрсөтүлгөн башка технологиялар менен тааныш эмес же аларды колдонуу анчалык натыйжалуу эмес. Ошого карабастан, берилген артыкчылык факультетте жогорку деңгээлде колдонулат (82%) жана 100% респонденттердин ою боюнча билим сапатын жогорулатууга өбөлгө түзөт. Башка факультеттердин студенттери сыяктуу эле, бүтүрүүчүлөрдүн менеджерлери диплом жана семестрдик документтерди, ошондой эле бизнес оюндарын, оозеки экзамендерди жана тесттерди сабактын эң натыйжалуу түрү деп эсептешет. Лекция жана практика (55%) жана жазуу экзамендери натыйжалуураак.

Факультеттин студенттери окуу жана материалдык базанын абалы жөнүндө оң пикирлерин билдиришти (41 респонденттин ичинен 19), бирок «алдыңкы билимге» анча ишенимдүү эмес пикирлерин билдиришти жана 4-5 жыл аралыгында билимдин бекем запасы жетиштүү болот деп эсептешет (7 адам же 63,6%). Бул деканат үчүн чакан коңгуроо.

Респонденттердин 82%ы белгилешкенине караганда факультеттин жетекчилигин ойлондуруучу нерсе биринчи кезекте «профессорлук-окутуучулук курамы менен студенттердин ортосунда ишенимдүү мамилелерди орнотуу» андан кийин гана «сабак сааттарынын санынын көбөйүшү», «сабактардын графигин жакшыртуу» ж.б. Ошого карабастан, 41 студенттин 8и окуу учурунда окуу жайга болгон мамилеси жакшы жакка өзгөргөнүн белгилешти.

Студенттердин дээрлик баары бир добуштан (48 ичинен 46) университетте адистиктердин тизмеси шарттарга туура келгендигин белгилешти жана бир гана студент жооп берүүнү кыйын деп эсептеди. Респонденттердин жалпы санынан 45 адам туруктуу, убактылуу же мезгил-мезгили менен иштешет, алардын ичинен 6 бүтүрүүчү окуган адистигине жакын.

Суралгандардын жалпы саны 21 эркек, 27 аял.

Жыйынтыктап айтканда, талдоонун негизинде бир нече себептер боюнча акыркы тыянак чыгаруу мүмкүн эмес экендигин белгилей кетүү керек: респонденттердин саны аз; сурамжылоого бардык факультеттердин студенттеринин толук эмес катышуусу; анкеталарды даярдоодо жетиштүү тажрыйбанын жоктугу, андыктан анкеталык суроолорду түзүүдө чыгымдардын болушу.

Ошону менен бирге эле, негизинен бүтүрүүчүлөр суралгандыгын эске алуу менен, окуу жана тарбиялоо процессин уюштуруу жөнүндө кандайдыр бир түшүнүккө ээ болушкан, анын ичинде окуу жайда окуп жаткан жана алардын баалоосунан бошотулган бүтүрүүчүлөрдүн, жоопторторунан белгилүү бир тыянак чыгара алабыз жана аларга тийиштүү жооп берүү менен келечектеги ишибизде билим берүү процессин өркүндөтүүгө жардам бере турган тенденцияларды көрө алабыз.

Жалпысынан, окуу процессин уюштуруу биздин студенттерди канааттандырат. Алардын баалоосу боюнча сабактары заманбап технологияларды колдонуу менен жетишерлик жогорку когнитивдик жана усулдук деңгээлде өткөрүлүп, көпчүлүк бүтүрүүчүлөр үчүн кийинки 4-5 жылга кесиптик иш үчүн жетиштүү болгон билим деңгээлинин «бекем запасы» түзүлөт.

Респонденттердин басымдуу көпчүлүгү курстук иш, тезис, ар кандай тажрыйбалар жана практикалык сабактар сыяктуу иштин түрлөрү билим алууга жана жаңы окуу программаларын иштеп чыгууда керектүү көндүмдөрдү иштеп чыгууга чоң натыйжа берет деп эсептегендиктен, курстук документтердин санына жана ГОСТтун талаптарын так сактоо керек. ГОСТко ылайык практикалык программалар «Адисти даярдоонун негизги билим берүү программасынын» ажырагыс бөлүгү болуп саналат.

Эгерде окуу жайы бүтүрүүчүлөрдү жумушка орноштурууга көмөктөшүү сыяктуу көйгөйлөрдү чече алса, окуу жайдын аброю бир кыйла жогорулайт.

Сурамжылоо көрсөткөндөй, 34 респонденттин ичинен 3 гана студент «изилдөө көндүмдөрүн алуу мүмкүнчүлүгүн» окууга оң маанайды аныктоочу фактор катары белгилешкен. Ошондуктан студенттер менен илимий ишти олуттуу жөнгө салуу керек деген пикирдебиз. Бул багыттагы ишти күчөтүү бир катар көйгөйлөрдү чечүүгө, анын ичинде окутуу үчүн кадрларды тандоо маселесин чечүүгө жардам берет.

Студенттердин ою боюнча, окуу процессинин сапатын жогорулатууга көмөктөшүүчү иш-чаралардын бири «окуу процессин окуу куралдары менен жабдуу». Респонденттердин 71% муну колдошкон. Демек, студенттердин окуу жана материалдык базасын көбөйтүү боюнча аракеттери азырынча канааттандырырлык эмес, жана бизди ушул багыттагы ишти активдештирүүгө түрткү берет.

Сурамжылоо боюнча суроолор

Анкета формасында студенттер эки суроого жооп жазышат. Суроонун жообу, сунушталган жооптордун вариантын колдонуу менен сунуш кылуу керек. Жооптордун бланкы:

Зарыл болгон предметтер	Себеби	Кызыктуу предметтер	Себеби

«Зарыл болгон предметтер» деген суроого жооптордун варианттары:

1. Бул теманы билүү өлкөнүн экономикасын өнүктүрүү үчүн зарыл.
2. Бул илим тез дүркүрөп өнүгүп жатат жана адам жашоосунда чоң ролду ойнойт.
3. Бул предмет ЖОЖго кирүү үчүн пайдалуу жана келечектеги кесиби үчүн керек болот.
4. Бул предмет жашоодо пайдалуу болгон көндүмдөрдү калыптандырат.
5. Бул сабак жашоону кандайча түшүнүүгө үйрөтөт.
6. Бул предмет ата-энем үчүн маанилүү деп эсептелинет.

7. Бул предмет интеллектуалдык жөндөмдөрдү калыптандырат, адамдын кругозорун, ой-көрөнгөзүн кеңейтет.

«Кызыктуу предметтер» деген суроого жооптордун варианттары:

1. Жаңы фактылар, укмуштуу окуялар жөнүндө билүү кызыктуу.
  1. Адамдардын жашоосу жана алардын ишмердүүлүгү жөнүндө билүү кызыктуу.
  2. Окуянын себептерин билүү кызыктуу.
  3. Окутуучунун бул предметке байланыштуу түшүндүрмөлөрүн угуу кызыктуу.
  4. Сабак учурунда жана үйдө үй тапшырмаларын аткарууда, көнүгүүлөрдү жасоо, практикалык жумуштарды аткаруу, таблицаларды толтуруу, карталарды чийүү, диаграммаларды түзүү кызыктуу.
  5. Өзүмө кошумча маалымат табуу, кабарларды даярдоо жана аудиторияда студенттердин алдында сүйлөө кызыктуу.
  6. Кызыктуу, анткени мугалим адаттан тыш сабак берет жана студенттерди өзүнө тартып турат.
  7. Кызыктуу, анткени бул предметти өздөштүрүү мага оңой.
- Сунушталган предметтер: информатика, экономика, менеджмент, банк иши, бухгалтердик учет, аудит жана анализ, чарбалык башкаруу, маркетинологиянын негиздери.

ТИРКЕМЕ 4.

МААЛЫМАТТЫК ЖАНА КОММУНИКАЦИЯЛЫК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ КОЛДОНУУДАГЫ СУРАМЖЫЛООЛОР:

1. *Жеке компьютер менен иштөөнүн негизги эрежелери (электр менен камсыздоо тармагына туташуу, компьютерди жана тышкы шаймандарды ырааттуу күйгүзүү / өчүрүү):*

- Албетте, мен билем жана үйрөтө алам (көрсөтүү);
- Компьютерге отурганда эсиме түшөт;
- Жалпылап караганда түшүнүгүм бар;
- Эч нерсе айталбайм.

2. *Тышкы дисктер менен иштөө ыкмалары (диск, CD-ROM, DVD, флэш карта ж.б.):*

- Албетте, мен билем жана үйрөтө алам (көрсөтүү);
- Компьютерге отурганда эсиме түшөт;
- Жалпылап караганда түшүнүгүм бар;
- Эч нерсе айталбайм.

3. *Колдонмо ыкмалары (түзүү, ачуу, сактоо, сактоо):*

- Албетте, мен билем жана үйрөтө алам (көрсөтүү);
- Компьютерге отурганда эсиме түшөт;
- Жалпылап караганда түшүнүгүм бар;

– Эч нерсе айталбайм.

4. *Файл деңгээлиндеги алмашуу буферинин түшүнүгү (операциялар – Көчүрүү, Кесүү жана Койуу):*

- Албетте, мен билем жана үйрөтө алам (көрсөтүү);
- Компьютерге отурганда эсиме түшөт;
- Жалпылап караганда түшүнүгүм бар;
- Эч нерсе айталбайм.

5. *Тексттик документтерди түзүү жана редакциялоо (Microsoft Office Word сыяктуу программада иштөө):*

- Албетте, мен билем жана үйрөтө алам (көрсөтүү);
- Компьютерге отурганда эсиме түшөт;
- Жалпылап караганда түшүнүгүм бар;
- Эч нерсе айталбайм.

6. *Текст документтерин басып чыгаруу:*

- Албетте, мен билем жана үйрөтө алам (көрсөтүү);
- Компьютерге отурганда эсиме түшөт;
- Жалпылап караганда түшүнүгүм бар;
- Эч нерсе айталбайм.

7. *Презентацияларды түзүү жана түзөтүү (Microsoft Office PowerPoint сыяктуу программада иштөө):*

- Албетте, мен билем жана үйрөтө алам (көрсөтүү);
- Компьютерге отурганда эсиме түшөт;
- Жалпылап караганда түшүнүгүм бар;
- Эч нерсе айталбайм.

8. *Мультимедиялык презентацияны түзүүнүн максаттары жана милдеттери жөнүндө түшүнүк:*

- Албетте, мен билем жана үйрөтө алам (көрсөтүү);
- Компьютерге отурганда эсиме түшөт;
- Жалпылап караганда түшүнүгүм бар;
- Эч нерсе айталбайм.

9. *Microsoft Office PowerPoint программасынын интерфейси, негизги менюсу жана куралдар панели:*

- Албетте, мен билем жана үйрөтө алам (көрсөтүү);
- Компьютерге отурганда эсиме түшөт;
- Жалпылап караганда түшүнүгүм бар;
- Эч нерсе айталбайм.

10. Электрондук таблицаларды түзүү (Microsoft Office Excel сыяктуу программада иштөө):

- Албетте, мен билем жана үйрөтө алам (көрсөтүү);
- Компьютерге отурганда эсиме түшөт;
- Жалпылап караганда түшүнүгүм бар;
- Эч нерсе айталбайм.

11. Основные представления о сети Интернет Интернеттин негизги түшүнүктөрү:

- Албетте, мен билем жана үйрөтө алам (көрсөтүү);
- Компьютерге отурганда эсиме түшөт;
- Жалпылап караганда түшүнүгүм бар;
- Эч нерсе айталбайм.

12. Гипершилтемелер боюнча тексттин фрагменттерин, сүрөттөрүн, баракчаларын сактоо жана толук баракчаларга өтүү:

- Албетте, мен билем жана үйрөтө алам (көрсөтүү);
- Компьютерге отурганда эсиме түшөт;
- Жалпылап караганда түшүнүгүм бар;
- Эч нерсе айталбайм.

13. Почта яциги жана почта дареги жөнүндө түшүнүгү. Кат жөнөтүү. Кат алышуу. Файлдарды тиркөө жана кабыл алуу:

- Албетте, мен билем жана үйрөтө алам (көрсөтүү);
- Компьютерге отурганда эсиме түшөт;
- Жалпылап караганда түшүнүгүм бар;
- Эч нерсе айталбайм.

14. Интернетте маалымат издөө негиздери:

- Албетте, мен билем жана үйрөтө алам (көрсөтүү);
- Компьютерге отурганда эсиме түшөт;
- Жалпылап караганда түшүнүгүм бар;
- Эч нерсе айталбайм.

15. Портал, веб-сайт, визит картасы жөнүндө түшүнүк

- Албетте, мен билем жана үйрөтө алам (көрсөтүү);
- Компьютерге отурганда эсиме түшөт;
- Жалпылап караганда түшүнүгүм бар;
- Эч нерсе айталбайм.

Коммуникациялык жана уюштуруучулук, ой-жүгүртүү боюнча сурамжылоо:

1. Сиз көпчүлүк учурда жолдошторуңузга өз оюңузду кабыл алууга көндүрө аласызбы?
2. Сиз көпчүлүк учурда жолдошторуңузду өз оюңузду кабыл алууга ишендире аласызбы?
3. Сизди, жолдошторуңуздун бирине болгон таарыныч сезими көп убакытка кыйнайбы?
4. Оор кырдаалдарда туура багыт алуу Сиз үчүн кайыңга турабы?
5. Сиз ар кандай адамдар менен жаңы таанышууларды түзүүгө умтулуу барбы?
6. Сизге коомдук жумуштарда иштөө жагабы?
7. Адамдарга караганда китептерге же башка иш-чараларга убакыт бөлүү жагымдуу жана жеңилерээк экендиги чынбы?
8. Эгерде сиздин ниеттериңизди жүзөгө ашырууда кандайдыр бир тоскоолдуктар чыккан болсо, оңой эле артка чегинип бересизби?
9. Сизден жашыңыздан бир топ улуу адамдар менен оңой эле тил табыша аласызбы?
10. Жолдошторуңуз менен ар кандай оюндарды жана көңүл ачууларды ойлоп табууну жана уюштурууну жактырасызбы?
11. Сиз үчүн жаңы компанияга кошулуу кыйыңга турабы?
12. Бүгүнкү күндө аткарылуучу жумуштарды канчалык деңгээлде башка күндөргө көп кечиктиресиз?
13. Сиз үчүн бейтааныш адамдар менен байланыш түзүү оңойбу?
14. Жолдошторуңуздун сиздин пикириңизге ылайык иш-аракет кылышына жетүү үчүн канчалык деңгээлде аракет жасайсыз?
15. Сизге канчалык деңгээлде жаңы коллектив менен тил табышуу кыйыңга турат?
16. Жолдошторуңуз өз милдеттерин жана милдеттенмелерин аткара албаганы үчүн чыр-чатактар чыгарасызбы же унчукпай көз жумуп койосузбу?
17. Сиз, мүмкүнчүлүккө жараша, жаңы адам менен жолугуп, сүйлөшкөнгө умтуласызбы?
18. Канчалык көп учурларды маанилүү маселелерди чечүүдө демилгени өз колуңузга аласыз?
19. Канчалык деңгээлде айланаңыздагы адамдар сизди тажатаат жана жалгыз болгуңуз келет?
20. Сиз канчалык деңгээлде сизге бейтааныш чөйрөдө өзүңүздү ыңгайсыз сезесиз?
21. Сиз ар дайым адамдардын арасында болууну жактырасызбы?
22. Жумушуңузду аягына чейин жете албай жатсаңыз, ачууланасызбы?
23. Жаңы адам менен таанышуу үчүн демилгени колго алсаңыз, Сиз үчүн кыйынчылыктар, ыңгайсыздыктар же болбосом уялууга дуушар болосузбу?
24. Жолдошторуңуз менен тез-тез сүйлөшүүдөн чарчайсызбы?
25. Сиз коллективдик оюндарга катышууну жактырасызбы?

26. Жолдошторуңузду кызыкчылыктарына тиешелүү маселелерди чечүүдө демилгени көп колдойсузбу?
27. Чоочун адамдардын арасында өзүңүздү чечкидүү сезесизби?
28. Сиз канчалык деңгээлде өзүңүздүн туура экендигиңизди тастыктаганга аракет жасайсыз?
29. Сиз окуу жайдын коомдук иштерине катышасызбы?
30. Сиз тааныштарыңыздын чөйрөсүн аз сандагы адамдар менен чектөөгө канчалык деңгээлде аракет кыласыз?
31. Сиздин оюңузду же чечимиңизди сиздин жолдошторуңуз дароо кабыл албаса, анда аны коргоого умтуласызбы?
32. Чоочун компанияда жүргөндө өзүңүздү эркин сезесизби?
33. Жолдошторуңуз үчүн ар кандай иш-чараларды уюштурууга даярсызбы?
34. Ишкер жолугушууларга канчалык деңгээлде көп кечигип барасыз?
35. Сиз менен ар дайым сүйлөшүп, баарлашып турган досторуңуз көпү?

Субъективдүү контролдоонун деңгээлин сурамжылоо:

Инсанды субъективдүү контролдоонун деңгээлин аныктоонун негизи болуп 2 өбөлгөлөрдөн түзүлгөн:

1. Адамдар өзүлөрү үчүн маанилүү окуялардын көзөмөлүн кантип жана кайсы жерде локалдаштыруу (топтоштуруу) боюнча бири-биринен айырмаланат. Мындай локалдашуунун эки полярдик түрү болушу мүмкүн: **тышкы жана ички**. Биринчи учурда, адам өзү менен болгон окуялар тышкы күчтөрдүн иш-аракеттеринин натыйжасы деп эсептейт. Мындай адам, аны менен болуп жаткан окуялар, биринчи кезекте, анын жеке сапаттарына (компетенттүүлүгүнө, чечкиндүүлүгүнө, жөндөмдүүлүгүнүн деңгээлине жана башкалар) жараша болот жана өз иш-аракеттеринин табигый кесепеттери деп эсептейт. Экинчи учурда, адам маанилүү окуяларды өзүнүн иш-аракетинин натыйжасы катары чечмелейт. Ар кандай адам континуумда (үзгүлтүксүз) белгилүү бир позицияга ээ.

2. Инсандын мүнөздөмөсүнө ээ болгон көзөмөлдөөчү жай бардык кырдаалдарга жана кырдаалдарга карата универсалдуу болуп саналат. Контролдун бир эле түрү, адамдын ийгиликсиздиги жана жетишкендиктери чөйрөсүндөгү кыймыл-аракеттерин мүнөздөйт, жана бул коомдук жашоонун ар кандай чөйрөлөрүнө да тиешелүү. Мындай адам, анын ийгилиги жана ийгиликсиздиги биринчи кезекте тышкы жагдайлардан – экологиялык шарттардан, башка адамдардын иш-аракеттеринен, кокустуктан, бактысыздыктан же ийгиликтен, ж.б.

Көрсөтмө: Сизге жашоонун ар кандай аспектилерин жана аларга карата мамилелер боюнча 25 билдирүү сунушталат. Сураныч, 6 баллдык шкала боюнча сиздин макулдугуңузду же макул эместигиңизди баалаңыз:

Жалпы макул эместик -3, -2, -1, +1, +2, +3 Толук макулдук

+3 – толук макулмун

+2 – макулмун

+1 – макулмун, макул эместен көрө

- 1 – макул эмесмин, макулдан көрө
- 2 – макул эмесмин
- 3 – толук макул эмесмин

Башкача айтканда, сунушталган 6 пункттун бирин ар бир билдирүүгө “+” (макулдук) же “-” (макул эместик) белгиси менен коюңуз.

Кунт коюу менен чын жүрөктөн аткарууңузду суранабыз. Сизге ийгилик каалайбыз!

Көрсөтмө: "Төмөндөгү билдирүүлөр менен өз макулдугуңузду «2» ден «5» ке чейинки баа менен баалаңыз:

№	Бекитүү	Баа
1	Карьералык өсүү адамдын жөндөмдүүлүгүнө жана аракетине караганда жагдайлардын ийгиликтүү айкалышынан көзкаранды.	
2	Менин көптөгөн ийгиликтерим башка адамдардын жардамы менен гана ишке ашты.	
3	Ийгилик – бул күжүрмөн эмгектин натыйжасы демек, кокустуктан же ийгиликтен көп деле көзкаранды эмес.	
4	Адамдар башкаларга кызыгуу жана боорукердик көрсөтпөгөндүктөн жалгызсырашат.	
5	Менин каалоолорумдун орундалышы көбүнчө ийгиликке байланыштуу.	
6	Башка адамдардын көңүлүн алуу үчүн күч-аракет жумшоонун пайдасы жок.	
7	Өз мүмкүнчүлүктөрүн түшүнө албаган, жөндөмдүүлүгүн колдоно албаган адамдар өздөрүн гана күнөөлөшү керек.	
8	Көбүнчө менин жашоомдо болуп жаткан окуяларга анчалык деле таасир эте албай жатканымды сезем.	
9	Эреже боюнча, башкаруу, көзкарандысыздыкка эмес, кол алдындагылардын иш-аракеттерин толугу менен көзөмөлдөөдө натыйжалуу болот.	
10	Мен план түзүп жатканда, негизинен, аларды ишке ашыра аларыма ишенем.	
11	Көпчүлүккө ийгилик же ийгилик сыяктуу көрүнгөн нерсе, чындыгында, көпкө чейин багытталган күч-аракеттердин натыйжасы.	
12	Тилекке каршы, адамдын жасаган аракеттерине карабастан, адамдын эмгеги көп учурда таанылбай калат.	
13	Мени эмне үчүн кээ бирөөлөр жактырса, эмне үчүн кээ бирөөлөр мени жактырбай тургандыгын түшүнүү мен үчүн ар дайым кыйын.	
14	Менин кылган жакшы ишимди башкалар баалашат.	
15	Окуудагы бааларым, менин көп күч-аракетимден жана даярдыгымдан көз каранды.	
16	Көпчүлүк адамдардын жашоосу жагдайлардын айкалышынан	

	көз каранды.	
17	Мен кантип жана эмне кылыш керектигин өз алдынча аныктаган жетекчиликти жактырам.	
18	Эреже катары, адамдардын өз тармагында ийгиликке жетишине тоскоол болгон нерсе, жагымсыз жагдайлар.	
19	Өсүп келе жаткан муунга ар кандай жагдайлар таасир этип, ата-энелердин аларды тарбиялоого жасаган аракеттери көп учурда пайдасыз болуп калат.	
20	Өз ишинде ийгиликке жете албаган адам демек, жетиштүү күч-аракет жумшаган жок.	
21	Ийгилик – бул күжүрмөн эмгектин натыйжасы демек, кокустуктан же ийгиликтен көп деле көз каранды эмес.	

«Эмоционалдык интеллект» тести Мен көбүнчө көңүлүм чөгүп, эч кандай себепсиз ачуу маанайда болом.

- Туура
- Туура эмес
- Жооп бере албайм
- Тез-тез болуп турат

2. Мен «тизгинди» коё бере алам жана жашоомдогу нерселердин бардыгын башкарууга аракет кылбайм.

- туура
- туура эмес
- жооп бере албайм
- тез-тез болуп турат.

3. Мен кино көрүп жатканда фильм мени оңой күлдүрүп, ыйлатат жана мага аябай жагат.

- туура
- туура эмес
- жооп бере албайм
- тез-тез болуп турат

4. Күнүмдүк жашоодо эмоциялар мени көп тынчсыздандырат.

- туура
- туура эмес
- жооп бере албайм
- тез-тез болуп турат

5. Ачууланганымда, бир нерсени талкалайм, атүгүл бир адамда кол көтөрүп, уруп алам.

- туура
- туура эмес
- жооп бере албайм
- тез-тез болуп турат

6. Адамдардын мага калп айткандарын оңой эле көрө алам.

- туура
- туура эмес
- жооп бере албайм
- тез-тез болуп турат

7. Жашоодогу кичинекей кубанычтардан ырахат алам.

- туура
- туура эмес
- жооп бере албайм
- тез-тез болуп турат

8. Мен өзүмдүн терс эмоцияларымдан улам ооруп калам.

- туура
- туура эмес
- жооп бере албайм
- тез-тез болуп турат

9. Мага жаккан жана жакпаган нерселер бар, ошондуктан адамдар жөнүндө ой-пикиримди өзгөртө албайм.

- туура
- туура эмес
- жооп бере албайм
- тез-тез болуп турат

10. Эгер бирөө мени капа кылса, мен тез эле кечирем.

- туура
- туура эмес
- жооп бере албайм
- тез-тез болуп турат

11. Мен аудиторияга чыгып сүйлөө керек болгондо, мен дээрлик толкундануунун физикалык көрүнүштөрүн сезбейм.

- туура
- туура эмес
- жооп бере албайм
- тез-тез болуп турат

12. Мени эгер бир нерсе көңүлүмдү оорутса, мен өзүмдү көпкө кармайм, анан эмоцияга алдырам

- туура
- туура эмес
- жооп бере албайм
- тез-тез болуп турат

13. Көбүнчө көңүлүм чөгүп, бирөөгө таарына берем.

- туура
- туура эмес
- жооп бере албайм
- тез-тез болуп турат

14. Эгерде менде кимдир бирөө менен пикир келишпестик пайда болсо, мен ал жөнүндө оңой эле сүйлөшө алам.

- туура
- туура эмес
- жооп бере албайм
- тез-тез болуп турат

15. Мен кантип айланамдагы адамдарга жагуу менен популярдуулукка ээ болууну билем.

- туура
- туура эмес
- жооп бере албайм
- тез-тез болуп турат

16. Менин туюп-билүү сезимим бар (интуиция), адамдар менен болгон мамилелерде алардын эмне жөнүндө ойлоп жатканын сезем.

- туура
- туура эмес
- жооп бере албайм
- тез-тез болуп турат

17. Адамдын аң-сезимине психологиялык таасирин тийгизип, күнөөнү козгоо мен үчүн оңой.

- туура
- туура эмес
- жооп бере албайм
- тез-тез болуп турат

18. Көбүнчө эмоциялардын таасири менен менин кызыкчылыктарыма зыян келтирген иш-аракеттерди жасайм.

- туура
- туура эмес
- жооп бере албайм
- тез-тез болуп турат

19. Мен үчүн сынды кабыл алуу өтө кыйын, атүгүл негизделген жана конструктивдүү болсо дагы.

- туура
- туура эмес
- жооп бере албайм
- тез-тез болуп турат

20. Бош убактымды жана көңүл ачуумду курмандыкка чалуу менен аябагандай көп иштейм

- туура
- туура эмес
- жооп бере албайм
- тез-тез болуп турат

21. Бала кезимде ата-энем менин ички-сезимдеримди төшүнүшкөн эмес.

- туура
- туура эмес
- жооп бере албайм
- тез-тез болуп турат

ТИРКЕМЕ 5.

КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮКТҮ ТҮЗҮҮ КАРТАСЫ

Багыты боюнча 580100 "Экономика" дисциплинасы – Ишкердиктин негиздери

Компетент түүлүк коду: КК	Кыргыз Республикасынын Жогорку кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандарты үчүн компетенциянын маңызы жана анын компоненттеринин мазмуну	Калыптануунун технологиялары жана методдору	Студенттердин жетишкендиктерин баалоонун методдору, формалары жана каражаттары
<p>Компетент түүлүктүн тизмеси:</p> <p>КТ -1</p>	<p>Кесиптик: Эсеп жана экономикалык</p> <p>Чарба жүргүзүүчү субъекттердин ишмердүүлүгүн мүнөздөгөн экономикалык жана социалдык-экономикалык көрсөткүчтөрдү эсептөө үчүн зарыл болгон баштапкы маалыматтарды чогултууга жана талдоого жөндөмдүү</p> <p>Билүү:</p> <ul style="list-style-type: none"> - чакан жана орто бизнестин структурасы, кирешелерди бөлүштүрүү, ишкердиктин экономикалык жана укуктук аспектилери. <p>Ишкердиктин негизги этаптары;</p> <ul style="list-style-type: none"> - жеке ишкердин негизги өзгөчөлүктөрү; - "юридикалык жак" категориясынын маңызы; 	<p>Теориялык материалды үйрөнүү үчүн студенттердин өз алдынча иштери:</p> <ul style="list-style-type: none"> - коомдун капиталы жана анын структурасы; - ишкананын наркы, баасы жана пайдасы; - ишканада эмгек акы; - ишканалардын салыктарынын мүнөзү жана түрлөрү - франчайзингдин артыкчылыктары, ролу жана түрлөрү; - чакан жана орто бизнестин иштешинин чет элдик тажрыйбасы. 	<p>Фронталдык сурамжылоо, сабак учурундагы активдүүлүк жана демилге боюнча баалоо, жеке тапшырманын аткарылышын баалоо.</p>

	<p>жасай билүү: - экономикалык, статистикалык жана эконометрикалык маселелерди чечүү үчүн заманбап программаларды колдонуу; – маркетингдик изилдөөлөрдүн натыйжасында алынган маалыматты колдонуу;</p>	<p>Практикалык сабактар: – ишкердүүлүктүн түрлөрүн айырмалоо; - жеке жана коомдук ишкердүүлүктүн айырмачылыктарын билүү; - ишкердик идеяны калыптандыруу жана ишкер чөйрөнүн оптималдуу структурасын иштеп чыгуу; - көйгөйлөрдү чечүү үчүн мыйзамдарды жана формулаларды колдонуу; Көйгөйлөрдү чечүү, жеке жана өз алдынча тапшырмаларды аткаруу.</p>	<p>тестирилөө, текшерүү иш, үй тапшырмасын текшерүү жана көйгөйлөрдү чечүү.</p>
	<p>колдоно билүүсү: - бухгалтердик жана салыктык документтерди жүргүзүү боюнча профессионалдык иш үчүн зарыл болгон математикалык аппарат; - компаниянын ар кандай функционалдык стратегияларынын ортосундагы байланышты талдоо көндүмдөрү;</p>	<p>Экзаменге даярдануу боюнча өз алдынча иштер, өздөштүрүү үчүн реферат, доклад, отчет жазуу: - экономикалык ой жүгүртүүнүн негизги концепциясынан турган экономикалык түшүнүктөр; - микроэкономикалык кырдаалдарда багыт алууга мүмкүндүк берүүчү билим; - микроэкономикалык анализдин методдору жана жөнгө салуу.</p>	<p>Модулдарга жана практикалык көнүгүүлөргө жоопторду баалоо; Студенттердин өз алдынча иштерин коргоо; Акыркы көзөмөл.</p>
<p>КТ -2</p>	<p>Кесиптик: эсептик-экономикалык Чарбалык субъекттердин ишин мүнөздөгөн экономикалык жана социалдык-экономикалык көрсөткүчтөрдү стандарттык методдордун жана учурдагы ченемдик базанын негизинде эсептей алат.</p>		
	<p>Билүү: - бизнестин негизги көрсөткүчтөрүн эсептөө эрежелери: пайда, нарк, рентабелдүүлүк, чыгымдар, өндүрүмдүүлүк; бизнес -план түзүүнүн негиздери; - ишкердөөлүктүн салык салынуучу</p>	<p>Теориялык материалды үйрөнүү үчүн студенттердин өз алдынча иштери: - чакан жана орто ишканалар үчүн жалпы жана атайын жеңилдиктер; - чакан ишканаларда бухгалтердик эсептин негиздерин уюштуруу; - базар экономикасынын шартында ишканалардын ишин талдоо;</p>	<p>Фронталдык сурамжылоо, сабак учурундагы активдүүлүк жана демилге боюнча баалоо, жеке тапшырманын аткарылышын баалоо.</p>

	базасы	- компаниянын баасы жана баа саясаты.	
	жасай билүү: - маанилүү экономикалык маселелерди чечүү үчүн заманбап математикалык куралдарды колдонуу;	Практикалык сабактар: - экономикалык активдүүлүктү баалоо үчүн, маалыматтын баштапкы көлөмүн ар кандай заманбап ишкерге колдонуу зарыл; - туура бизнес чечимдерди кабыл алуу үчүн зарыл болгон тез өзгөрүүчү экономикалык маалыматты системалаштыруу жана иштетүү; Көйгөйлөрдү чечүү жана өз алдынча жана жеке тапшырмаларды аткаруу.	тестирлөө, текшерүү иш, үй тапшырмасын текшерүү жана көйгөйлөрдү чечүү.
	колдоно билүүсү: - компаниянын ар кандай функционалдык стратегияларынын ортосундагы байланышты талдоо көндүмдөрү; - иштин оптималдуу чөйрөсүн тандоо ыкмасы, ишкердиктин формасы, түзүлгөн жана кайра уюшулган ишкананын уюштуруу -укуктук формасы.	Экзаменге даярдануу боюнча өз алдынча иштер, өздөштүрүү үчүн реферат, доклад, отчет жазуу: - маалыматты алуунун, сактоонун, кайра иштетүүнүн негизги ыкмалары жана каражаттары; - экономикалык моделдерди курууга жана аларды аналитикалык иштерде колдонууга жөндөмдүүлүгүн жана даярдыгын көрсөтүү көндүмдөрү.	Модулдарга жана практикалык көнүгүүлөргө жоопторду баалоо; Студенттердин өз алдынча иштерин коргоо; Акыркы көзөмөл.
КТ – 4	Кесиптик: аналитикалык, изилдөө – иши Белгиленген экономикалык көйгөйлөрдү чечүү үчүн керектүү маалыматтарды чогултууга, талдоого жана иштетүүгө жөндөмдүү		
	Билүү: - экономикалык жана статистикалык маселелерди чечүү үчүн зарыл болгон заманбап программалык продуктылар;	Теориялык материалды үйрөнүү үчүн студенттердин өз алдынча иштери: - макроэкономикалык өнүгүүнүн мыйзамдары жана үлгүлөрү; - экономикалык ой жүгүртүүнүн негизиндеги экономикалык түшүнүктөр - мамлекеттин стабилдештирүү саясатын ишке ашыруу үчүн инструменттер	Фронталдык сурамжылоо, сабак учурундагы активдүүлүк жана демилге боюнча баалоо, жеке тапшырманын аткарылышын баалоо.
	жасай билүү: - ишмердүүлүктүн	Практикалык сабактар: - базар экономикасында чакан	тестирлөө, текшерүү иш,

	<p>максаттуу системаларын иштеп чыгуу;</p> <p>- тышкы бизнес чөйрөсүн талдоо.</p>	<p>жана орто бизнестин ролун түшүнүү;</p> <p>- фискалдык жана акча - кредиттик саясат ошондой эле социалдык жана инвестициялык саясат чөйрөсүндөгү мамлекеттик чечимдердин маңызын түшүнүү;</p> <p>- чакан жана орто ишканалардын артыкчылыктарын жана кемчиликтерин аныктоо;</p> <p>-Көйгөйлөрдү чечүү жана өз алдынча жана жеке тапшырмаларды аткаруу.</p>	<p>үй тапшырмасын текшерүү жана көйгөйлөрдү чечүү.</p>
	<p>колдоно билүүсү:</p> <p>кесиптик маселелерди чечүүдө математикалык ыкмалар;</p> <p>- экономикалык байланыштын чегинде өндүрүш процесстеринин динамикасын изилдөө көндүмдөрү;</p>	<p>Экзаменге даярдануу боюнча өз алдынча иштер, өздөштүрүү үчүн реферат, доклад, отчет жазуу:</p> <p>- макроэкономикалык тең салмактуулук теориялары;</p> <p>- экономикалык эсептөөлөр;</p> <p>-көз карандысыз жасалган жана негизделген корутундулар;</p> <p>- экономикалык кубулуштарды талдоонун эң маанилүү ыкмаларын колдонуу.</p>	<p>Модуларга жана практикалык көнүгүүлөргө жоопторду баалоо;</p> <p>Студенттердин өз алдынча иштерин коргоо;</p> <p>Акыркы көзөмөл.</p>
КТ – 5	<p>Кесиптик: аналитикалык, изилдөө – иши</p> <p>Тапшырмага ылайык экономикалык маалыматтарды иштетүү үчүн инструменттерди тандап, эсептөөлөрдүн жыйынтыктарын талдап, корутундуларды негиздей алат</p>		
	<p>Билүү:</p> <p>- эконометрикалык анализдин заманбап ыкмалары;</p> <p>- бизнестин жөнгө салуунун экономикалык, финансылык жана укуктук аспектилери.</p>	<p>Теориялык материалды үйрөнүү үчүн студенттердин өз алдынча иштери:</p> <p>- микроэкономикада ар кандай кубулуштардын жана процесстердин маңызы;</p> <p>– ааламдашуу шартында экономикалык теориянын формалары менен методдорун өнүктүрүүнүн негизги тенденциялары;</p> <p>– негизги теориялык жоболор жана дисциплинанын бардык бөлүмдөрүнүн негизги түшүнүктөрү, экономикалык теориянын өнүгүү багыттары</p>	<p>Фронталдык сурамжылоо;</p> <p>сабак учурундагы активдүүлүк жана демилге боюнча баалоо;</p> <p>жеке тапшырманын аткарылышын баалоо.</p>

	<p>жасай билүү: - микродеңгээлде конкреттүү экономикалык процесстердин өнүгүүсү боюнча божомолдорду түзүү; – суроо -талап менен сунушту болжолдоо, чыгымдарды пландаштыруу жана ишкананын финансылык жыйынтыктары;</p>	<p>Практикалык сабактар: - профессионалдык жана коомдук – уюштуруучулук ишмердүүлүгүндө экономика илиминин ыкмаларын колдонуу; - выявлять проблемы экономического характера при анализе конкретных ситуаций на микроуровне, - аларды чечүүнүн жолдорун сунуштоо жана күтүлгөн натыйжаларга баа берүү; – Көйгөйлөрдү чечүү жана өз алдынча жана жеке тапшырмаларды аткаруу.</p>	<p>Тестирилөө; текшерүү иш; үй тапшырмасын текшерүү жана көйгөйлөрдү чечүү.</p>
	<p>колдоно билүүсү: - өз алдынча изилдөө иштеринин көндүмдөрү; - бизнес байланыш көндүмдөрү; - кесиптик этиканын жана этикеттин негиздери; - кызматкерлер менен чакан ишкананын жетекчисинин ортосундагы мамилелердин заманбап технологиялары</p>	<p>Экзаменге даярдануу боюнча өз алдынча иштер, өздөштүрүү үчүн реферат, доклад, отчет жазуу: - экономикалык маселелер боюнча окуу жана маалымдама адабияттар менен системдүү түрдө иштөө; - экономикалык кубулуштарды талдоонун эң маанилүү ыкмаларын колдонуу; – жазуу жүзүндө жана оозеки түрдө, изилдөөнүздүн жыйынтыктарын логикалык тариздөө.</p>	<p>Модулдарга жана практикалык көнүгүүлөргө жоопторду баалоо; Студенттердин өз алдынча иштерин коргоо; Акыркы көзөмөл.</p>

**«Экономика жана Менеджмент» кафедрасынын дисциплиналарындагы компетенциялар матрицасы
580100 багыты боюнча «Экономика» (бакалавр) профили "Ишкананы башкаруу экономикасы"**

№	Дисциплина	Кесиптик компетенциялар													
		КК 1	КК 2	КК 3	КК 4	КК 5	КК 6	КК 7	КК 8	КК 9	КК 10	КК 11	КК 12	КК 13	КК 14
1	Микроэкономика 1	+	+			+									
2	Макроэкономика 1		+		+	+									
3	Микроэкономика 2		+			+								+	
4	Макроэкономика 2		+			+								+	

5	Маркетинг	+	+		+	+									
6	Основы электронной коммерции и сетевой экономики														
7	Менеджмент				+							+	+	+	
8	Национальная экономика	+	+		+	+									
9	Экономика организаций	+			+							+			
10	Основы предпринимательства	+	+		+	+									
11	Социально-экономическая проблема демографии населения	+			+	+			+						
12	Экономические основы организации производства и труда	+			+										
13	Мировая экономика								+	+					
14	Статистика	+	+		+										
15	Экономика зарубежных стран				+					+					
16	Международные валютно-кредитные отношения	+			+					+					
17	Конъюктура мировых товарных рынков				+					+					
18	Логистика	+	+	+											
19	Экономика туризма				+	+			+	+		+			
20	Экономика управления внешнеэкономической деятельностью			+								+	+		
21	Международный менеджмент				+	+						+		+	
22	Международный бизнес	+	+						+						
23	Международные финансовые рынки	+							+	+	+			+	
24	Экономика аграрного сектора	+			+										
25	Международные кооперативные стратегии			+								+	+		

26	Экономическая безопасность государства				+				+	+				
----	--	--	--	--	---	--	--	--	---	---	--	--	--	--

№	Дисциплина	Жалпы компетенциялар ЖК						лицензияло о системасы жана коргоо конфигурациясы ЛСК	Маалымат жана байланыш технологиясы МБТ
		ЖК 1	ЖК 2	ЖК 3	ЖК 4	ЖК 5	ЖК 6		
1	Микроэкономика 1								
2	Макроэкономика 1								
3	Микроэкономик 2								
4	Макроэкономика2								
5	Маркетинг								
6	Основы электронной коммерции и сетевой экономики		+	+					+
7	Менеджмент								
8	Национальная экономика								
9	Экономика организаций								
10	Основы предпринимательства								
11	Социально-экономическая проблема демографии населения								
12	Экономические основы организации производства и труда								
13	Мировая экономика								
14	Статистика		+						
15	Экономика зарубежных стран								
16	Международные валютно-кредитные отношения								
17	Конъюнктура мировых товарных рынков								
18	Логистика								
19	Экономика туризма								
20	Экономика управления внешнеэкономической								

	деятельностью								
21	Международный менеджмент								
22	Международный бизнес								
23	Международные финансовые рынки								
24	Экономика аграрного сектора								
25	Международные кооперативные стратегии								
26	Экономическая безопасность государства								

**Министерство образования и науки Кыргызской Республики
Международный Кувейтский Университет**

Кафедра Экономика и Менеджмент

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

по дисциплине **Инновационный менеджмент**

Цикл дисциплины **Гуманитарный, социальный и экономический цикл**

(указать цикл по учебному плану)

Направление подготовки бакалавра: **«Менеджмент» - степень Бакалавр**

(указать шифр и название)

Профиль подготовки: **менеджмент**

Рабочая программа составлена на основании ГОС ВПО КР 3-го поколения, утвержденного МОиН КР приказом № 1179/1 от «15» сентября 2015 г

Рассмотрено и утверждено на заседании кафедры

Протокол № _____ от _____ 20__ г.

Заведующий кафедрой _____

(подпись)

Разработчик рабочей программы: **Ст. преподаватель Машанова А.С**

(уч. степень, должность, Ф.И.О., подпись)

Одобрено Учебно-методическим советом МКУ _____

Протокол № от 20 г. _____

(подпись председатель УМС)

Бишкек -2021 г

Курс - 4

Семестр - 5

Количество учебных недель в семестре -

Форма итогового контроля - экзамен

Число кредитов - 5

Всего часов по учебному плану - 98.4

Всего часов по учебному плану	Количество академических часов			
	Очная			
	Лекции	Практ (сем)	Лаб	СРС
98.4	42	48		
Курсовая работа (проект)				

1. Общие положения

1.1. Аннотация дисциплины:

1. Подготовка менеджментов, в области основ гуманитарных, социальных, математических и естественно- научных знаний получение высшего профессионального образования на уровне бакалавра, позволяющего выпускнику успешно работать в избранной сфере деятельности, обладать универсальными и профессиональными компетенциями, способствующими его социальной мобильности и устойчивости на рынке труда.
2. Подготовка к профессиональной работе в экономических службах предприятий и организаций различных отраслей и форм собственности, к работе на административных должностях и преподавательской деятельности в средних и средних профессиональных учебных заведениях, в государственных органах республиканского и муниципального уровня на должностях, требующих базового высшего экономического образования.
3. Подготовка компетентных, квалифицированных специалистов в области экономики, способных к самостоятельной профессиональной работе и на научной основе.
4. Сформировать социально-личностные качества, целеустремленности, культурно-нравственные ценности, профессионально-этическую ответственность, навыки критического мышления, самореализации и самообразования.
5. Подготовка квалифицированных специалистов, способных работать в финансовых, кредитных и страховых учреждениях; в органах государственной и муниципальной власти; в академических и ведомственных научно-исследовательских организациях; в общеобразовательных учреждениях, образовательных учреждениях начального профессионального, среднего профессионального, высшего профессионального и дополнительного профессионального образования.

Результаты обучения

1. Владение основными методами, способами и средствами получения, хранения и переработки информации, навыками работы с компьютером, как средством управления информацией, в том числе в глобальных компьютерных сетях и корпоративных информационных системах.
2. Умение осуществлять деловое общение: публичные выступления, переговоры, проведение совещаний, деловую переписку, электронные коммуникации, в том числе на иностранном языке.
3. Владение навыками поиска информации при получении задания, сбор и анализ данных необходимых для проведения конкретных экономических расчетов.
4. Умение в области современной экономической науки, методами экономического анализа и социально-экономической статистики для построения математических моделей поведения и взаимодействия различных экономических агентов, экономических и государственных систем на микро- и макро -уровнях.
5. Умение вырабатывать самостоятельные решения в области экономической политики, основанные на результатах моделирования и анализа социально-экономических явлений.
6. Владение основными методами работы в области современной экономической науки, с использованием потенциальных и наиболее перспективных методологий экономических исследований.

7. Умение достигать гармоничного баланса между отраслями знаний, обеспечивающими профессиональную подготовку по современной экономической науке.
8. Способен изучить стандартные теоретические и эконометрические модели исследуемых процессов, явлений и объектов, относящихся к области профессиональной деятельности, анализ и интерпретация полученных результатов
9. Способен к работе самостоятельно, а также в кооперации с коллегами, в коллективе.

**1.2. Компетенции, формируемые в результате освоения дисциплины:
Требования к рабочим программам учебных дисциплин основной образовательной программы (ООП) подготовки бакалавров.**

Выпускник по направлению подготовки «Менеджмент» с присвоением квалификации «бакалавр» в соответствии с целями ООП и задачами профессиональной деятельности, указанными в ГОС ВПО, должен обладать следующими компетенциями:

а) универсальными:

-общенаучными (ОК)

- ✚ владеет целостной системой научных знаний об окружающем мире, способен ориентироваться в ценностях жизни, культуры (ОК-1);
- ✚ способен использовать базовые положения математических /естественных/гуманитарных/ экономических наук при решении профессиональных задач (ОК-2);
- ✚ способен к приобретению новых знаний с большой степенью самостоятельности с использованием современных образовательных и информационных технологий (ОК- 3);
- ✚ способен понимать и применять традиционные и инновационные идеи, находить подходы к их реализации и участвовать в работе над проектами. Используя базовые методы и исследовательской деятельности (ОК-4);
- ✚ способен анализировать и оценивать социально-экономические и культурные последствия новых явлений в науке, технике и технологии, профессиональной сфере (ОК-5);
- ✚ способен на научной основе оценивать свой труд, оценивать с большой степенью самостоятельности результаты своей деятельности (ОК-6);

- инструментальными (ИК):

- ✚ способен к восприятию, обобщению и анализу информации, постановке цели и выборе путей ее достижения (ИК-1);
- ✚ способен логически верно, аргументировано и ясно строить свою устную и письменную речь на государственном и официальном языках (ИК-2);
- ✚ владеть одним из иностранных языков на уровне социального общения (ИК-3);
- ✚ способен осуществлять деловое общение: публичные выступления, переговоры, проведение совещаний, деловую переписку, электронные коммуникации (ИК-4);
- ✚ владеет основными методами, способами и средствами получения, хранения и переработки информации, навыками работы с компьютером, как средством управления информацией, в том числе в глобальных компьютерных сетях и корпоративных информационных системах (ИК-5);
- ✚ способен участвовать в разработке организационных решениях (ИК-6);

- социально-личностными и общекультурными (СЛК)

- ✚ способен к социальному взаимодействию на основе принятых в обществе моральных и правовых норм, проявляет уважение к людям, толерантность к другой культуре, готовность к поддержанию партнерских отношений (СЛК-1);
- ✚ умеет критически оценивать свои достоинства и недостатки, наметить пути и выбрать средства развития достоинств и устранения недостатков (СЛК-2);

- ✚ способен и готов к диалогу на основе ценностей гражданского демократического общества, способен занимать активную гражданскую позицию (СЛК-3);
- ✚ способен использовать полученные знания, необходимые для здорового образа жизни, охраны природы и рационального использования ресурсов (СЛК-4);
- ✚ способен работать в коллективе, в том числе над междисциплинарными проектами (СЛК-5);

б) профессиональными (ПК):

- расчетно-экономическая деятельность

- ✚ способен собрать и проанализировать исходные данные, необходимые для расчета экономических и социально-экономических показателей, характеризующих деятельность хозяйствующих субъектов (ПК-1);
- ✚ способен на основе типовых методик и действующей нормативно-правовой базы рассчитать экономические и социально-экономические показатели, характеризующие деятельность хозяйствующих субъектов, (ПК-2);
- ✚ способен выполнять необходимые для составления экономических разделов планов расчеты, обосновывать их и представлять результаты работы в соответствии с принятыми в организации стандартами (ПК-3);

- аналитическая, научно-исследовательская деятельность

- ✚ способен осуществлять сбор, анализ и обработку данных, необходимых для решения поставленных экономических задач (ПК-4);
- ✚ способен выбрать инструментальные средства для обработки экономических данных в соответствии с поставленной задачей, проанализировать результаты расчетов и обосновать полученные выводы (ПК-5);
- ✚ способен на основе описания экономических процессов и явлений строить стандартные теоретические и эконометрические модели, анализировать и содержательно интерпретировать полученные результаты (ПК-6);
- ✚ способен анализировать и интерпретировать финансовую, бухгалтерскую и иную информацию, содержащуюся в отчетности предприятий различных форм собственности, организаций, ведомств и т.д. и использовать полученные сведения для принятия управленческих решений (ПК-7);
- ✚ способен анализировать и интерпретировать данные отечественной и зарубежной статистики о социально-экономических процессах и явлениях, выявлять тенденции изменения социально-экономических показателей (ПК-8);
- ✚ способен, используя отечественные и зарубежные источники информации, собрать необходимые данные проанализировать их и подготовить информационный обзор и/или аналитический отчет (ПК-9);
- ✚ способен использовать для решения аналитических и исследовательских задач современные технические средства и информационные технологии (ПК-10);

- организационно-управленческая деятельность

- ✚ способен организовать деятельность малой группы, созданной для реализации конкретного экономического проекта (ПК-11);
- ✚ способен использовать для решения коммуникативных задач современные технические средства и информационные технологии (ПК-12);
- ✚ способен критически оценить предлагаемые варианты управленческих решений и разработать, и обосновать предложения по их совершенствованию с учетом критериев социально-экономической эффективности, рисков и возможных социально-экономических последствий (ПК-13).

- педагогическая деятельность

- ✚ способен преподавать экономические дисциплины в образовательных учреждениях различного уровня, используя существующие программы и учебно-методические материалы (ПК-14);
- ✚ способен принять участие в совершенствовании и разработке учебно-методического обеспечения экономических дисциплин (ПК-15).

Требования к структуре ООП подготовки бакалавров

ООП подготовки бакалавров предусматривает изучение следующих учебных циклов (таблица 1): Например,

- ✚ Б.1 - гуманитарный, социальный и экономический цикл;
- ✚ Б.2 - математический и естественнонаучный цикл;
- ✚ Б.3 - профессиональный цикл

и разделов:

- ✚ Б.4 - физическая культура,
- ✚ Б.5 - практика и/или научно-исследовательская работа.
- ✚ Б.6. - итоговая государственная аттестация.

1.3. Цель преподавания дисциплины:

Цель освоения дисциплины, устанавливается, исходя из указанных компетенций, формируемых у студентов в ходе освоения дисциплины.

1.4. Задачи преподавания дисциплины:

Задачи дисциплины уточняют цель или показывают способы ее достижения.

1.5. Взаимосвязь учебных дисциплин (пререквизиты и постреквизиты):

Связь между целями, результатами обучения и компетенциями по образовательной программе бакалавриата направления «Менеджмент»

№	Цели обучения	Результаты обучения	Компетенции из ГОС ВПО
1.	Подготовка экономистов, сочетающих глубокие знания по основам экономики со знаниями основных проблем и перспектив развития современной экономики, с профессиональным владением экономико-математическими методами анализа и моделирования, с умением собирать, обрабатывать и анализировать данные.	<p>РО 1 – Владение современными методами сбора, обработки и анализа экономических и социальных данных;</p> <p>РО 2 - Умение осуществлять поиск информации по полученному заданию, сбор, анализ данных, необходимых для решения поставленных экономических задач;</p> <p>РО 3 - Владение современными методиками расчета и анализа социально-экономических показателей, характеризующих экономические процессы и явления на микро- и макроуровне;</p> <p>РО 4 – Знание основы построения, расчета и анализа</p>	<p>ПК-1 способен собрать и проанализировать исходные данные, необходимые для расчета экономических и социально-экономических показателей, характеризующих деятельность хозяйствующих субъектов.</p> <p>ПК-2 способен на основе типовых методик и действующей нормативно-правовой базы рассчитать экономические и социально-экономические показатели, характеризующие деятельность хозяйствующих субъектов.</p> <p>ПК-4 способен осуществлять сбор, анализ и обработку данных, необходимых для решения поставленных экономических задач.</p> <p>ПК-5 способен выбрать инструментальные средства для обработки экономических данных в соответствии с</p>

		<p>современной системы показателей, характеризующих деятельность хозяйствующих субъектов на микро- и макроуровне;</p>	<p>поставленной задачей, проанализировать результаты расчетов и обосновать полученные выводы.</p> <p>ПК-8 способен анализировать и интерпретировать данные отечественной и зарубежной статистики о социально-экономических процессах и явлениях, выявлять тенденции изменения социально-экономических показателей.</p> <p>ПК-9 способен, используя отечественные и зарубежные источники информации, собрать необходимые данные проанализировать их и подготовить информационный обзор и/или аналитический отчет.</p>
2	<p>Подготовка к самостоятельной профессиональной работе в экономических службах предприятий и организаций различных отраслей и форм собственности для конкретного статистического наблюдения.</p>	<p>РО 5-Умение определять цель, задачи, методы и формы для конкретного статистического наблюдения, выделять в каждом конкретном случае факторные и результирующие признаки</p>	<p>ОК-2 способен использовать базовые положения математических /естественных/гуманитарных/ экономических наук при решении профессиональных задач.</p>
3	<p>Подготовка специалистов к принятию решений по вопросам организации управления и совершенствования деятельности экономических служб и подразделений предприятий различных форм собственности, организаций, ведомств с учетом правовых, административных и других ограничений.</p>	<p>РО 6 - Умение анализировать во взаимосвязи экономические явления, процессы и институты на микро- и макроуровне</p> <p>РО 7- Знание закономерностей функционирования современной экономики на макро- и микроуровне;</p>	<p>ПК-11 способен организовать деятельность малой группы, созданной для реализации конкретного экономического проекта.</p> <p>ПК-12 способен использовать для решения коммуникативных задач современные технические средства и информационные технологии.</p> <p>ПК-13 способен критически оценить предлагаемые варианты управленческих решений и разработать, и обосновать предложения по их совершенствованию с учетом критериев социально-экономической эффективности, рисков и возможных социально-экономических последствий.</p>

Раздел 2. Содержание дисциплины и формируемые компетенции

2.1 Содержание дисциплины и вырабатываемые компетенции

Таблица 2.1.

№ Темы	Наименование тем и разделов по дисциплине	Вид контроля	Компетенции
	I семестр 1 модуль	Рубежный контроль	ОК; ИК; СЛК; ПК;
1.		<i>Фронтальный опрос</i>	
...		<i>Фронтальный опрос</i>	
...		<i>Фронтальный опрос Индивидуальное задание</i>	
	II семестр 2 модуль	Рубежный контроль	
1.		<i>Фронтальный опрос Решение задач</i>	
...		<i>Фронтальный опрос Контрольная работа Решение задач</i>	
...		<i>Тестирование Решение задач</i>	
	Семестровый (итоговый) контроль	Письменный экзамен	
	I семестр 1 модуль	Рубежный контроль	
	II семестр 1 модуль	Рубежный контроль	
	Семестровый (итоговый) контроль	Письменный экзамен	

2.2 Общая трудоемкость дисциплины в семестре по реализуемым формам

Таблица 2.2

№ п/п	Порядковый номер темы дисциплины (Тема №)	Количество академических часов							
		Очная				дистанционная			
		Лек	Сем	Лаб.	СРС	Лек.	Сем.	Лаб.	СРС
	1-семестр, 1-модуль								
	Тема №1								
	Тема №2								
	1-семестр, 2-модуль								
	Тема №1								
	Тема №2								
	Общий объем учебной нагрузки (в часах)								
	Всего часов:								

2.3. Тематика курсовой работы

(при наличии в рабочем учебном плане)

При отсутствии на кафедре методических указаний по написанию курсовой работы, необходимо описать основные требования по выполнению и критерии оценки курсовой работы.

№ п/п	Тематика курсовой работы (проекта)
1	
2	

Основные требования по выполнению и критерии оценки курсовой работы.

Написание курсовой работы является итогом определенного этапа в научной деятельности студента. Студент выполняет курсовую работу под руководством научного руководителя. Научный руководитель утверждает на заседании кафедры.

Студент выбирает тему курсовой работы на основе кафедральной «Примерной тематики курсовых работ» или самостоятельно. Тема согласовывается с научным руководителем. Формулировка темы утверждается на заседании кафедры.

Текст курсовой работы должен быть оформлен следующим образом: шрифт - Times New Roman, размер шрифта – 14, межстрочный интервал 1.5, поля: слева – 3 см, справа – 1.5 см, сверху – 2 см, снизу 2 – см. Отступ первой строки каждого абзаца – 1.5 см. Текст должен быть выровнен по ширине, переносы не допускаются. Объем курсовой работы (вместе со списком использованных источников) не должен превышать 25-30 страниц.

Структурными элементами курсовой работы являются:

1. введение;
2. основная часть;
3. заключение;
4. список источников и литературы (библиографический список);
5. приложения (если это необходимо).

Курсовая работа рассматривается как самостоятельный вид учебной работы и оценивается по 100- балльной рейтинговой шкале

№	Наименование критерия	Сумма баллов
1.	Структура курсовой работы. Курсовая работа должна быть разделена на главы; содержать введение, заключение, список использованных источников, приложения (при их наличии).	0-5
2.	Соответствие введения и заключения курсовой работы установленным требованиям.	0-10
3.	Полнота и логичность раскрытия темы. В курсовой работе все вопросы темы должны быть рассмотрены логично с определённой последовательностью и взаимосвязью.	0-15
4.	Самостоятельность выполнения курсовой работы. Курсовая работа должна быть написана студентом самостоятельно, использование материалов исторической литературы и источников должно быть оформлено с указанием ссылок.	0-15
5.	Наличие выводов автора. В курсовой работе должна присутствовать собственная позиция автора.	0-15
6.	Научный стиль изложения. В курсовой работе не допускается применение разговорного или публицистического стиля.	0-10
7.	Оформление работы. Оформление курсовой работы в соответствии с требованиями.	0-5
8.	Защита курсовой работы. Выступление с научным докладом, презентация работы, ответы на поставленные вопросы.	0-25
Итого баллов:		100

Шкала соответствия рейтинговых оценок пятибалльным оценкам для оценивания курсовой работы.

Рейтинговая оценка (в баллах)	Оценка по пятибалльной шкале
100-85	«отлично» (5)
84-70	«хорошо» (4)
69-55	«удовлетворительно» (3)
54-0	«неудовлетворительно» (1-2)

3. Критерии для рубежного, самостоятельной работы студентов, итогового контроля достижений студентов

При оценивании результатов обучения: знания, умения, навыки или опыта деятельности (владения) в процессе формирования заявленных компетенций используются различные формы оценочных средств оперативного, текущего, рубежного и итогового контроля, приведенные в табл. 3.1.

Таблица 3.1

Форма контроля	Сумма баллов
Модуль I	
- Рубежный контроль	0-20
- СРС	0-10
Сумма баллов по I модулю	0-30
Модуль II	
- Рубежный контроль	0-20
- СРС	0-10
Сумма баллов по II модулю	0-30
Итоговый контроль	
Итоговый контроль (письменная работа)	0-40
Сумма баллов:	100

Итоговое распределение баллов по текущему и итоговому контролю

Форма контроля	Сумма баллов
Неудовлетворительно	0-54
Удовлетворительно	55-69
Хорошо	70-84
Отлично	85-100

В рамках, рубежного контроля в рейтинговых баллах оцениваются все виды работы студента, предусмотренные рабочей учебной программой по дисциплине.

Рубежный контроль проводится с целью объективной оценки качества освоения программ учебных дисциплин (модулей), а также стимулирования учебной работы студентов, мониторинга результатов образовательной деятельности.

Форма рубежного контроля выбирается преподавателем исходя из методической целесообразности, специфики учебной дисциплины.

Рубежный (промежуточный) контроль успеваемости студентов осуществляется по каждому дисциплинарному модулю дисциплины в сроки, установленные графиком учебного процесса.

Рубежный контроль является контрольной точкой по завершению темы или раздела учебной дисциплины (модуля) и проводится с целью комплексной оценки уровня освоения программного материала.

Рубежный контроль проводится в форме письменной работы и устной работы. Формирование фонда оценочных средств, включая разработку контрольно-

измерительных материалов, используемых для проведения текущего контроля успеваемости, обеспечивает преподаватель.

Критерии оценки рубежного контроля
Таблица 3.2.

Уровни сформированных компетенций	Сумма баллов
20 (двадцать) баллов выставляются студенту, выявившему систематизированные, глубокие и полные знания по всем вопросам темы занятия, умевшему логически правильно и последовательно излагать ответ на вопросы,	20
15 (пятнадцать) баллов выставляется студенту, который твердо знает программный материал дисциплины, ориентируется в изученном материале, осознанно применяет знания для решения практических задач, грамотно излагает ответ, но содержание и форма ответа имеют отдельные неточности.	0-15
18 (двенадцать) баллов выставляется студенту, выявившему систематизированные, глубокие и полные знания по всем вопросам темы занятия, умевшему логически правильно и последовательно излагать ответ на вопросы, но допустившему в ответе незначительные погрешности (неточные выражения, существенные неточности в терминологии).	0-12
10 (десять) баллов выставляется студенту, выявившему систематизированные, глубокие и полные знания по всем вопросам темы занятия, умевшему логически правильно и последовательно излагать ответ на вопросы, но допустившему в ответе погрешности и несущественные ошибки, неточные выражения, некоторые неточности в терминологии.	0-10
8 (восемь) баллов выставляется студенту, выявившему достаточно полные и систематизированные знания по всем вопросам темы занятия, умевшему правильно излагать ответ на вопросы, но допустившему в ответе погрешности и несущественные ошибки (недостаточно продуманный план ответа, неточные определения понятий, неточности в формировании принципов строения ответа).	0-8
5 (пять) баллов выставляется студенту, выявившему достаточные знания, умеющему излагать ответ на вопросы и выделять в нем главное, но допустившему в ответе погрешности и несущественные ошибки, неточные выражения, некоторые неточности в терминологии.	0-5
4 (четыре) балла выставляется студенту, усвоившему основной объем знаний в рамках темы занятия, удовлетворительно владеющему терминологией, но допустившего непоследовательность в изложении ответов на вопросы, незнание определений и сущности некоторых понятий, проявившему затруднения в ответах.	0-4
3 (три) балла, выставляется студенту, выявивший неполный объем знаний в рамках темы занятия, обнаруживший существенные проблемы в усвоении материала темы занятия, проявивший недостаточную содержательность и логическую последовательность в изложении ответа на вопросы.	0-3
2 (два) балла, выставляется студенту, обнаружившему проблемы в знаниях или отсутствие знаний по значительной части материала учебной программы,	0-2
1 (один) балл, не зачтено выставляется студенту, обнаружившему проблемы в знаниях или отсутствие знаний по значительной части материала учебной программы, допускающему грубые ошибки в изложении ответа, не владеющему терминологией. *	0-1
0 (ноль) баллов, студент не демонстрирует знаний, умений и навыков,	0

Тематика, формы выполнения и критерии оценки СРС

(эссе, рефератов, задач, докладов и по другим формам выполнения)

1-модуль

Тема 1.

Тема 2.

и т.д.

2--модуль

Критерии оценки СРС

Таблица 3.3

Формы выполнения СРС	Критерии оценки СРС	Количество баллов (Максимальный балл -10)
1-модуль		
1. Разработка моделей (проектов)		
2. Решение кейса (задач)		
3. Составление глоссария (кроссворда)		
2-модуль		
4. Доклад		
5. Презентация		
6. ...		

Примечание: В таблице 4.1 приведены несколько примеров форм выполнения СРС. Преподаватели могут указать свои формы и критерии в соответствии с особенностями дисциплины.

На рубежном контроле успеваемости студент при желании имеет возможность повысить оценку за счет демонстрации индивидуальных учебных/научных достижений.

Итоги (модуля) успеваемости фиксируются в ведомостях.

Отлично – 25 -30 баллов (по 30-балльной шкале);

«Отлично» - теоретическое содержание дисциплины освоено полностью, без пробелов, необходимые практические навыки работы с освоенным материалом сформированы, все предусмотренные программой обучения учебные задания выполнены, качество их выполнения оценено числом баллов, близким к максимальному.

Хорошо – 21-25 баллов (по 30-балльной шкале);

«Хорошо» - теоретическое содержание дисциплины освоено полностью, без пробелов, необходимые практические навыки работы с освоенным материалом в основном сформированы, все предусмотренные программой обучения учебные задания выполнены, качество выполнения большинства из них оценено числом баллов, близким к максимальному, однако есть несколько незначительных ошибок.

Удовлетворительно – 16-20 баллов (по 30-балльной шкале);

«Удовлетворительно» - теоретическое содержание дисциплины освоено частично, но пробелы не носят существенного характера, необходимые практические навыки работы с освоенным материалом в основном сформированы, большинство предусмотренных программой обучения учебных заданий выполнено, некоторые из выполненных заданий, возможно, содержат ошибки.

Неудовлетворительно - 0-16 баллов (по 30-балльной шкале) -

«Неудовлетворительно» - теоретическое содержание дисциплины не освоено, необходимые практические навыки работы не сформированы, все выполненные учебные задания содержат

грубые ошибки, дополнительная самостоятельная работа над материалом дисциплины не приведет к какому-либо значимому повышению качества выполнения учебных заданий.

Итоговый контроль проводится в виде экзамена.

Выставление итоговой рейтинговой оценки, включая рейтинговые баллы за выполненную самостоятельную работу студента обобщающего творческого характера.

Итоговый контроль проводится в письменной форме по билетам, которые утверждены кафедрой. Используется балльная система оценки уровня знаний. Она имеет следующие критерии

Критерии оценки итогового контроля

Таблица 3.4.

Уровни сформированных компетенций	Сумма баллов
Студент не знает значительной части материала по дисциплине, допускает существенные ошибки в ответах, не может решить практические задачи или решает	0-5
Студент имеет знания только основного материала, но не усвоил его детали, испытывает затруднения при решении практических задач.	6-11
В ответах на поставленные вопросы студентом допущены неточности, даны недостаточно правильные формулировки, нарушена последовательность в изложении программного	12-20
Студент имеет знания и понимание основных положений учебного материала, но излагает его неполно, непоследовательно, допускает неточности в определении понятий, в применении знаний для решения практических задач, не умеет доказательно обосновывать свои суждения.	20-24
Студент твердо знает программный материал дисциплины, ориентируется в изученном материале, осознанно применяет знания для решения практических задач, грамотно излагает ответ, но содержание и форма ответа имеют отдельные	25-32
Студент глубоко и прочно усвоил теоретический и практический материал дисциплины. Грамотное и логическое изложение ответа Задание выполнено в полном объеме и без ошибок.	32-40
Итого баллов:	40

Преподавателем разрабатываются задания для рубежного контроля. Содержание и структура заданий к модулям должны соответствовать требованиям учебно-методического совета.

Контрольные вопросы итогового контроля

Содержание и структура заданий к итоговому контролю должны соответствовать требованиям учебно-методического совета университета и учебно-методической комиссии факультета.

Задания для итогового контроля составляются не менее чем 4-8 вариантов (в зависимости от объема дисциплины) для одной академической группы, с указанием количества баллов на каждое задание; _____

Максимальный итоговый балл для каждого варианта – 40 баллов;

Таблица 3.5.

Форма контроля	Форма проведения	Структура экзаменационного задания (билета)	Количество баллов
экзамен	письменная	1 вариант	
		1.	15
		2.	15
		3.	10
		<i>Итого за задание (билет)</i>	<i>40</i>

		2 вариант	
		1.	15
		2.	15
		3.	10
		<i>Итого за задание (билет)</i>	<i>40</i>
		<i>и т.д</i>	

4.Тестовые задания Формулировка заданий тестов должна быть в краткой, понятной, не двусмысленной и лаконичной форме. Тесты составляются в количестве не менее 100 вопросов.

5.Технологическая карта дисциплины

№п/п	Неделя	Наименование тем	Аудиторная работа				Применение ТСО	СРС		Формы контроля
			лекции	кол-во часов	практ. занятия	Кол-во часов		Темы СРС	кол-во часов	

6.Рекомендуемая литература:

Электронные ресурсы:

1.

2.Основная литература:

1.

2.

Дополнительная литература:

Указывать не менее 2-х основных учебников (учебных пособий), преимущественно имеющиеся в библиотеке Международного Кувейтского университета к основной литературе не относятся программы учебных дисциплин, статистические справочники, законодательные акты.